

Uvod v sociologijo

Tatjana Šček Prebil

Aliana Moscatello

Naslov: Uvod v sociologijo

Izobraževalni programi: Za nove programe srednjega strokovnega (SSI) in srednjega poklicno-tehniškega izobraževanja (PTI)

Predmet: Sociologija

Avtorica: mag. Tatjana Šček Prebil, prof. fil. in soc., Alina Moscatello, dipl. sociol.

Strokovni/-a recenzent/-ka: Aliana Moscatello, dipl. sociol., mag. Tatjana Šček Prebil

Lektor/-ica: Darja Morelj, prof. slov. in nem.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji

Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

316(075.3)(0.034.2)

ŠČEK Prebil, Tatjana

Uvod v sociologijo [Elektronski vir] / Tatjana Šček Prebil. -

El. knjiga. - Ljubljana: Biotehniški izobraževalni center Ljubljana, 2010

Način dostopa (URL): <http://www.konzorcij-bss.bc-naklo.si/>

ISBN 978-961-90757-4-6

251951104

© **Avtorske pravice ima Ministrstvo za šolstvo in šport Republike Slovenije.**

Gradivo je sofinancirano iz sredstev projekta Biotehniška področja, šole za življenje in razvoj (2008-2012).

Operacijo delno financira Evropska unija iz Evropskega socialnega sklada ter Ministrstvo za šolstvo in šport. Operacija se izvaja v okviru operativnega programa razvoja človeških virov za obdobje 2007 – 2013, razvojne prioritete: Razvoj človeških virov in vseživljenjskega učenja, prednostna usmeritev Izboljšanje kakovosti in učinkovitosti sistemov izobraževanja in usposabljanja.

Vsebina tega dokumenta v nobenem primeru ne odraža mnenja Evropske unije. Odgovornost za vsebino dokumenta nosi avtor.

1	PREDMET, PERSPEKTIVE: DRUŽBA IN DRUŽBENO(ST) (Tatjana Šček Prebil)	8
1.1	Predmet spoznavanja	8
1.1.1	Sociologija in druge družbene vede	9
1.1.2	Posebne panoge sociologije	11
1.2	Človek in družba	12
1.2.1	Kaj je družba?	12
1.2.2	Glavne vrste medosebnih odnosov	13
1.2.3	Družba in narava	14
1.2.4	Generično bistvo človeka	14
1.2.5	Kakšno bitje je človek?	15
1.3	Človek kot osebnost	15
1.4	Osebnostni razvoj mladostnika	23
1.5	METODE SOCIOLOŠKEGA RAZISKOVANJA (Tatjana Šček Prebil)	25
1.5.1	Načela znanstvenega preučevanja	25
1.5.2	Faze raziskovalnega dela	26
1.5.3	Vzorčenje	26
2.4	Raziskovalne metode	27
2.4.1	Opazovanje z udeležbo	27
2.4.2	Intervju	29
2.4.3	Vprašalnik - anketa	30
2.4.4	Eksperiment	31
2.4.5	Analiza dokumentov	31
2	SOCIALIZACIJA (Tatjana Šček Prebil)	32
2.1	Dejavniki socializacije	32
2.1.1	Primarna socializacija	32
2.1.2	Sekundarna socializacija	32

2. 2 Družbena vloga	34
3 KULTURA (Tatjana Šček Prebil)	36
3. 1 Umetnost	38
3. 2 Vrednote	39
3. 3 Morala	41
3. 4 Znanost	42
3. 5 KONFORMNOST IN ODKLONSKOST	44
3. 5. 1 Opredelitev konformnosti.....	44
3. 5. 2 Odklonskost	45
3. 5. 3 Družbeni nadzor	46
3. 5. 4 Pravila in odklonskost.....	47
3. 5. 5 Oblike neskladnosti med normami.....	47
3. 5. 6 Značilnosti pravnih norm	49
3. 5. 7 Družbeni nadzor odklonskosti.....	50
4 ODNOS DO TELESA: ZDRAVJE, BOLEZEN IN STARANJE (Aliana Moscatello)	50
4.1 Vprašanje: Kaj je zdravje?	50
4.1.1 Debelost	51
4.1.2 Stres	55
4.1.3 Samomorilnost.....	56
4.1.4 Alkoholizem in odvisnost od prepovedanih drog	57
4.2 Staranje	58
5 DRUŽBENE VRSTE NEENAKOSTI IN SLOJEVITOST (Tatjana Šček Prebil)	60
5. 1 Opredelitev družbene vrste neenakosti in slojevitosti	60
5. 2 Različne oblike stratifikacije v zgodovini	61
5. 3 Oblike družbene slojevitosti	62
5. 4 Določnice družbene slojevitosti	64

5. 5 Razlaga družbene slojevitosti	65
5. 5. 1 Razredna struktura v Britaniji.....	67
5. 5. 2 Razredna struktura prebivalcev Republike Slovenije	68
5. 6 Družbena mobilnost	69
5. 7 Migracije (preselitve)	71
5. 8 Rasne in etnične skupine	72
5. 9 Spol in spolne vloge	73
6 SPREMINJAJOČI SE SVET	74
6.1 Kako preživeti v hitro spreminjajočem se okolju? (Tatjana Šček Prebil)	74
6.2 Kako razumemo pojem spreminjajoči se svet? (Aliana Moscatello)	75
7 IZBIRNI DEL	79
8 MNOŽIČNI MEDIJI (Aliana Moscatello)	79
9 PROCES DELA IN EKONOMSKO ŽIVLJENJE (Tatjana Šček Prebil)	81
9. 1 Delo - osnovni pogoj obstoja in razvoja človekove družbe	81
9. 2 Delitev dela	84
9. 3 Proces družbene reprodukcije	87
9. 4 Oblike družbene organizacije produkcije	88
9. 5 Blago	89
9. 6 Pomen dela	91
9. 7 Poklicna struktura	91
9. 8 Brezposelnost	93
10 DRŽAVA IN POLITIKA (Tatjana Šček Prebil)	94
10. 1 Pojem politike	94
10. 2 Država	95
10. 2. 1 Nastanek države in njene družbene funkcije	95
10. 2. 2 Družba in država - problem birokracije	96

10. 2. 3 Najpomembnejše državne institucije	97
10. 3 Tipi političnih sistemov	97
10. 3. 1 Demokracija	98
10. 3. 2 Totalitarizem (diktatura).....	99
10. 4 Tipične oblike državne oblasti	99
10. 5 Oblike državne ureditve	102
10. 5. 1 Federacija (zvezna država)	102
10. 5. 2 Konfederacija (zveza držav)	103
10. 5. 3 Unitarna (enotna) država.....	103
10. 5. 4 Država blaginje.....	103
10. 5. 5 Policijska država.....	104
10. 5. 6 Pravna država	104
11 IZOBRAŽEVANJE (Aliana Moscatello)	104
12 DRUŽINA (Tatjana Šček Prebil)	108
12. 1 Zakonska zveza, družina, gospodinjstvo, sorodstvo	109
12. 2 Struktura družine	110
12. 3 Funkcije družine	111
13 OKOLJE (Tatjana Šček Prebil)	111
13. 1 Ekološka kriza in perspektive človeštva	111
13. 2 Odzivi	113
13. 3 Vzroki ekološke krize.....	114
13. 4 Kakšna bo prihodnost	115
13. 5 Ekološka etika	116
14 RELIGIJA (Tatjana Šček Prebil)	117
14. 1 Magija in religija.....	118
14. 2 Vrste religijskih organizacij	119
14. 3 Tipi religij	120

14. 4 Družbene funkcije religije _____	122
14. 5 Sekularizacija _____	122
15 ETNIJA (Tatjana Šček Prebil) _____	123
15.1 Družbeni pomen narodov v sodobnem svetu _____	123
15. 2 Nastanek in razvoj naroda _____	124
15. 3 Etnična skupina narod, nacija - značilnosti _____	126
15. 4 Nastanek samostojne Slovenije _____	126
15. 5 Sprejetje slovenske ustave _____	126
15. 6 Mednarodno priznanje Slovenije _____	126
15. 7 Slovenija v mednarodnih organizacijah _____	127
VPRAŠANJA ZA PONAVLJANJE IN UTRJEVANJE _____	129
LITERATURA _____	132

1 **PREDMET, PERSPEKTIVE: DRUŽBA IN DRUŽBENO(ST)** (Tatjana Šček Prebil)

1.1 Predmet spoznavanja

Sociologija proučuje družbeno življenje človeka. Le-to se odvija v mnogoštevilnih pojavnih oblikah, npr. v skupinah in raznih drugih združbah, institucijah, slojih in globalni družbi.

Sociologija je znanost, ki se sistematično ukvarja s proučevanjem družbe, družbenega življenja in življenjem posameznika v družbi. Je znanost o **družbenem** (družbeni povezanosti ljudi, družbenih odnosih, družbenih dejavnostih ljudi in njihovih rezultatih), ki na temelju lastnega raziskovanja ali povzemanja rezultatov drugih družbenih ved poskuša doseči splošnejše spoznanje, ki ga ljudje lahko prepoznajo in uporabljajo pri soočanju s problemi sodobnega družbenega življenja.

Predmet sociološkega (proučevanja) raziskovanja ni posamezen človek, temveč **družba**, "družbeno" v konkretnih in zgodovinsko danih pojavnih oblikah.

Sociologija je relativno mlada znanost. Nastala je sredi 19. stoletja. Izraz sociologija je za novo znanost uvedel francoski mislec **Auguste Comte** (1798 - 1857) v delu **Tečaj pozitivne filozofije** (1830 - 1842) in je dobesedno pomenil **znanost o družbi ali tudi znanost o družbenem**.

Že kmalu po nastanku se je sociologija razdelila v nekaj smeri in "šol". Prve smeri in šole v sociologiji so biologistična, geografska, psihologistična in sociologistična.

Ker proučuje sociologija mnogovrstne družbene pojave in človekovo delovanje v njih, se je že kmalu po nastanku začela cepiti v različne in mnogoštevilne t. i. **posebne sociologije**.

Proučevanje in teoretično pojasnjevanje takšnih družbenih pojavov, kakršni so npr. družina, lokalne skupnosti, produkcijska dejavnost, pravo, kultura, religija, procesi spoznavanja in podobno, je začelo zmeraj bolj prehajati na posamezne specializirane veje sociološke znanosti. Prišlo je do cele vrste posebnih panog sociologije: sociologija družine, sociologija prava, sociologija kulture, sociologija religije,

sociologija spoznavanja, sociologija lokalnih skupnosti, industrijska sociologija, zgodovinska sociologija, pedagoška sociologija, socialna psihologija ...

1.1.1 Sociologija in druge družbene vede

Z družbo se ukvarjajo tudi druge družbene vede: zgodovina, etnologija, politologija, politična ekonomija, pravne vede, kulturologija, psihologija ...

a) Sociologija in zgodovina

Zgodovina si tako kot sociologija prizadeva zajeti in obravnavati celoto družbenega življenja. Cilj zgodovine je ugotoviti in pojasniti kronološko in geografsko konkretno družbeno dogajanje, pri čemer uporablja že posplošeno znanje in spoznanje, teorije in hipoteze drugih znanosti o družbi, zlasti sociologije. Sociologija pa pomeni prizadevanje, da pridemo do nekega splošnejšega znanja. Da to doseže, mora proučevati gradivo o konkretnem dogajanju v zgodovini in sodobnosti.

Zgodovina je usmerjena predvsem v pojasnjevanje preteklega dogajanja, sociologija pa naj bi pomagala ljudem pri soočanju s sočasnimi, sodobnimi problemi. V dobrih zgodovinskih analizah je mnogo sociologije in obratno, sodobna sociologija vedno bolj upošteva konkretne zgodovinske pogoje nastanka družbenih pojavov.

b) Psihologija in sociologija

Psihologija proučuje psihične procese pri posamezniku ne glede na njegov družbeni položaj in interes, sociologija pa proučuje in posplošuje pogoje in rezultate delovanja ljudi na različnih družbenih položajih ali celo te položaje in odnose same.

c) Sociologija in etnologija

Etnografija je veda, ki proučuje življenje posameznih ljudstev, opazuje in opisuje njihove običaje, družbene odnose in materialno kulturo (gre za opisovanje ljudstev).

Etnologija med seboj primerja razne skupine ljudstev ali določene skupine v raznih fazah časovnega razvoja in si prizadeva za sintezo zbranega materiala.

Podobno kot sociologija si tudi etnologija prizadeva zajeti družbene celote, kot so plemena ali vaške skupnosti.

V anglosaksonskih deželah se je namesto besede etnologija udomačila beseda **antropologija**.

Današnja antropologija si s svojim raziskovanjem prizadeva za sintezo celotnega kulturnega razvoja - od najbolj primitivnih do najbolj razvitih oblik družbe.

Antropologija želi proučiti tudi življenje sodobnega državljana. Tako etnologija kot antropologija sta bili pomembni za razvoj sociologije, ker nudita obilico gradiva o življenju raznih ljudstev z različnimi družbenimi ureditvami.

Etnologija je posredovala sociologiji metode opazovanja sestavljenih družbenih tvorb in sredstva, kako priti do celovitih študij, ki jim pravimo monografije.

d) **Sociologija in posebne družbene vede**

Posebne družbene vede se omejujejo na eno samo ožje področje ali vidik kot svoj predmet (npr. pravne vede), čeprav upoštevajo tudi njegovo odvisnost od širšega družbenega okolja, upoštevajo spoznanja, ki veljajo za širša področja človeškega družbenega delovanja.

V primerjavi z drugimi znanostmi je sociologija znanost o družbenem, ki na temelju lastnega raziskovanja ali povzemanja rezultatov drugih družbenih ved poskuša doseči splošnejše spoznanje, še posebej taka, ki jih ljudje lahko prepoznajo in uporabljajo pri soočanju s problemi sodobnega družbenega življenja.

Obča sociologija se ukvarja z vsemi področji družbenega življenja. Njen predmet je vsa človeška družba in njena metoda je take narave, da si prizadeva za posploševanje dognanj drugih družbenih ved, kot so pravo, ekonomija ali zgodovina.

Predmet proučevanja **posebnih panog sociologije** pa praviloma ni družba nasploh, temveč posamezni družbeni pojavi in problemi. Posebne panoge sociologije zajemajo za lastne potrebe prirejene raziskovalne metode. Ne zanima jih toliko posploševanje dognanj drugih družbenih ved, ampak ustvarjajo posebne pojmovne okvire in teorije na svojem izkustvenem gradivu.

Splošna razsežnost, ki je skupna predmetu vseh posebnih panog sociologije, je **družbeno ravnanje** človeka. Kot družbeno ravnanje posameznikov pa je treba razumeti vedenje ljudi, njihovo duševno življenje, želje, potrebe, zanimanje in predstave pa tudi tisto njihovo delovanje, ki je izraz in posledica številnih duševnih doživetij ter zunanjih družbenih dejavnikov. Družbeno je vsako človekovo delovanje in obnašanje, na katero vplivata dejavnost in prisotnost drugih ljudi.

1.1.2 Posebne panoge sociologije

Za sedanje obdobje razvoja sociologije, tudi slovenske, lahko ugotovimo, da se že nekaj let uveljavljajo številne nove panoge raziskovanja, ki se osamosvajajo in svoj razvoj utemeljujejo z nastankom in obstojem novih družbenih potreb, torej tudi novih raziskovalnih problemov, s posebnostjo raziskovalnih metod in kopičenjem zanje značilnega teoretičnega znanja.

Ta proces diferenciacije sili že uveljavljene sociološke discipline, zlasti pa občo sociologijo, da znova in znova preverjajo predmet, metodo in teorijo svojega raziskovanja. Najpomembnejša oblika širjenja in notranje členitve sociologije je nastajanje in rast številnih **posebnih panog sociologije**. V ponazorilo bomo navedli samo nekatere med njimi: industrijska sociologija, sociologija dela, sociologija kulture, sociologija umetnosti, sociologija religije in cerkve, sociologija morale, sociologija lokalnih skupnosti, ruralna sociologija in sociologija kmečkega življa, urbana sociologija, sociologija prava, politična sociologija, sociologija znanosti, sociologija spoznanja, sociologija družine, sociologija javnega mnenja, sociologija vzgoje in izobraževanja, sociologija mednarodnih odnosov, sociologija medicine, sociologija poklicev, sociologija prostega časa ...

Število teh socioloških panog narašča iz dneva v dan brez pravega reda in načrta. Kaj spodbuja njihovo nastajanje, kakšen je njihov odnos do obče socioloških teorij? Kakšni sta njihova metoda in teorija? Kaj jih opredeljuje in razmejuje med seboj in kakšen je njihov odnos do drugih nesocioloških znanosti, ki proučujejo isti družbeni pojav ali tvorbo?

Posebne panoge sociologije pomenijo uporabo obče sociološke teorije pri reševanju problemov, ki jih zastavlja sociologu naročnik raziskave ali ga vodi lastni znanstveni interes. Nastajajo torej ob določenih problemih oziroma na problemskih področjih. Lahko bi rekli, da se vežejo na proizvode ali sestavine človekove materialne in duhovne kulture, na t. i. tvorbe civilizacije, kakršne so industrija, pravo, religija, umetnost, vas, mesto, znanost ... Vendar **predmet posebnih panog sociologije** niso ti proizvodi človeške kulture, ampak človekovo družbeno ravnanje, ki je z njimi kakor koli povezano. Sociofarmakologija npr. ne proučuje zdravil in drog, ki so predmet medicinskih vej znanosti, temveč procese, vedenje in odnose med ljudmi, na katere posredno ali neposredno vpliva uživanje zdravil in narkotikov. Sociologijo

prava zanima družbeno ravnanje ljudi, na katerega vplivajo pravo in politične ustanove kot dejavniki družbenega prisiljevanja in družbenih sprememb.

Sociologija znanosti pa proučuje odose med ljudmi, ki se ukvarjajo z znanstvenim delom ter družbene posledice znanstvenih dognanj.

Posebne panoge sociologije torej imajo na splošno vse značilnosti sociologije. Njihovi problemi in predmeti, metoda in teorija so povsem sociološki. Njihova posebnost je v tem, da praviloma preučujejo le določen izsek ali pojav, ne pa družbe v celoti.

1.2 Človek in družba

Izraz **družba ali družbenost** je danes nekaj vsakdanjega. Govorimo o slovenski družbi, družbenem življenju, širši družbi, poznamo družabno življenje, delniške družbe, vprašanje: *Kako, da nimaš družbe?*, trditev: *da se je kdo uveljavil v družbi ...*

Besedi družba in družbenost uporabljamo, kadar govorimo o medsebojni povezanosti večjega ali manjšega števila ljudi, o odnosih med ljudmi, o tistem delovanju ljudi, ki je usmerjeno k drugim ljudem ali nastaja zaradi njih pa tudi kadar gre za proizvode, posledice takega delovanja.

1. 2. 1 Kaj je družba?

Družba je celota medčloveških odnosov. To so praktični, stvarni, resnični odnosi med ljudmi, vzpostavijo jih ljudje v svojem vsakdanjem življenju (odnosi državljanstva, nacionalni odnosi, družinski odnosi...). Družbeni so tisti medčloveški odnosi, povezave, dejavnosti, proizvodi, ki obstajajo kot posebna objektivna stvarnost.

Družba in družbeno nastajata, obstajata in se spreminjata v dejavnosti ljudi. Nobene družbene povezanosti, družbenih odnosov, družbene dejavnosti, družbenih tvorb ni brez ljudi in njihovega delovanja.

Človek ne more preživeti brez dela kot ciljne dejavnosti pri preoblikovanju narave; človekove ciljne dejavnosti ni brez kulture v širokem pomenu (brez človekovega spoznanja, pravil, ciljev, vzorcev delovanja); kultura nastaja in se ohranja le v družbi, le na družben način.

Družba, kultura, delo so za človeka nekaj naravnega, naravna nujnost in možnost.

1. 2. 2 Glavne vrste medosebnih odnosov

Glavne vrste medosebnih odnosov so prijateljstvo, ljubezen in odnosi med intimnimi partnerji, odnosi med otroci in starši, sorodniški odnosi in odnosi med sodelavci.

Prijatelji so ljudje, ki jih imamo radi, uživamo v njihovi družbi, delimo z njimi svoje interese in dejavnosti, pomagajo nam in nas razumejo, lahko jim zaupamo, z njimi se počutimo udobno in nas čustveno podpirajo.

Ljubezen in partnerski odnos

Ljubezen se loči od prijateljstva zlasti po seksualni želji pa tudi skrbi za drugega, ekskluzivnost odnosa je močnejša kot pri prijateljstvu. Večina ljudi eno izmed svojih ljubezenskih zvez preoblikuje v partnerski oz. zakonski odnos.

Starševski odnos

Odnos med starši in otroci se začne ob otrokovem rojstvu in običajno traja do smrti staršev. Ima več faz. Na začetku je odnos povsem odvisen od staršev, vendar se otrok razvija in osamosvaja, po adolescenci največkrat zapusti družino oz. starše. Ta razvoj odnosov med njimi pogosto spremljajo velike krize in uporniško vedenje otrok v adolescenci.

Mladostnik in odrasel otrok zavzemata bolj enakopraven odnos s starši, v starosti pa postanejo starši odvisni od otrok.

Sorodniški odnosi

V modernih družbah so postali sorodniški odnosi manj pomembni, zato obsega sorodniška mreža predvsem starše, otroke, stare starše, vnuke in vnukinje ter nekatere bratrance in nečake.

Odnosi s sodelavci na delu

Odnosi s sodelavci podobno kot odnosi s prijatelji vplivajo na fizično in duševno zdravje posameznika. Seveda se tudi v odnosih s sodelavci pojavijo različni konflikti.

Delovni odnosi so glavni vir zadovoljstva z delom in tako tudi pomemben izvor sreče. Zagotavljajo nam uspešno izvajanje dela, zaslužek, promocijo, pohvalo za dobro opravljeno delo ...

1. 2. 3 Družba in narava

Človek in družba sta se razvila iz narave, sta del nje, zato družbe ne moremo obravnavati neodvisno od njene zveze z naravo. Narava je splošni pogoj obstoja človeka in družbe. Iz nje človek pridobiva vsa sredstva za svoj individualni in družbeni obstoj. Narava je nujen in edini splošni predmet človekovega dela. Družba in narava sta v nenehnem medsebojnem učinkovanju. Naravni pogoji so temeljni pogoj za obstoj skupnosti, vplivajo na način življenja ljudi in njihove potrebe:

- okolje lahko zavira ali pospešuje razvoj proizvodnih sil in preko tega družbe v celoti (slabše razvite proizvodne sile > večja odvisnost od narave),
- po drugi strani pa človek s proizvodno dejavnostjo vpliva na naravno okolje, v katerem živi in deluje.

Spreminjanje proizvodnih sredstev, delovnih sposobnosti in načinov proizvodnje povzroča tudi spreminjanje naravnega okolja, ki je za človeka pomembno, hkrati pa te spremembe silijo k spreminjanju in k razvoju proizvodnih sredstev.

1. 2. 4 Generično bistvo človeka

Danes v znanosti prevladuje mnenje, da izvira človek iz živalskega sveta, da je ena izmed vrst živih bitij. To spoznanje je vezano na Charlesa Darwina in Friedricha Engelsa, ki je Darwinov nauk o biološkem nastanku človeka izpopolnil z naukom o nastanku človeka in družbe pod vplivom dela.

Človek se je razvil iz živali, je del narave.

Nastanek človeka je povzročil razvojni proces, ki je trajal dolga tisočletja. V tem procesu razlikuje antropologija dve fazi:

- fazo biološkega učlovečenja (Pri človekovem živalskem predniku so se razvili tisti biološki pogoji, ki so omogočili nastanek in razvoj človeka: pokončna hoja in sprostitveni rok, širša lobanja, naraščanje volumna možganov.);
- fazo sociološkega učlovečenja (V tej fazi se je oblikoval ta prednik v človeka pod vplivom dela.).

Kaj je tista bistvena lastnost, zaradi katere se človek loči od živali, družba od črede?

Ta lastnost je **delo**; posebno, specifično delo, izdelovanje orodja. Človekov živalski prednik se je dokončno ločil od živalskega sveta, ko je začel izdelovati delovno

orodje. Zaradi proizvodjanja, uporabe delovnega orodja se je oblikovala človekova duševnost, njegova zavest, na katere razvoj je zelo vplival tudi artikuliran govor.

Človekovo generično bistvo je tista lastnost, zaradi katere se človek bistveno razlikuje od živali. To je zavestno delo, predvsem izdelovanje delovnega orodja, torej lastnost, ki jo človek pridobiva v družbi in od nje, tako družbo nenehno spreminja, razvija in hkrati spreminja in razvija tudi samega sebe.

1. 2. 5 Kakšno bitje je človek?

- **duševno bitje:** ima razum, čustva, voljo, interese, postavlja si cilje, zamišlja ideale;
- **biološko bitje:** ima potrebe po zraku, pijači, hrani;
- **delovno bitje:** zida hiše, dela ceste, postavlja tovarne, obdeluje polja ...;
- **estetsko bitje:** ustvarja lepoto in uživa v njej;
- **družbeno bitje:** nastane, se razvija, živi le v družbi;
- **individualno bitje:** specifičen, enkraten;
- **ustvarjalno bitje:** človek kot vrsta mora biti ustvarjalen;
- **svobodno bitje:** človek je kot posebna vrsta živih bitij po svoji naravi »obsojen« na svobodo kot izbiro in ustvarjalnost.

Prav tako kot družba ne more obstajati brez posameznih ljudi, ki jo sestavljajo in jo s svojo družbeno dejavnostjo nenehno gradijo, spreminjajo, tudi človek ne more obstajati kot popolnoma izoliran posameznik, ki ne bi imel prav nikakršnega stika s svojim družbenim okoljem. To okolje pa je - tako kot naravno okolje - rezultat človekove družbene dejavnosti, prakse. Glavna zveza med posameznikom in družbo so **medčloveški** odnosi skupaj s tistimi družbenimi procesi, ki se odvijajo v njihovem okviru. Zelo pomembni so **socializacijski** procesi, ki oblikujejo človeka v družbeno bitje, v družbeno-kulturno osebnost. Preko teh procesov se človek integrira v družbo in njeno kulturo. Vendar se nikakor ne »utaplja« povsem v obstoječo, veljavno kulturo, marveč jo sprejema s specifičnostjo svoje individualne osebnosti, ki je v določeni meri posledica tudi njegovih, predvsem podedovanih psihofizičnih lastnosti.

1.3 Človek kot osebnost

Kaj je osebnost? Je to značilnost vsakega človeka ali ne? Tako kot imajo vse stvari v naravi svojo barvo, tako ima vsak človek svojo **osebnost**.

Ko se rodi, prinese vsak otrok s seboj nekaj, kar je podedoval po očetu in materi, in nekaj, kar je značilno le zanj. Ljudje pravijo, da se je otrok »vrgel« bolj po materi ali bolj po očetu, dejstvo pa je, da je narava napravila v novem bitju nekaj povsem **samosvojega in enkratnega**.

Otrok raste in se razvija, dokler se pri 20-ih letih ne oblikuje v odraslega človeka oziroma odraslo osebnost. V obdobju razvoja vplivata nanj **okolje** in **čas**, v katerem živi, in tako nastaja poseben človek, ki se močno razlikuje od drugih ljudi. Zanj so značilne naslednje posebnosti:

- **celovitost,**
- **edinstvenost,**
- **doslednost.**

Celovitost človekove osebnosti se kaže v njegovem obnašanju, ki skladno povezuje vse duševne procese v enotno reagiranje. Človek razmišlja, presoja in čustvuje o vsem, kar sliši, vidi ali doživi, in hkrati ustrezno ukrepa.

Edinstvenost se kaže pri človeku tako, da v vsem obdobju njegovega življenja ni nikogar, ki bi bil ravno tak. Dedne zasnove, ki jih je prinesel s seboj na svet, se pod vplivom okolja in časa oblikujejo na tako specifičen način, da se povsem razlikuje od vseh drugih ljudi.

Lastnosti, ki jih človek postopoma oblikuje v svojem razvoju, postanejo njegove trajne značilnosti, ki jih kasneje ne more več menjati. Od tod se pojavi tretja značilnost človekove osebnosti, to je **doslednost**.

Človekove značilnosti so sorazmerno stabilne in se nam vedno prikazujejo na svojstven način, ki je relativno zelo stabilen. Ta stabilnost se posebej jasno odraža v človekovem obnašanju, ki se manifestira skozi vse njegovo življenje. Po mnogih letih odkrijemo svojega sošolca, znanca ali prijatelja po nekaterih značilnostih v njegovem vedenju, ki so karakteristične samo zanj.

Celovitost, edinstvenost in doslednost so tri glavne značilnosti vsake osebnosti, ki človeku niso dane ob rojstvu, temveč jih ta oblikuje postopoma vse od rojstva do svoje smrti. Oblikujejo se pod vplivom dednosti in okolja pa tudi človek sam lahko vpliva na njihovo takšno ali drugačno oblikovanje.

Osebnost človeka je odraz njegovih telesnih in duševnih značilnosti, ki se manifestirajo v njegovem vedenju. Vsak človek ima svojo osebnost, ki jo morajo drugi

spoštovati in razumeti, ter skladno z njo ravnati. Le na tej osnovi je možna socialna simbioza v družini, na delu in v družbi nasploh.

Razvoj osebnosti

Ko se otrok rodi, še ne moremo trditi, da je osebnost, ker so njegove značilnosti še slabo razvite. Lastnosti osebnosti se morajo še oblikovati v neko zaključeno celoto. Oblikovanje teh lastnosti pa je odvisno od treh pomembnih faktorjev:

- dednostnih zasnov,
- okolja,
- lastne človekove aktivnosti.

Dednostne zasnove so vezane na tisto, kar otrok prinese s seboj na svet. Ob rojstvu so to možnosti, iz katerih se pozneje razvijejo osebnostne lastnosti. Te možnosti so vezane na naslednje dednostne zasnove:

- **živčni sistem,**
- **sistem žlez z notranjim izločanjem,**
- **telesni ustroj.**

Zasnove za živčni sistem so dane vsakemu človeku že ob rojstvu in od tega je odvisno, kakšne lastnosti, predvsem pa sposobnosti, bo človek lahko razvil. V največji meri so od tega odvisne inteligentnost in druge sposobnosti človeka pa tudi celotna duševnost.

Sistem žlez z notranjim izločanjem določa presnavljanje v človekovem telesu in skrbi za primerno razdelitev energije v organizmu. V veliki meri je od delovanja žlez z notranjim izločanjem odvisen tudi človekov temperament, njegova zunanja pojava (velikost, oblika) pa tudi njegovo obnašanje.

Telesni ustroj je predvsem človekova zunanja podoba, velikost njegovih telesnih delov in njihova oblika. Človekova zunanost ima pri razvoju osebnosti pomembno vlogo predvsem v tem, kako se okolica odzove na njegov videz. Vsi trije faktorji, ki izvirajo iz dednostnih zasnov, se močno prepletajo in drug na drugega samosvoje vplivajo.

Okolje, v katerem človek živi, je najpomembnejši dejavnik za razvoj in oblikovanje človekove osebnosti. Sestavljeno je predvsem iz geografskega in socialnega dela.

Pri ljudeh, ki živijo v hladnem in življenjsko neprijetnem okolju (Švedi, Finci, Eskimi, Norvežani), se razvije osebnost drugače kot pri ljudeh v tropskih razmerah (Arabci, afriška plemena). Prve narava prisili, da se z vso silo borijo za obstanek in zato v veliki meri razvijajo lastnosti v zvezi z delom, drugim je narava dala ugodne razmere, da se jim ni treba posebno bati za obstoj, zato razvijejo svoje sposobnosti v drugi smeri.

Socialno okolje ima največji pomen za razvoj človekove osebnosti.

Prvi in najpomembnejši del socialnega okolja je **mati**, ki otroka hrani, neguje, mu poklanja materinsko ljubezen.

Drugi pomembni dejavnik za razvoj otrokove osebnosti je **družina**. Otrok se mora razvijati v nekem sklenjenem svetu, ki ga običajno predstavlja družina, kajti le v takem svetu se počuti varnega. Varnost je otroku brez nadaljnega nujno potrebna.

Tretji pomembni dejavnik v razvoju osebnosti so **vrstniki** in **šola**. Od vrstnikov otrok sprejme razne navade, šola pa mu posreduje znanje, etična in moralna načela, razne družbene norme, po katerih naj se ravna in kasneje skladno z njimi tudi živi. Šola je v veliki meri odgovorna, kako se bo človek razvil, poleg tega pa pomaga otroku oblikovati tudi svetovni nazor.

Četrty pomembni dejavnik razvoja otrokove osebnosti je **družba**, v kateri živi. Če je družba demokratična in daje otroku materialne možnosti, da lahko razvije svoje zasnove in postane razvita osebnost, in če so moralna načela v taki družbi humana, tedaj se otrok lahko razvije v harmonično osebnost.

Nekateri strokovnjaki so trdili, da je človeku ob rojstvu dano, kar bo kasneje razvil. Drugi so menili, da je možno z vzgojo in izobrazbo izoblikovati kakršnega koli človeka. Mnogo je odvisno od tega, kaj prinese človek s seboj na svet. Če človek ničesar nima, tega ne more razviti.

Človek je aktivno bitje. Usode ni. S svojo aktivnostjo spreminja svoje lastnosti.

Kaj bo človek dosegel v svojem življenju, je odvisno od vseh treh faktorjev: dednostnih zasnov, okolja in njegove lastne aktivnosti.

Osnovno gibalno človekove aktivnosti predstavljajo **potrebe** (biološke, socialne). Drugo, kar močno vpliva na človeka pri njegovi dejavnosti, so njegovi **interesi**. Človek točno ve, kaj hoče (poklicni interesi). Tretje so **motivi**, ki se jih ne zavedamo,

vendar ti v večini primerov uravnavajo naše življenje (motiv družine, motiv varnosti, uveljavljanja ...). Močan vpliv na človekovo aktivnost imajo tudi **stališča** in **predsodki**. Stališča so običajno bolj čustveni odnosi do določenih problemov, medtem ko so predsodki čustveno močno podkrepljena negativna stališča (npr. predsodek do temnopoltih ljudi).

Potrebe, interesi, nagoni, motivi, stališča in predsodki predstavljajo osnovno gibalno človekove aktivnosti in jim s skupnim imenom pravimo **motivacija**.

Struktura osebnosti

Osebnost je organizacija raznih lastnosti, ki so povezane v celoto.

Te lastnosti pa oblikujejo:

- **temperament,**
- **karakter,**
- **sposobnosti.**

Temperament je človekova čustvena narava. Pokaže, kako hitro, pogosto, močno, s kakšno lahkoto in trajanjem se oglašajo čustva, kako človek reagira glede na razpoložljivo energijo, ki jo ima v sebi.

Razni avtorji so poskušali opredeliti ljudi na osnovi temperamenta v temperamentne tipe. Grški zdravnik Hipokrat jih je razdelil v **sangvinike, kolerike, melanhlike** in **flegmatike** na osnovi tekočin, ki naj bi se pretakale v človeku (kri, rumeni žolč, črni žolč in voda).

Sangvinik naj bi bil človek, ki hitro reagira, vendar so njegova čustva plitva, kratkotrajna in zelo spremenljiva. V tem temperamentu naj bi prevladoval žolč.

Melanholik naj bi bil človek, ki malokdaj reagira, takrat pa reagira močno, globoko in trajno. V tem temperamentu naj bi prevladoval črni žolč.

Flegmatik je človek, ki redko reagira, njegova čustva so šibka in plitva, z okoljem ni nikoli v sporu. V tem temperamentu naj bi prevladovala sluz.

Sloviti ruski fiziolog Pavlov je delil ljudi po temperamentu podobno kot Hipokrat, vendar pa je bil kriterij njegove delitve hitrost prevajanja živčnih impulzov v človekovem živčnem sistemu.

Govori o živahnem tipu (sangvinik), nebrzdanem tipu (kolerik), mirnem tipu (melanholik) in šibkem tipu (flegmatik).

Okolje ne dopušča ljudem, da bi vedno čustvovali tako, kot jim ustreza. Največkrat svoja čustva prikrivajo in reagirajo drugače, kot bi to ustrezalo njihovemu temperamentu. Poleg tega čistih temperamentnih tipov ni. V vsakem človeku se skriva več temperamentnih tipov, eden izmed njih pa običajno dominira. Na temperament bistveno vpliva vzgoja človeka v dani družbi, zato so temperamentni tipi običajno zelo zabrisani in ustrezajo načinu vedenja, ki je značilen za to družbo.

Karakter predstavlja tiste lastnosti osebnosti, ki se nanašajo na človekovo moralno delovanje (hrabrost, poštenost, odgovornost, vestnost, vztrajnost, odločnost, doslednost ...).

Karakter človekove osebnosti je vedno odvisen od časa in družbe, v kateri živi.

Človek s pomočjo drugih in tudi sam oblikuje svoj **značaj**. Prav tu ima njegova lastna aktivnost največji vpliv. Da bi se lahko razvil pozitiven značaj, moramo vsakemu človeku omogočiti zadovoljitev naslednjih osnovnih potreb: po svobodnem ustvarjanju, samostojnosti in notranji varnosti, uskladitvi svojih navad z moralnimi načeli družbe, poštenosti.

Značaj je tisti del strukture človekove osebnosti, ki je pretežno ali v celoti odvisen od vzgoje. Čeprav so sposobnosti tiste lastnosti, ki človeku omogočajo, da lahko opravlja določeno delo, imajo glavni vpliv na človekov uspeh pri delu značajske lastnosti, kot so odgovornost, poštenost, tovarištvo, kritičnost, discipliniranost, smisel za red, marljivost, vestnost, vztrajnost, natančnost, vzdržljivost ...

Sposobnosti so osebnostne lastnosti, ki kažejo, koliko je človek učinkovit in uspešen pri opravljanju določenega dela. Poznavanje človekovih sposobnosti je zelo pomembno pri njegovi razporeditvi na delo, saj je od tega odvisen njegov uspeh in učinek, ki prispeva k splošni družbeni blaginji.

Mnogi psihologi, ki so proučevali sposobnosti, so ugotovili, da imajo ljudje brezmejno število sposobnosti.

Te sposobnosti so razvrstili v nekaj skupin:

- intelektualne sposobnosti,
- motorične sposobnosti,

- senzorične sposobnosti,
- mehanske sposobnosti.

Intelektualne sposobnosti so neposredno odvisne od razvitosti centralnega živčnega sistema in od njegove aktivnosti. V to skupino sposobnosti spada splošna sposobnost, ki je razvita pri vsakem človeku, to je **inteligentnost**.

Inteligentnost je osnovna človekova sposobnost. Kaže se kot sposobnost hitre najdljivosti v novih situacijah ali pa kot sposobnost hitrega reševanja problemov. Razvita je pri vsakem človeku, vendar pri nekaterih v večji, pri drugih v manjši meri.

Ločimo tri vrste usmerjenosti človekove inteligentnosti:

- abstraktno inteligentnost,
- socialno inteligentnost,
- tehnično inteligentnost.

Inteligentnost je lahko pri človeku normalno razvita ali pa je defektna.

Pri normalni inteligentnosti ločimo po stopnji razvitosti nizko, povprečno in nadpovprečno inteligentnost ter genialnost.

Motorične sposobnosti se nanašajo na gibanje človekovega telesa in udov (gibanje glave, oči, govornih organov, telesa, nog, rok ...). Osnova za motorične sposobnosti so mišice, kosti in živčevje.

Senzorične sposobnosti so tiste, ki so neposredno povezane s čutili (vid, sluh, voh, tip, ravnotežje, položaj telesa, temperatura ...). Te so prav tako kot motorične nujno potrebne skoraj pri vsakem delu.

Pri mehanskih sposobnostih gre za nenavadno hitro zaznavanje mehanskih principov delovanja strojev, strojnih naprav in instrumentov.

Praviloma vsa dela, bodisi telesna bodisi umska, zahtevajo kombinacijo vseh štirih vrst sposobnosti, pri čemer je ena vrsta odločilna za uspeh pri nekem delu.

Človekov storilnostni potencial

Sposobnosti niso edino merilo človekovega uspeha pri delu, nanj vplivajo tudi karakterne lastnosti in lastnosti temperamenta. Vse te tri strukture človekove osebnosti se odražajo v njegovi aktivnosti v obliki storilnostnega potenciala.

Človek je energetska bitje in energija je osnova za realizacijo katere koli izmed njegovih telesnih in duševnih funkcij. V svojem telesu proizvaja energijo, jo pretvarja v različne oblike in troši za razne aktivnosti, ki so sestavni del njegovih življenjskih funkcij.

Njegov energetski potencial je odvisen od zaužite prehrane in presnove. Energetskega potenciala človek ne more potrošiti v celoti zaradi različnih omejitev. Energetski potencial se zaradi teh omejitev zmanjša in tako dobimo **storilnostni potencial**, ki se pri človeku troši v tri namene za:

- zadovoljevanje njegovih lastnih potreb,
- učinkovanje na stvarnost,
- socialno komuniciranje.

Od tega, kakšna je bila vzgoja posameznika, je odvisno, kje bo potrošil največjo količino energije.

Različnost ljudi

Vsaka človekova osebnost je posebna in nekaj enkratnega. Razlike med ljudmi niso samo v prstnih odtisih, barvi glasu, obrazu, temveč v celotni psihični podobi.

Človekovo osebnost sestavljajo številni telesni, psihofizični in psihični elementi. Najprej opazimo razlike v zgradbi telesa, kot so višina, konstitucija, zgradba kosti, presek mišic, oblika glave, nosu ...

Vsak človek ima svoje oblike, povprečje in podpovprečje . Pri nekom se kažejo odlike v fizični zmogljivosti, pri drugem v spretnosti, pri tretjem v inteligenci, posebnih talentih, potezah značaja, posebnem znanju ...

Pomemben del osebnosti so naše moralne vrednote, naše znanje in spoznanje, življenjske izkušnje, navade, razna stališča in še mnogo tega, kar posamezniku navzgor živi življenje. Slovenski pesnik pravi: »Vsak človek je zase svet, čuden, svetel in lep kot zvezda na nebu.« V teh verzih je polno resnice, vendar vse preradi delimo ljudi na dobre in slabe, lepe in grde, sposobne in nesposobne.

Ena osnovnih resnic je, da je človek v **svojem bistvu dober**. Negativen postane le, če ga prisilimo zaradi naše brezobzirnosti v obrambo ali če je prikrajšan pri najpomembnejših človekovih potrebah, kot je ljubezen ali uspeh.

Fant, ki ga sošolci zaradi njegove podpovprečne rasti ponižujejo, bo postal neredko zloben, vase zaprt, trmast.

Če te nihče ne spoštuje, če so s teboj ljudje grobi v besedah in obnašanju, boš ljudem enako tudi vračal. Zelo pomembno je, kaj od ljudi pričakujemo. Če bo večinsko stališče do človeka, da je dober, prizadeven, pošten, zaupanja vreden, bo tak tudi v resnici. Če pa bomo nezaupljivi, iskali pri njem le slabosti, od njega pričakovali le slabo, bo marsikdo takšen tudi postal.

Zaupanje v človeka se mora začeti že v rani mladosti, kajti osebnost se oblikuje zelo zgodaj.

1.4 Osebnostni razvoj mladostnika

Notranje značilnosti mladostnika

V človekovem telesu se od rojstva dalje odvijajo določeni biokemični procesi, na katere sam skoraj ne more vplivati. Na osnovi teh procesov se odvijata tudi **telesni in duševni razvoj**, ki pa ni enakomeren, temveč skokovit. Zadnja razvojna stopnja pred odraslostjo je **obdobje pubertete** (med 10-im in 17-im letom). V tem obdobju pride v otroku do velikih sprememb, ki zajemajo njegov telesni in duševni razvoj, zato govorimo o notranjih značilnostih mladostnika.

Te so:

- **hiter telesni razvoj,**
- **spolna zrelost,**
- **odkritje notranjega subjektivnega sveta.**

Med osnovne notranje značilnosti mladostnika spada hiter telesni razvoj: izredna telesna rast (letno 8 do 10 cm), podaljšajo se noge, roke, trup. Zaradi hitre rasti so mladostniki v tem obdobju zelo nerodni, njihovi gibi so neusklajeni in dostikrat tudi zelo nerodni. Radi polomijo orodje, ker ne morejo oceniti, kolikšna sila je potrebna pri določenem delu. V zaostanku z rastjo so notranji organi, npr. pljuča, srce in drugi. Žile so ozke in pretok krvi po njih je premajhen za tolikšno rast.

Velika poraba energije za rast in notranje oblikovanje telesa mladostnikom onemogoča zunanje napore. Mladostnik se hitro utruje, odrasli pa to opažajo kot lenobnost in nezainteresiranost za delo. Okolica kritično presoja njegovo delo in uspehe. Mladostnik ni in ne more biti tak, kot od njega zahtevamo, ker mu telesni in

duševni razvoj tega ne dopuščata. Posebna značilnost, ki v otrokovem razvoju do 10-ega, 11-ega leta ni imela pomembne vloge, je **spolna aktivnost**. Otroka doslej spolna vprašanja niso zanimala osebno in ni poznal spolne nepotešenosti, ki deluje kot pritisk. V tem obdobju mu pa v skladu s telesno rastjo začno delovati tudi spolne žleze in naenkrat začuti v sebi tiste sile in pritiske, ki želijo zadostiti tej spolni sli.

Spolna zrelost se v naših razmerah pojavlja zelo zgodaj. Mladostniki so zmožni imeti spolne odnose, na drugi strani pa so osebno in socialno nezreli. Vzroki za hitrejšo spolno dozorevanje so različni. Nekateri trdijo, da je osnovni vzrok normalna in zdrava prehrana, drugi pa menijo, da je vzrok v boljši zdravstveni negi otroka.

Spolna zrelost ima močan vpliv na mladostnikovo duševnost. Nujno je potrebna spolna vzgoja, s katero si pomaga pri pojasnjevanju vprašanj in težav, saj mladostnik lahko zaide tudi v spolna občevanja, ki so vnaprej obsojena na neuspeh, ker je osebno zrelost premalo razvita in ker ne zmore napora, ki ga zahteva spolni akt.

Do 10-ega leta je otrok usmerjen navzven v spoznavanje objektivnih dejstev in pojavov, po tem obdobju pa odkrije v sebi nov svet, ki mu je bil doslej povsem neznan. Odkritje notranjega, subjektivnega sveta je zadnja stopnja v dozorevanju in oblikovanju njegove osebnosti. Osnova tega notranjega sveta je sanjarjenje oziroma fantazija, ki pomenita mladostniku osnovo, na kateri bo zgradil podobo svojega celotnega življenja in ustvarjanja.

Zunanje značilnosti mladostnika

Skladno s spremembami v telesu in duševnosti mladostnika se spreminjata tudi njegovo vedenje in reagiranje, ki ima povsem drugačne značilnosti, kot jih je imelo doslej.

Te značilnosti so:

- zunanja mladostnikova pojavnost,
- druženje mladostnikov v skupine,
- zavračanje lažnih vrednot odraslih.

Mladostnikovo počutje in obnašanje je dokaj nestabilno. Pogosto je vznemirjen in potr. Njegov pogled je obrnjen navznoter, zato je odmaknjen in odsoten. Rad se druží v skupine, ki imajo določene cilje, pravila in zakone, ki se jih morajo vsi držati. Skupine so mešane, njihovi cilji so v notranjem uživanju. Obstajajo tudi čustveni kontakti med dekletí in fanti.

Mladostniki v tem obdobju običajno zavračajo vse tisto, kar ima za odrasle neko vrednost ali poseben pomen. Večinoma odklanjajo materialne vrednote družbe in v nasprotju s tem zelo poudarjajo duhovne vrednote, ki jih tudi sami zasledujejo. Mladostniki niso niti otroci niti odrasli. Starši in okolica jih imajo za otroke, sami pa se prištevajo k odraslim.

Pristop in ravnanje z mladostnikom

Mladostnik ni niti odrasla osebnost niti otrok. Nujno je, da z njim ravnamo:

- glede medsebojnih odnosov povsem kot z odraslim,
- glede naporov in nalog pa primerno njegovi dobi in izkušnjam.

1.5 METODE SOCIOLOŠKEGA RAZISKOVANJA (Tatjana Šček Prebil)

Vsaka znanstvena disciplina ima **opredeljen predmet raziskovanja, razvite metode raziskovanja ter urejen sistem znanstvenega dognanja**. Metode raziskovanja so načini spoznavanja in doseganja novega znanstvenega dognanja. Nauk o metodah znanstvenega preučevanja imenujemo **metodologija**. Metodologija je teorija postopkov in načinov raziskovanja ter vključuje nekatera znanstvena načela (principe), ki pri raziskovanju veljajo za vse vrste znanosti.

1.5.1 Načela znanstvenega preučevanja

Znanost je sistem preverjenih vrst znanja. **O znanstvenem preučevanju govorimo takrat, kadar pri raziskovanju upoštevamo splošnost, objektivnost, preverljivost, veljavnost, zanesljivost, natančnost in sistematičnost.**

Načelo **splošnosti** pomeni, da dognanja veljajo tudi širše in ne samo za konkreten primer. Pri načelu **objektivnosti** gre za zahtevo, da poskuša raziskovalec izključiti vse subjektivno in pošteno išče vse pomembne podatke za razumevanje raziskovalnega problema.

Preverljivost znanstvenih rezultatov terja opis raziskovalnih postopkov in metod, s katerimi je bilo pridobljeno novo dognanje. V novo znanstveno vedenje je vključeno samo tisto tisto dognanje, ki ga lahko dokažemo in ga lahko preverijo tudi drugi.

Načelo **veljavnosti** terja odgovor na vprašanje, ali smo z zbranimi podatki res osvetlili problematiko, ki smo jo želeli raziskati. **Zanesljivost** naših meritev je odvisna od instrumentov, s katerimi merimo, in se nanaša na natančnost merjenja.

Vprašanje zanesljivosti se nanaša **na kakovost merskega instrumenta**, vprašanje veljavnosti pa na **odnos med zbranimi podatki ter raziskovalnim problemom**.

1.5.2 Faze raziskovalnega dela

Faze raziskovalnega dela so oporne točke, s pomočjo katerih raziskovalec načrtuje korake, ki jih bo opravil v procesu raziskovanja. Znanstvena raziskava je kontrolirana, znanstvenik jo vnaprej načrtuje ter zavestno usmerja v zaželeno smer. Zato mora vedeti, katera sredstva, metode in postopke ima na izbiro, katere naloge mora izpolniti in katero dejavnost opraviti, da bo prišel do željenega cilja.

Kratko si oglejmo te naloge in postopke.

Znanstvenik mora najprej izbrati, opredeliti in razčleniti **problem**, ki ga namerava raziskati. Opredeliti mora glavne **pojme**, da mu bodo v obliki kazalcev raziskovalnega pojava pomagali pri opazovanju problema in zbiranju ustreznih podatkov. Oblikovati mora tudi svoje **znanstvene domneve (hipoteze)**, ki bodo usmerjale nadaljnji proces raziskovanja. Še preden se bo lotil zbiranja empiričnega gradiva, bo verjetno izdelal manjšo "**pilotsko študijo**", s katero bo preizkusil zanesljivost, primernost in učinkovitost predvidenih sredstev za zbiranje podatkov.

Potem se bo lotil zbiranja podatkov glede na predvidene postopke, npr. z neposrednim opazovanjem, intervjuji, anketami ...

Zbrane podatke mora nato pripraviti za **analizo** in interpretacijo. Analiza podatkov je lahko statistična, kolikor je znanstvenik opazoval množične pojave, ali kvalitativna, kolikor gre za enkratne pojave, za posebne primere ("case study"), ki jih ni mogoče meriti.

Analizi sledi **interpretacija** ali razlaga tako ugotovljenih izsledkov. Znanstvenik mora o svoji raziskavi v obliki gradiva (razprave, članki, objavljeni v strokovni ali širši javnosti namenjeni publikaciji, knjige) napisati poročilo za javnost.

1.5.3 Vzorčenje

Sociologe pogosto zanima, kaj meni o neki zadevi celotna populacija, kakšno je splošno mnenje. Zelo težko in tudi nesmiselno bi bilo vprašati vse, zato določijo le

vzorec ljudi. Vzorec je majhna reprezentativna skupina, ki naj bi izražala značilnosti celotne populacije.

Populacija je skupnost (množica) vseh enot pojava, ki ga preučujemo. Da pa bi lahko rezultate vzorca posplošili na celotno populacijo, moramo upoštevati pravila **vzorčenja**. Vzorčenje so pravila in postopki za izbor enot v vzorec. Obstajata dva osnovna načina, s katerima sociologi zagotovijo, da so dobljeni vzorci tipični za populacijo. Kadar je za vsako enoto populacije enako verjetno, da bo vključena v vzorec, govorimo o **slučajnem vzorcu** (npr. Vsakemu državljanu Slovenije pripišemo zaporedno številko, nato pa izločimo vsakega stotega.). V sociologiji uporabljamo pogosteje **strukturirani vzorec**. Populacijo razdelimo v skupine na podlagi znanih dejstev (starost, razred, spol ...), nato pa za vsako skupino določimo sorazmerni delež. Strukturirani vzorec oblikujemo tako, da vanj zajamemo npr. enak delež žensk glede na starostne kategorije..., kot je značilen za populacijo.

2. 4. Raziskovalne metode

Vsaka znanost razvija raziskovalne metode, s katerimi želi najti načine, postopke, ki bi omogočali pridobivanje podatkov, gradiva, informacij, potrebnih za preizkušanje in dokazovanje hipotez. Na razvoj raziskovalnih metod pomembno vpliva predmet preučevanja.

Pri sociološkem raziskovanju so razvite različne metode. Pogosto uporabljamo metode opazovanja, spraševanja (intervju, anketa), eksperimenta in analize dokumentov. Vsaka izmed njih ima svoje prednosti in slabosti, je bolj ali manj primerna za preučevanje določenih problemov. Raziskovalci v procesu raziskovanja pogosto uporabljajo kombinacije različnih metod.

2. 4. 1 Opazovanje z udeležbo

Vsako opazovanje je na neki način opazovanje z udeležbo - opazovalec do neke mere sodeluje v aktivnostih tistih, ki jih opazuje.

Ta metoda ima dolgo tradicijo v sociologiji in je prilagojena potrebam sociologov z različnimi pogledi na družbeno stvarnost. Opazovalec se vključuje v vsakdanjik tistih, ki jih želi preučevati. Opazuje akcijo v njenem "normalnem", "naravnem" kontekstu. Tako se npr. lahko priključi skupini delavcev v podjetju ali družbi mladoletnikov na ulici, lahko spremlja policiste v patroljah ali prebije čas s pacienti v umobolnici.

Pri tej metodi nastane problem veljavnosti. Vsi, ki niso vključeni, se morajo opreti na interpretativno sposobnost opazovalca in ustvariti svojo sodbo na temelju njegovih podatkov. Kljub temu problemu zagovorniki te metode trdijo, da je to najboljšo sredstvo za odkrivanje družbene stvarnosti. V primerjavi z drugimi tehnikami približa sociologa družbeni stvarnosti, ki jo poskuša razumeti.

Avtorji mnogih klasičnih socioloških študij so uporabljali to metodo kot sredstvo za zbiranje podatkov. Dva primera:

- William Foote Whyte > študija o italijansko-ameriški družini z uličnega vogala v siromašni četrti južnega Bostona (Whyte je preživel 3,5 leta na tem področju kot opazovalec s sodelovanjem);
- Elliot Liebow > študija o črnih Amerikancih, ki so se zbirali na uličnem vogalu v siromašni četrti v centru Washingtona (Liebow je preživel eno leto na tem področju).

Zagovorniki te metode dokazujejo, da je malo verjetno, da bi ta metoda zavedla sociologa, ko bi prikazoval svoja stališča o stvarnosti, ki jo poskuša razumeti. Je najboljši način, da dobimo resnično predstavo o družbeni stvarnosti.

V intervjuju ali v vprašalniku je sociolog že določil, kaj je pomembno.

Uspeh opazovanja s sodelovanjem je v začetku odvisen od tega, ali bo opazovalec sprejet v skupino, ki jo želi opazovati. Ko je opazovalec sprejet, je glavni problem za opazovalca možnost, da njegova navzočnost vpliva na postopke tistih, ki jih opazuje. Da bi bil uspešen, mora opazovalec pridobiti zaupanje opazovanih. Kritičen odnos do te metode imajo tisti, ki dokazujejo, da se morajo metode raziskovanja v sociologiji ravnati po naravnih vrstah znanosti.

Pri tej metodi namreč ni možnosti, da se neka študija ponovi in da se preverijo njeni rezultati.

Glede na to, da se opazovanje s sodelovanjem v veliki meri opira na senzibilnost, interpretativne sposobnosti in osebnost opazovalca, je točno ponavljanje študij, ki uporabljajo to metodo, težko, če ne nemogoče. Zato je iz njih nemogoče delati splošne sklepe. Vrednost teh študij je, da nam omogočijo koristen vpogled v material, ki ga pozneje lahko preverimo na več vzorcih z drugimi metodami.

K tej vrsti kritike se nagibajo tisti, ki sprejemajo strogo pozitivistično stališče (Pozitivisti se pogosto opredeljujejo za anketo.).

2. 4. 2 Intervju

Intervju je ena izmed najbolj razširjenih metod zbiranja podatkov v sociologiji. Sestavljen je iz niza vprašanj, ki jih raziskovalec postavlja sogovorniku. Poznamo strukturiran in nestrukturiran intervju.

V strukturiranem intervjuju sta način oblikovanja vprašanj in vrstni red postavljanja letih enaka v vsakem primeru. Rezultat je formalen dialog, sestavljen iz vprašanj in odgovorov.

Nestrukturirani intervjuji so bolj podobni neformalnemu razgovoru. Izpraševalec ima nekaj določenih tem, ki jih želi obdelati, in malo ali nič vnaprej sestavljenih vprašanj. Je svoboden pri oblikovanju vprašanj, sogovornik lahko razširi odgovore in usmerja intervju na področja, ki ga zanimajo.

Podatki, dobljeni iz strukturiranih intervjujev, naj bi bili zanesljivejši. Raziskovalci, ki izprašujejo druge skupine, lahko lažje preverijo rezultate.

Nestrukturirani intervju naj bi bil manj zanesljiv, ga je težje ponoviti, nudi pa možnost odkrivanja, kaj sogovornik "v resnici misli".

Na splošno so strukturirani intervjuji primernejši za pridobivanje odgovorov na vprašanja o spolu, delu ... izpraševanega, nestrukturirani intervjuji pa so primernejši ugotavljanje njegovih stališč in mišljenja.

Podatki iz intervjuja naj bi bili pokazatelj stališč in obnašanja izpraševanih v vsakdanjem življenju, pa čeprav povedano ni vedno povezano z ravnanjem teh oseb.

Intervjuji imajo določene prednosti: so cenejši, zahtevajo manj časa, lahko zajamejo večje število vzorcev.

Na temelju raznih študij lahko ugotovimo, kako pogosto se pojavlja resen problem zanesljivosti in veljavnosti intervjuja. Intervjuji so interakcijske situacije, rezultati so deloma odvisni od tega, kako udeleženci definirajo to situacijo, kako opažajo sogovornika ...

Raziskave Allana Williamsa mlajšega so pokazale, da večja razlika v statusu med osebo, ki vodi intervju, in izpraševanim daje manj možnosti, da bo izpraševani pokazal svoje prave občutke.

Voditelji intervjuja imajo svoje vrednote, stališča, pričakovanja, izpraševanega lahko "vodijo", njegovi odgovori bodo izražali nekaj stališč in pričakovanj samega voditelja.

Voditeljem intervjuja pogosto svetujejo, naj ne dajejo "direktiv" in naj se vzdržijo izražanja mišljenja, da se izogonej odobravanju ali neodobravanju. Predlagajo jim, da s svojim sogovornikom vzpostavijo pristrčen, prijateljski odnos, da pazijo in ne prenašajo svojih stališč in pričakovanja.

Nasprotno Howard Becker misli, da v določenih situacijah aktivnejši in agresivnejši pristop lahko pripelje do popolnejših podatkov.

Uspeh Beckerjeve taktike nas pripelje do sklepa, da ne obstaja vrsta intervjuja, ki bi bil najslabši.

Glede na probleme, povezane z metodo intervjuja, bi menili, da to metodo zavržemo.

Vendar se sociologi zavedajo problemov in vse bolj izpopolnjujejo tehniko intervjuvanja. Z druge strani ne smemo pozabiti, da so nekateri najzanimivejši in najizvirnejši pogledi v sociologiji dobljeni samo na podlagi podatkov iz intervjuja.

2. 4. 3 Vprašalnik - anketa

Vprašalnik je sestavljen iz niza vnaprej pripravljenih vprašanj, na katera želimo dobiti odgovor. Vprašanja iz vprašalnika lahko postavlja voditelj intervjuja, zato ima v tem primeru obliko strukturiranega intervjuja. Raziskovalci, ki uporabljajo vprašalnik, menijo, da je to razmeroma poceni in hitra metoda, da se od razmeroma velikega števila ljudi dobi velika količina podatkov.

Vprašanja lahko razvrstimo v nekaj kategorij.

01. Vprašanja so lahko "**odprta**", izpraševanemu dajo možnost, da sestavi svoj odgovor, ne more pa izbirati med danimi odgovori.

02. "**Zaprta**" vprašanja ali vprašanja "fiksiranega" izbora: ta tip vprašanj zahteva izbiranje med različnimi odgovori. (Podoben je tip, ali se strinja ali ne z neko trditvijo.)

Vprašalnike lahko izpolnujemo na različne načine. Pogosto jih posameznikom posredujejo voditelji intervjuja. Prednost > strokovni voditelj pazi, da vprašalnik izpolnijo udeleženci po navodilih in pojasni morebitna sporna mesta. Nastane problem "pristranosti voditelja". Po pošti hkrati s frankirano in naslovljeno ovojnico pošljejo vprašalnik izpraševanemu, le-ta ga izpolnjenega vrne raziskovalcu. Tak

način poceni potek zbiranja podatkov takrat, ko se vprašani nahajajo na obsežnem geografskem področju.

Raziskovanje javnega mnenja

Vprašalniki in strukturirani intervjuji so običajne metode, s katerimi zbiramo podatke za "raziskovanje javnega mnenja". Raziskovanje javnega mnenja vključuje zbiranje standardiziranih informacij: izbrane reprezentativne vzorce za določeno skupino ali populacijo... Izbor skupine je odvisen od tega, kaj raziskovalec želi preučevati. Standardizirano informacijo dobimo s postavljanjem niza enakih vprašanj vsem pripadnikom vzorca.

Raziskovanje javnega mnenja grobo razdelimo na dve kategoriji:

- deskriptivna > ukvarja se z opisi in ne pojasnjevanjem;
- analitična > ukvarja se s pojasnjevanjem.

Cilj je preveriti hipoteze v odnosih med nizom faktorjev ali variabel.

2. 4. 4 Eksperiment

Eksperiment je metoda sociološkega raziskovanja, kjer namerno vpeljemo spremenljivko in proučujemo učinek njenega delovanja. Za raziskovanje potrebujemo vsaj dve skupini: eksperimentalno, v katero namerno vpeljemo delovanje spremenljivke, in kontrolno, v kateri te spremenljivke ni. Metodo eksperimentiranja običajno uporabljamo v drugih vejah znanosti, ne v sociologiji. Argument v prid temu je, da se ljudje ne bi vedli normalno v okviru posebnih okoliščin, ki jih zahteva izvedba eksperimenta.

2. 4. 5 Analiza dokumentov

Analiza dokumentov omogoča študij posameznega procesa, pojava v daljšem časovnem obdobju. Mogoče je primerjati zelo različne skupine ljudi, posebno pozornost pa moramo posvetiti verodostojnosti vira. Med tovrstne dokumente lahko uvrščamo osebne dokumente, zgodovinske vire, uradne vladne publikacije in statistike, časopisna poročila o dogodkih, romane, dnevnike, župnijske matične knjige ...

2 **SOCIALIZACIJA** (Tatjana Šček Prebil)

Socializacija je proces, s katerim človek sprejema in usvaja vrednote, stališča, znanje, motive družbe oziroma skupine, v kateri živi in dela. Je proces učenja vzorcev obnašanja, ki veljajo v družbi za normalne.

Socializacijski procesi so temeljni družbeni procesi, tako se s starejših na mlajše generacije prenaša obstoječa kultura, različno znanje in vrednote, načini obnašanja in ravnanja, ustrezne norme, znanstveno in filozofsko vedenje, umetniško vrednotenje, verovanje, ideologije ... Socializacijski procesi spremljajo človeka od rojstva do smrti.

2. 1 **Dejavniki socializacije**

Dejavnike, ki bistveno vplivajo na proces socializacije, imenujemo dejavniki socializacije. To so **družina, šola, skupine vrstnikov, množični mediji in religija.** Sociologi razlikujejo **primarno** in **sekundarno** socializacijo.

2. 1. 1 **Primarna socializacija**

Odvija se v zgodnjem otroštvu, ko otrok spoznava temeljna družbena pravila in se razvija kot osebnost. Poteka med posameznikom in skupino, s katero ima tesne stike, na primer v družini ali skupini vrstnikov (prijatelji ali sošolci). Tu posameznik pridobiva temeljno znanje jezika (govora), obnašanja, predstave o odnosih do drugih ljudi ...

2. 1. 2 **Sekundarna socializacija**

Poteka vse življenje, saj se nenehno učimo, spoznavamo nove ideje, učimo se vedenja v situacijah, s katerimi doslej še nismo bili soočeni. Ponavadi poteka v bolj formalnih situacijah, ki niso tako osebne. Dve najpomembnejši obliki sta šola in množični mediji. Posameznik pridobiva posebno, specializirano znanje v okviru poklicnega izobraževanja in med delom.

Meje med primarno in sekundarno socializacijo ni mogoče natančno določiti. Pojavljajo se tudi nove razdelitve procesa socializacije. Ena izmed teh dodaja pojem **tercialne socializacije**, ki označuje obdobje, ko človek vstopa v delovni proces. Tako je poudarjen pomen poklicnega dela, saj močno vpliva na življenje ljudi.

V rabi je tudi pojem **resocializacija** ali ponovna socializacija, ki označuje potrebo po dodatnem usklajevanju z družbeno sprejemljivimi oblikami vedenja in je hkrati proces, v katerem zrel, odrasel človek samega sebe "preoblikuje" zaradi različnih razlogov. O resocializaciji najbolj pogosto govorimo, kadar gre za pojave odklonskega vedeja v neki družbi in poskuse družbenega vplivanja na posameznika (npr. resocializacija kriminalcev, narkomanov, alkoholikov ...). Obstajajo posebne ustanove, ki naj bi skrbele za sistematično resocializacijo.

Formalna socializacija poteka v specializiranih institucijah (različne vrste šol), **neformalna** pa v drugih družbenih okoljih (družinah, družbenih skupinah ...).

Socializacijski procesi pomenijo podružbljanje človeka, njegovo vraščanje v družbo, ki ji pripada. S stališča posameznika predstavljajo učenje v najširšem pomenu: človek se neprestano uči, ne samo v šoli, marveč tudi pred formalnim šolanjem in po njem. Prav s takšnim učenjem sprejema "kulturno dediščino" skupaj z živo kulturo družbe, ki ji pripada. Vendar pa se v celoti nikakor povsem ne "utaplja" v obstoječo, veljavno kulturo, marveč jo sprejema s specifičnostjo svoje individualne osebnosti, ki je v določeni meri tudi posledica njegovih, v glavnem podedovanih psihofizičnih lastnosti. Ker različni ljudje različno sprejemajo veljavno kulturo, obstaja v vsaki družbi zelo pestra mnogovrstnost posameznikov.

Na pomembnost socializacije kaže naslednji primer.

Po ukazu cesarja Akbarja (Indija 1542 - 1602) so skupino otrok vzgajali gluhonemi. Niso se učili jezika zato, da bi preveril verovanje, ali bodo na koncu spregovorili v hebrejskem jeziku, z jezikom Boga. Otroci sploh niso spregovorili, komunicirali so samo z gestami.

SOCIALNA KONTROLA

Da bi družba lahko obstajala, sta potrebna red in predvidljivost. Socializacija in socialna kontrola sta sredstvi, s katerimi ljudi spodbujamo k podreditvi vrednotam in vedenju, ki v družbi prevladuje.

Neformalna kontrola je oblika socialne kontrole, ki jo ljudje doživljajo v vsakdanjem življenju (doma, pri delu, v šoli). Tiste ljudi, ki se ne vedejo na način, kakršen je po mnenju drugih v določeni situaciji normalen, skušamo na več načinov "prepričati" v konformnost.

Formalna kontrola je uraden, pravni način socialne kontrole. Obstajajo zakoni, ki regulirajo vedenje, sodišča pa kaznujejo tiste, ki so izvršili kriminalno dejanje in jih je policija odkrila.

Del formalne kontrole so tudi pravila v institucijah, kot so šole in uradi. V šolah obstajajo pravila, ki jih moramo spoštovati, in kazni za tiste, ki jih ne upoštevajo.

Kriminal in odklonskost

Kriminalna so tista dejanja, ki kršijo zakon (rop). Odklonska dejanja pa so dejanja, za katera drugi ljudje sodijo, da so nenormalna ("spahovati" pri kosilu).

Kar velja za odklonsko, se lahko spreminja. Enaka dejanja niso vedno ocenjena za odklonska, ker se ocene spreminjajo pod vplivom različnih dejavnikov (čas, družba, mesto, značilnost osebe). Odklonsko ravnanje se razteza od kriminala in drugih protizakonitih dejanj (Negativne sankcije so pravno jasno opredeljene.) do kršenja moralnih norm (Negativne sankcije so zgolj moralne.).

Družbeni nadzor in sankcije

Družbeni nadzor je celota pravil in institucij, so ustrezni procesi in mehanizmi, s pomočjo katerih skuša družba usmerjati posameznike k takšnim načinom obnašanja, ki so pozitivni in prispevajo k ohranjanju in utrjevanju neke družbe.

Družbeni nadzor uresničujemo s pomočjo **sankcij**.

Poznamo pozitivne (nagrada, pohvala, odlikovanje, napredovanje) in negativne sankcije. Vsebina sankcij se z demokratizacijo in spreminjanjem temeljnih vrednot spreminja. Vedno manj izvajamo grobe fizične sankcije (npr. rezanje roke zaradi kraje ...), bolj pa: ekonomske, politične, moralne, psihološke, pravne.

Sankcije so lahko formalne (strogo določene, zlasti negativne) in neformalne (v ožjih skupinah > v družini, prijateljskem krogu: osamitev, posmehovanje ...).

2. 2 Družbena vloga

Kaj je družbena vloga?

Družbena vloga je celota družbeno izoblikovanih, priznanih, pričakovanih in varovanih načinov ravnanja, ki so povezani z mestom posameznika v strukturi

družbenih odnosov. To so vzorci vedenja, ki so povezani s posebnimi položaji ali poklici v družbi (npr. duhovnik, mati, policist ...).

Družbena vloga vključuje pravila o tem, kaj je treba, kaj se sme, kaj je zaželeno, kaj je še dopustno in česa se ne sme početi na nekem določenem mestu.

Gre za pravila o tem, kaj je obvezno, zaželeno in dopustno ravnanje imetnika nekega mesta (človeka na nekem delovnem mestu/položaju).

Prenašanje in sprejemanje družbenih vlog

Prenašanje in sprejemanje družbenih vlog poteka v okviru socializacije. Posameznik se v različnih skupinah in institucijah seznanja s konkretnimi pravili o ravnanju v določenih položajih. V konkretni življenjski praksi pa človek, ki ni zgolj odtis obstoječih družbenih vlog, temveč je razvit kot osebnost, ustvarja nove vloge in nove lestvice vlog.

Družbena vloga in družbeno mesto

Družbene vloge se vežejo na mesta, ki so bodisi pripisana posamezniku bodisi pridobljena. Pripisana so npr. mesta glede na spol, starost, narodnost ... Druga mesta, kot npr. poklic, so pridobljena s socializacijo. Z enega mesta navadno izhaja cel niz vlog.

Tako npr. mesto učitelja zajema vsaj te odnose: do učencev in njihovih staršev, sodelavcev, strokovnih ustanov ...

Posamezne vloge niso vedno združljive, zato med njimi lahko prihaja tudi do nasprotnosti in konfliktov.

Npr. mesto ženske > še vedno so močna pričakovanja, da je njena dolžnost predvsem skrb za otroke, moža in gospodinjstvo, hkrati pa so vedno močnejša pričakovanja, da se ženska izobražuje in opravlja svoj poklic. Ti vlogi sta težko združljivi, zato nastane potreba po spreminjanju vloge moškega v družini.

Vrstni red družbenih vlog nekega imetnika se spreminja glede na skupino. Tako ima npr. moški v družini na prvem mestu vlogo očeta, v podjetju pa vlogo računovodje (Vloga očeta je v ozadju.) ...

Primarna vloga v eni skupini je lahko v drugi povsem stranskega pomena.

3 **KULTURA (Tatjana Šček Prebil)**

Kaj je kultura? Kaj vse sodi v kulturo nekega naroda?

V današnjem družboslovju obstaja zelo veliko definicij pojma kulture, skupne mnogim definicijam kulture pa se pojavljajo zlasti naslednje sestavine: norme in vrednostni sistemi, politična praksa in politično obnašanje, navade vsakdanjega življenja ljudi in njihov prosti čas, celo načini pripravljanja in zauživanja hrane pa tudi znanost, umetnost, filozofija, religija.

Navedimo nekaj definicij kulture.

Kultura je celotnost priučenih načinov obnašanja, čustvovanja, vrednostnih sistemov in vrst prepričanja pa tudi pridobivanja dobrin in znanja, ki so značilne za določeno družbeno skupino in se prenašajo iz generacije v generacijo.

Je celota materialnih in duhovnih človekovih pridobitev v družbi, ki so največkrat plod človekovega duhovnega in fizičnega dela ali so bistveno povezane z njegovo zelo zapleteno ustvarjalnostjo.

Kultura potemtakem zajema delovna sredstva in predmete materialne proizvodnje, človekov **jezik**, razne oblike **družbene zavesti** in **duhovnega ustvarjanja**, to je **znanost**, **umetnost**, **filozofijo**, **moralo**, **religijo**, vključuje tudi **družbene vrednote**, **norme** in **pravila** družbenega vedenja, to je sodbe o tem, kaj je dobro in zlo, lepo in grdo, koristno in škodljivo, pravično in nepravično, kako je treba ravnati v raznih okoliščinah, da bi dosegli tisto, kar je pravično, družbeno koristno ...

Ko govorimo npr. o "kitajski kulturi" ne razumemo le tistega, kar so Kitajci **ustvarili** in kaj **mislijo**, pač pa tudi to, kako ravnajo, kako med seboj **občujejo**. Njihova kultura je tudi tisto, kar so sprejeli za sistem družbenih vrednot in norm, s katerimi uravnavajo svoje družbeno vedenje.

Kultura je pravzaprav vse tisto, po čemer se človek razlikuje od živali. Ustvarjanje sekundarnega, umetnega okolja je rezultat, hkrati pa tudi temelj človekove materialne in duhovne produkcije, za katero ni sposobna nobena druga vrsta živih bitij. Živali se prilagodijo naravnemu okolju, človek pa prilagaja to okolje sebi in ga podreja svojim potrebam tako, da ustvarja in razvija kulturo kot celoto svoje materialne in duhovne tvornosti, skratka kot družbeno prakso.

Strogo in togo razločevanje duhovne in materialne kulture vodi k neupravičenemu razločevanju "**višje**" in "**nižje**" kulture, ki ga pogosto srečujemo tudi v našem javnem življenju.

Z vrednostnim merilom "višji-nižji" delijo nekateri umetnost na dva dela: na "višjo" (dostopna samo izbranim) in "nižjo" umetnost (namenjena neukim množicam).

V razviti družbi se pojavljajo razen splošne, za dano skupnost značilne in v njej veljavne oblike kulture, še različni vzorci subkulture. Vezani so na najrazličnejše družbene okoliščine: religijo, etnično, narodnostno sestavo, poklicno slojevitost ... Govorimo npr. o vaški, kmečki subkulturi, subkulturi Romov, mladinska subkulturi, subkulturi nekaterih poklicev, kot so npr. zdravniki, kmečki delavci, poklicni vozniki tovornjakov ...

Subkultura so le bolj ali manj izražene variante splošne, za dano globalno družbo veljavne kulture.

Kontrakultura nastaja in se razvija v takšnih družbenih okoljih, katerih pripadniki praviloma ne priznavajo splošne, veljavne kulture, jo zavračajo ali pa ne priznavajo vsaj njene vrednostne in normativne sestavine. Praviloma ima negativen predznak, ponavadi nastane v okoljih kriminalcev, prostitutk, zvodnikov ..., zajema lumpenproletarske elemente, ki so v trajnem spopadu z normami in vrednotami globalne družbe.

Ker kultura prehaja iz generacije v generacijo, nenehno prehaja tudi na posameznike.

Med **socializacijskimi** procesi se prenaša obstoječa kultura, se pravi različno znanje in vrednote, načini obnašanja in ravnanja, ustrezne norme, znanstvena in filozofska dognanja, umetniško vrednotenje, verovanje, ideologija ... To poteka s starejših na mlajše generacije in tako v večji ali manjši meri na vse njihove pripadnike.

Kultura in delo

Izvorni evropsko latinski pomen kulture je povezan z obdelovanjem zemlje, z delom. Rojstno mesto kulture je v človekovem delu, proizvodnji. Kulturni odnosi in kulturno delovanje prežemajo celotno človekovo življenje in delo.

Kaj prispeva k večji demokratizaciji kulture, k njeni večji ustvarjalnosti?

Dvig življenjske ravni prebivalstva, sodobna komunikacijska sredstva, obvezno šolstvo, v prostem času je omogočena dostopnost kulture najširšim "množicam".

Zakaj kljub temu niso vrhunske kulturne prireditve postale last množic?

Kako razrešiti konflikt med kulturo in delom?

Spreminjanje kulture

Kultura se z generacijami spreminja. Vrednote in norme mladih niso nikoli popolnoma enake vrednotam in normam njihovih staršev. Vzroki in dinamika spreminjanja kulture so lahko različni, npr. zaradi inovacij v družbenem življenju (nova tehnologija, orodja, vzorci vedenja ...).

Do sprememb pride tudi zaradi "srečanja" različnih vrst kulture, npr. srečanje (zahodno) evropske kulture s kulturo koloniziranih ljudstev je pogosto vodilo v uničenje, razgraditev kulturne identitete podrejenih (**etnocid**). Lahko pa pomeni tudi medsebojno "oplajanje" in na osnovi medsebojnega prežemanja nastanek nove kulture. Takšne odnose med različnimi oblikami kulture imenujemo **interkulturalizem**.

Stanje, ko ena ob drugi obstajata različni vrsti kulture, a med njima ni nikakršnih stikov v smislu sprejemanja kulturnih vplivov, imenujemo **multikulturalizem**. Običajno je ena kultura dominantna, druga pa marginalizirana (npr. kultura etničnih manjšin).

Kultura se spreminja tudi zaradi sprejemanja posameznih sestavin (znanje, nova tehnologija ...) iz kakšnega drugega kulturnega okolja. Razširjanje sestavin neke kulture v drugo kulturno območje imenujemo **difuzija kulture** (npr. iz zahodne Evrope v ZDA in preostale dele sveta).

Med spremembami kulture moramo omeniti še **akulturacijo**. To je proces prilagajanja priseljencev kulturi družbe, v katero so se preselili. Običajno se morajo odreči svoji izvorni kulturni identiteti, kar je lahko povezano s številnimi krizami.

3. 1 Umetnost

Kaj je umetnost?

Čeprav ne znamo znanstveno natančno povedati, kaj je umetnost, pa vselej zanesljivo vemo, kdaj se srečamo z njo: doživimo jo, občutimo, spoznamo s svojimi čutili. Umetnosti se tudi **zavedamo** kot doživetja, ki nas vzradosti, razžalosti,

vznemiri, govori nam o nečem, kar pravzaprav vemo, doživljamo in živimo, a pove nam lepše in boljše **na drugačen, samo za umetnost značilen način.**

Umetnost je torej del sveta, v katerem živimo, je način zavedanja tega sveta, njegova na poseben - umetniški - način preoblikovana preteklost, izražena sedanost in umišljena prihodnost.

Umetnost je del vsakršnega in slehernega individualnega in družbenega življenja: **je delo, delovanje in dejavnost, torej produkcija** in hkrati reprodukcija, sprejemanje umetniških sporočil.

3. 2 Vrednote

Pojem vrednote

V osebnotnem razvoju posameznika imajo poseben pomen življenjski cilji, ideali in vrednote. Njihove zasnove se pojavljajo že v otroštvu, trdneje se uveljavijo v adolescenci, v bistvu jih zgrajujemo in oblikujemo vse življenje. Pomenijo nam merilo, s katerim ocenjujemo svoje ravnanje in ravnanje drugih. So smernice, po katerih uravnavamo in načrtujemo svoje življenje in svoja dejanja. Življenjski cilji in vrednote so svojevrstni življenjski kažipot, kar je v današnjem dinamičnem in protislovnem času še posebno pomembno.

Človek ima sposobnost razlikovati in ocenjevati stvari okoli sebe, dogodke in človekovo obnašanje kot dobre ali slabe, lepe ali grde, pravične ali nepravične ... Edino človek ima moralne, znanstvene, umetniške, pravne, politične in druge vrednote.

Različne stvari, pojave in dejavnosti ocenjujemo skladno z našimi vrednotami, prepričanja, kaj je dobro in kaj ne, kaj je prav in kaj ne, kaj je vredno ceniti in kaj ne.

Z večanjem človekovega znanja raste tudi njegova moč in možnosti nečloveške, nemoralne uporabe te moči. Danes je morala osrednje in bistveno vprašanje vseh zavestnih sil sveta. Postavlja se temeljno vprašanje, kaj je vredno in kaj nevredno, kaj moralno in kaj nemoralno.

Pokaže se, da je tatvina nevredna, uboj človeka nemoralen, da pa so poštenje, predanost, požrtvovalnost, delavnost, ljubezen moralne vrline.

Kaj so vrednote?

So osnova človekovega obnašanja v svetu, njegovega odnosa do narave, drugih ljudi in sebe. Vrednota je subjektivno objektivna kategorija, odvisna od človekovih potreb.

Vrednote so nastale v procesu človekove praktične dejavnosti, v kateri je spreminjal naravo, družbo in hkrati tudi sebe - povezane so s človekovim življenjem, njegovim razvojem. Vrednote obstajajo na različnih področjih.

1. **Življenjske vrednote:** pojavi, ki dajejo duševno in telesno ugodje, različni čutni užitki (hrana, pijača ...), zabava, prostost, svoboda, varnost, moč ...
2. **Materialne dobrine in vrednote** (udobje, imetje, denar...)
3. **Družbene vrednote:** ljubezen, prijateljstvo, tovarištvo, zvestoba, mir, sožitje, sloga, ugled, spoštovanje ...
4. **Kulturne vrednote:** estetske (lepota, red, harmonija), moralno etične (dobrota, pravičnost, nesebičnost, moralnost, poštenost), spoznavne (znanje, spoznanje, modrost, resnica), verske (odrešenje, božansko, sveto), vrednote pripadnosti (nazorska, idejna, politična pripadnost, narodnost), vrednote napredka (družbeni, človekov napredek, upanje).
5. **Vrednote samoizpopolnjevanja, samouresničevanja in samopreseganja**, npr. osebni razvoj in napredek, ustvarjanje, ustvarjalno delo, izpopolnjevanje samega sebe, preizkušanje svoje moči in zmogljivosti ...

Za posameznike in tudi za različne kulture je značilna različna vrednostna usmerjenost.

Vrednote so med seboj povezane v bolj ali manj **koherentne sisteme**.

Tvorijo **hierarhijo** vrednot. Razlikujemo med **primarnimi** in **sekundarnimi** vrednotami.

V razvoju posameznika prihaja do sprememb v vrednotenju in vrednotnem usmerjanju. V mlajšem obdobju se bolj usmerjamo k hedonskim (čutnim) vrednotam, nato pridejo v ospredje vrednote doseganja, uspešnosti in moči (statusne vrednote), zatem vrednote dolžnosti in odgovornosti (moralne in etične) in pa vrednote ustvarjalnega uresničevanja, osebne rasti in izpolnitve.

V družbi obstajajo **eksistentni** in **projektirani** sistemi vrednot. Eksistentne vrednote so tiste, na katerih družba kot celota sloni, projektirane vrednote pa izražajo želje, težnje, hotenja družbe oziroma njenih posameznih struktur.

Na katerih vrednotah je temeljila naša družba v preteklosti?

Smo v prehodnem obdobju, stare vrednote ne veljajo več, nove še niso oblikovane.

Za katere vrednote si prizadevamo danes?

3. 3 Morala

Etika (teorija morale), filozofska disciplina ali panoga, ki se ukvarja s tematiko človekovega hotenja in ravnanja z vidika dobrega in zlega, moralnega in nemoralnega.

Morala (nравnost) je sposobnost človeka posameznika, da se ravna in deluje skladno s svojo vestjo, z lastnim razločevanjem med dobrim in zlim. V širšem smislu je morala skupek pravil vzajemnega obnašanja, ki ga konkretno okolje in doba dojemata kot nekaj objektivno danega in za vsakega posameznika obvezujočega. Morala predpostavlja določen družbeni odnos. V vsaki dobi prevladujejo določena moralna pravila, v različnih časovnih obdobjih pa opazamo tudi nekatere skupne poteze.

Moralno dejanje ima štiri sestavine:

1. moralna situacija,
2. moralna zamisel,
3. moralna akcija,
4. moralni učinek.

Vsakemu moralnemu dejanju sledi **moralna ocena** - to je vrednostno merjenje moralnega dejanja. Moralna ocena mora upoštevati moralno situacijo, vrednostno lestvico in vse momente moralnega dejanja. **Moralne norme** so družbeno pričakovani vzorci vedenja, so jasna pravila, kako se morajo ljudje obnašati v posameznih situacijah.

Norma predpisuje, ukazuje, priporoča, zahteva ... postopek za doseg cilja, t. j. vrednote. Npr. življenje je vrednota, norma pa **Ne ubijaj!**, **Treba je varovati življenje!**, **Dolžni smo braniti nedolžnega!** ...

Dvojna morala je izraz za svojevrstno (ne)moralnost človeka, ki eno govori, nekaj drugega pa počne. Moralo poudarja, njegovo ravnanje pa je z njo v nasprotju.

3. 4 Znanost

Skladno z razvojem znanosti, njenega načina dela in razširitve na vsa nova področja se je spreminjalo tudi razumevanje le-te v različnih zgodovinskih obdobjih. Znanost so naslednje tipične opredelitve znanosti:

- znanost kot sistem znanja in metod,
- znanost kot sistem stavkov in izjav,
- znanost kot miselno-logična aktivnost,
- znanost kot ena izmed najpomembnejših človekovih oblik ustvarjalnosti,
- znanost kot specifično področje človekove kulture in oblike človekove zavesti,
- znanost kot neposredna produktivna sila družbe.

Znanost je zavestna družbena dejavnost, sistematizirana množica znanja, ki opisuje in pojasnjuje pojave v naravi in družbi. Ugotavlja zakonitosti, ki urejajo naravne in družbene pojave, ali skuša ugotoviti bistvena dejstva, ki te pojave določajo. Cilj znanosti je ugotoviti objektivno resnico.

Znanost ima tri temeljne funkcije:

- **spoznavno**,
- **praktično**, ki je lahko tehnološka, družbenoekonomska, politična, kulturna, znanstvena ...,
- **idejno - svetovnonazorsko**.

Spoznavni cilj znanosti je objektivno resnično dognanje. Znanstveno dognanje se loči od predznanstvenega, vsakdanjega dognanja po sistematičnosti, preverljivosti in metodi, kako je bilo pridobljeno. **Znanstveno dognanje je zgodovinsko, relativno in družbeno**. Dognanja so zgodovinska, ker vedno spoznavamo dejstva iz nekega določenega zgodovinskega obdobja. Zgodovinska so tudi zato, ker ni zgodovinski

samo spoznavajoči človek, temveč tudi sam predmet znanosti. Vsa znanost je v tem smislu zgodovinska znanost, znanost zgodovine. Znanstvena dognanja so relativna, ker odkrivajo vedno samo nekatere strani objektivne realnosti, nikoli ne celovite, absolutne stvarnosti. Spoznavni znanstveni proces je vedno družbeni proces, četudi gre za individualnega raziskovalca. Vedno spoznavamo v družbenih in tehničnih okoliščinah neke dobe. Jezik, naša miselna in govorna sposobnost, znanstveni pojmi so produkt večstoletnega in tisočletnega družbenega spoznavnega procesa. Delo znanstvenika se opira na rezultate predhodnikov in sodobnikov.

Praktična funkcija znanosti je v tem, da znanstveno dognanje uporabimo v praksi. Družbena naloga in cilj znanosti se ne končata s tem, da znanost svoj predmet samo spozna, pojasni in razume, ampak da ga s pomočjo znanja tudi spremeni.

S pomočjo znanosti nadzorujemo stvarnost, se ji prilagajamo, jo upravljamo in načrtujemo.

Idejno - svetovnonazorska funkcija znanosti

Znanost ni posegla samo v človekovo praktično življenje in ga preoblikovala, ampak je korenito posegla v človekov duhovni intelektualni svet. Znanstvena dognanja so vse pomembnejša v človekovem pogledu na naravo, družbo in samega sebe. Znanstvene sestavine v svetovnem nazoru so odvisne od razširjenosti vseh stopenj izobraževalnega sistema, od popularizacije znanosti do njene prisotnosti v javnih občilih. **Svetovni nazor** je pogosto spoj znanstvenega dognanja, družbeno-filozofskih stališč in človekovih življenjskih družbenih izkušenj. Veliko vlogo pri človekovem praktičnem, psihološkem, čustvenem sprejemanju in doživljanju sveta ima umetnost: literatura, poezija, film, gledališče ...

Svetovni nazor kot specifično človekovo razumevanje sveta, njegovega doživljanja, sprejemanja in boja z njim ni samo rezultat pridobljenega znanja, ampak raste iz celotnega človekovega življenjskega položaja in ni zgolj stvar racionalne presoje in odločitve. Svetovni nazor je živ del človekove osebnosti, s katerim je človek tudi čustveno, strastno povezan.

Obstaja množica znanstvenih disciplin in poddisciplin. Enotnost in različnost znanosti izhaja iz enotnosti in različnosti sveta, stvarnosti, ki jo znanstveniki raziskujejo. Veje znanosti se razlikujejo po metodah, posebnem strokovnem izrazju, jeziku.

Po nekaterih ocenah je danes v svetu preko 2.000 znanstvenih disciplin in poddisciplin. Predmet vsake znanosti je do neke mere umetna izdvojitve iz enotne stvarnosti.

Velika znanstvena področja: družboslovje, naravoslovje, humanistika, medicina in tehnika.

Znanost kot neposredna proizvodna sila

Od razvoja znanosti je odvisno, ali se bo proizvodno področje razvijalo ali ne. Vedno krajši je čas, ki mine od znanstvenega odkritja do njegove tehnološke uporabe (telefon 56 let, radio 35 let, TV 15 let, tranzistor 5 let, papir 1000 let, fotografija 122 let, letalo 50 let ...).

3. 5 KONFORMNOST IN ODKLONSKOST

3. 5. 1 Opredelitev konformnosti

Ljudje smo družbena bitja, naše življenje v družbeni skupnosti zahteva od nas nekatere omejitve, ki jih oblikujemo v različna **pravila** ali **norme** pa tudi navade, običaje, tradicije in tabuje. Nanašajo se na to, kaj lahko, kaj moramo v določeni situaciji storiti ali česa ne smemo. Z njimi se srečujemo v vsakdanjem življenju: v družini, šoli, na delovnem mestu, med prijatelji ...

Z vzpostavitvijo norm in pravil se človeška dejavnost razdeli na **dovoljeno** (zaželeno, pozitivno, dobro) ter **prepovedano** (nezaželeno, negativno, slabo) in ima tako **družbeno sprejemljiv** ali **družbeno nesprejemljiv** značaj.

Pravila sprejemamo in se jim podreujemo zaradi različnih vzrokov:

- V procesu socializacije smo jih ponotranjili (internalizirali), z njimi soglašamo, zdijo se nam samoumevna, so del naše osebnosti.
- Naučili smo se, da ravnanju, ki je v nasprotju z normami, zahtevami in pričakovanji sledi neprijeten odziv drugih ljudi: npr. prijateljev, staršev, sodelavcev, sošolcev, predpostavljenih na delovnem mestu, učiteljev v šoli ...
- V spoštovanje norm nas silijo tudi posebne družbene institucije in organizacije (policija, sodišča, zapori), katerih cilj je odvrniti ljudi od kršenja družbenih norm.

Pravila torej spoštujemo prostovoljno ali zaradi zunanje prisile, kar pomeni, da ravnamo **konformno**.

Konformizem je prilagajanje posameznika določeni družbeni skupini, družbeni situaciji ali širši družbi. Biti konformist pomeni ravnati skladno s pravili, pričakovanjem ali zahtevami družbe oz. določene družbene skupine.

3. 5. 2 Odklonskost

Odklonsko je vsako ravnanje, ki odstopa od družbenih norm in pričakovanja neke družbe ali družbene skupine. Kot odklonsko lahko opredelimo:

- Kršenje neformalnih družbenih norm > posledica so lahko blage sankcije, kot so opomin, posmeh ..., včasih pa se okolica odzove z ostrim obsojanjem, izobčenjem tistega, ki je po njenem mnenju preveč nekonformen.
- Vedenje, ki presega meje tolerance dane družbe ali družbene skupine in **ogroža družbeni red** > v to skupino uvrščamo **kriminal** (predvidene negativne sankcije) pa tudi ravnanje, ki sicer marsikje ni kaznivo, vendar ljudje močno dvomijo v njegovo dopustnost, npr. narkomanija, alkoholizem, homoseksualnost, samomorilnost ...
- "Izjemno" ravnanje, ki je sicer pričakovano in pozitivno sankcionirano, vendar se določeni družbeni skupini zdi "pretirano" > kot primer lahko navedemo dijaka, ki tako vestno izpolnjuje šolske obveznosti, da ga ostali označijo kot odklonskega.

Kaj vpliva na opredelitev odklonskosti?

Opredelitev odklonskosti je družbeno in kulturno pogojena. Ravnanje je odklonsko samo v odnosu glede na norme določene družbe ali družbene skupine. Opredelitev odklonskosti je tako odvisna od naslednjih dejavnikov:

- **Družba** - v kateri je bilo dejanje storjeno. Kar velja v eni družbi za odklonsko, je v drugi lahko normalno.
- **Čas** - vedenje, ki v nekem zgodovinskem obdobju velja za odklonsko, ni nujno ocenjeno za tako tudi v drugem obdobju. Kot primer lahko navedemo spreminjajoč se odnos do homoseksualnosti v različnih obdobjih.
- **Storilec dejanja** - določen tip vedenja je lahko sprejemljiv pri nekaterih ljudeh, medtem ko isto vedenje pri drugih lahko ocenimo za odklonsko. Npr. sedemnajstletnik v diskoteki je nekaj normalnega, sedemdesetletnika pa bi večina označila za ekscentrika.

- **Mesto** - pitje alkoholnih pijač in prepevanje se večini ljudi zdi sprejemljivo ravnanje na zabavi za rojstni dan, manj sprejemljivo pa je, če to počnemo v šoli ali na delovnem mestu.

3. 5. 3 Družbeni nadzor

Družbeni nadzor je celota pravil in institucij, so ustrezni procesi in mehanizmi, s pomočjo katerih skuša družba usmerjati posameznike k pozitivnim načinom obnašanja, ki omogočajo ohranjati in utrjevati neko družbo.

Ločimo formalni in neformalni družbeni nadzor.

Formalni družbeni nadzor je uraden, pravni način socialne kontrole. Obstajajo zakoni, ki regulirajo vedenje, sodišča pa kaznujejo tiste, ki so storili kriminalno dejanje in jih je policija odkrila. Formalni nadzor izvajajo organi (policija, tožilstva, sodišča, različne inšpekcije ...), ki so za to posebej specializirani in določeni. Ljudje v teh organih opravljajo nadzorovanje kot svojo poklicno dejavnost.

Del formalnega nadzora so tudi **pravila v institucijah**, kot so šole in uradi. V šolah obstajajo pravila, ki jih moramo spoštovati, in kazni za tiste, ki jih ne spoštujejo.

Neformalni družbeni nadzor temelji na napisanih pravilih in je oblika socialne kontrole, ki jo ljudje doživljamo v vsakdanjem življenju (doma, v šoli, pri delu), ko drug drugega omejujemo in nadzorujemo. Tiste ljudi, ki se ne vedejo na način, kakršen je po mnenju drugih v določeni situaciji normalen, na več načinov "prepričamo" v konformnost.

Družbeni nadzor in sankcije

Družbeni nadzor uresničujemo s pomočjo sankcij. Poznamo **pozitivne** (nagrada, pohvala, odlikovanje, napredovanje) in **negativne** sankcije (izogibanje, grožnje, izobčenost). Vsebinsko se z demokratizacijo in spreminjanjem temeljnih vrednot spreminja. Vedno manj so prisotne grobo fizične sankcije (npr. rezanje roke za krajo ...), širijo se druge: ekonomske, politične, moralne, psihološke, pravne.

Sankcije so lahko **formalne** (strogo določene, zlasti negativne) in **neformalne** (v ožjih skupinah: družina, prijateljski krog - osamitev, posmehovanje).

3. 5. 4 Pravila in odklonskost

Družbena pravila so tiste odločitve, ki ne želijo vplivati le na konkretno ravnanje osebe ali skupine oseb, ampak na vsa sedanja in prihodnja dejanja, katerih skupne značilnosti opredeljuje pravilo. Pravilo je splošna odločitev, ki jo je treba uresničiti vsakokrat, ko pride do okoliščin, določenih s tem pravilom (pravilo "kaditi prepovedano").

Splošne družbene odločitve, pravila ali norme lahko razvrščamo na različne načine. Značilni primeri družbenih pravil so verske dogme, moralne vrednote, običaji in navade, izročila (ali tradicija), razni tabuji, ideologija kot celota meril za politično delovanje in prepričanje, zlasti pa pravna pravila.

Vsem tem **splošnim pravilom** se ljudje podrejajo zato, ker z njimi soglašajo, so jih sprejeli, postala so del njihove osebnosti, ker so jih **ponotranjili** ali so jih posebne družbene organizacije navedle k spoštovanju le-teh. Družbeno prisiljevanje, ki ga v imenu splošnih pravil ravnanja izvaja družba nad posameznikom, imenujemo tudi **družbeni nadzor** ali družbena kontrola.

Družbene skupine in sloji, države in razredi ustvarjajo podobno kot posamezniki določen vtis o sebi. V ta namen uporabljajo sredstva za "množično prepričevanje" (propaganda). Številni besedni simboli (predstave, iluzije, miti, ideje) ter simbolična dejanja, ki so eno izmed sredstev za ustvarjanje splošnega družbenega soglasja in utrjevanje obstoječe družbene ureditve, součinkujejo v spletu drugih sredstev za vzdrževanje reda, kakršna so npr. vojska, policija, podkupovanje ... Spoštovanje različnih družbenih norm, vrednot, skupnih ciljev, izročil, običajev ali pravnih pravil obravnavamo kot poseben vidik podrejanja "tujih" volji. Nadzira, prisiljuje in podreja lahko le tisti, ki ima družbeno moč.

3. 5. 5 Oblike neskladnosti med normami

Oblike neskladnosti med normami: dvojna morala, anomija, kulturne usedline.

Razredna in druge oblike razzslojenosti družbe pogojujejo tudi **normativno in vrednostno neskladnost**: isti družbeni sestav označujejo poleg simbolov obveznega in zaželenega, prevladujočih in legitimnih vrednot, pravil in motivov tudi drugi, od teh različni ali celo nasprotujoči normativni red, ki praviloma ustrezajo koristim "outsiderjev", torej sorazmerno perifernih, marginalnih, podrejenih, depriviranih ali izkoriščanih družbenih slojev in razredov.

Posamezne ravnine oziroma vrste družbenih pravil so med seboj bolj ali manj skladne ali si celo nasprotujejo: vemo na primer, da ljudje v vsakdanjem življenju ravnajo zelo pogosto drugače, kot velevajo moralne predstave o "dobrem in zlem", "pravičnem in krivičnem", "poštenem in slabem", da so rituali (ceremonije) le videz, ki prikriva resnična prepričanja; da ni prav nič izjemnega, če ljudje mislijo drugače, kot govorijo, storijo pa spet nekaj tretjega. Znano je, da vsebuje velik del ustav, resolucij in programov političnih strank določbe, za katere njihovi sestavljalci že vnaprej vedo, da so neuresničljive.

Dvojnost morale je v določenem obsegu značilna za katero koli kulturo. To priča tudi primer "molčečih": "Če bi molčal, bi ostal modrijan." Ti se dostikrat zavedajo, da delujejo na križišču dveh moralnih vrednot, ki zahtevata od posameznika različno ravnanje. Spopadu se izogne tako, da se "umakne" in "molči". Le če ničesar ne stori, ne prekrši nobene od obeh nasprotujočih si zahtev.

Potrebe, želje, koristi, ki jih sorazmerno intenzivno občuti večina članov določene družbe, imenujemo tudi **družbeni cilji in vrednote**.

Po drugi strani pa vsaka družba priznava vrsto pravil, ki opredeljujejo družbeno sprejemljive, dovoljene in zaželeno norme, potrebe in druga **sredstva za doseg teh ciljev in vrednot**.

Ta pravila v vsakem primeru omejujejo izbor sredstev in tako zmanjšujejo možnosti članov družbe za zadovoljitev svojih potreb. Ena vrsta družbenih pravil (družbeno pogojeni cilji in vrednote) torej spodbuja individualne potrebe in želje, druga (legitimna sredstva in načini za njihovo zadovoljitev) pa jih omejuje ali celo prepoveduje.

Zaradi tega doživljajo ljudje notranje konflikte in napetosti, ki se v družbi kopičijo ter sprožajo skupinska prizadevanja za spremembo prve ali druge vrste družbenih pravil. Takšno družbeno stanje in ustrezne težnje običajno označujemo z izrazom **anomija**.

Norme dobijo, potem ko postanejo del kulture in zavesti ljudi, svoj razmeroma samostojni obstoj. Ustvarile so jih družbene razmere in interesi, vendar pa ne propadejo vselej hkrati z njimi. Tako posamezna razvojna obdobja puščajo za seboj **kulturne usedline** (sedimente), ki se - podobno kot zemeljske plasti - nalagajo druga na drugo, stapljajo in spreminjajo, dokler sčasoma popolnoma ne izginejo.

3. 5. 6 Značilnosti pravnih norm

Pravna pravila so iz sociološkega zornega kota le posebna vrsta družbenih norm. Kako se pravna pravila razlikujejo od vseh drugih družbenih pravil?

Praviloma nastajajo v okviru državnih ustanov, ki jih tudi sankcionirajo. Državno pravo sestavljajo pravila, ki jih po posebnih postopkih sprejemajo državni zakonodajni, sodni, izvršilni in upravni organi. Izvrševanje pravnih pravil zagotavljajo praviloma posebni državni organi, ki v ta namen uporabljajo zlasti negativne sankcije, kot so npr. odvzem svobode, denarne in druge kazni. Pravna pravila so **splošna**, torej se obračajo na večje število subjektov, ne pa na posamezne osebe; so **abstraktna**, kar pomeni, da urejajo predvidljivo in ponavljajoče se ravnanje, ki ima določene skupne značilnosti, ne pa konkretno dejanje; imajo določeno **obliko** in nastajajo po vnaprej predvidenem postopku; sestavljajo notranje skladen **sistem**, ki temelji na hierarhiji pravnih pravil; so **prisilno izvršljiva**; urejajo predvidljivo ravnanje subjektov; so racionalna in uresničljiva oz. učinkovita glede na družbeno prakso.

Pravo kot dejavnik družbenih sprememb in družbene kontrole

Če je pravilo družbena odločitev o tem, kakšno naj bo ravnanje posameznikov, skupin, slojev in ustanov, potem je razumljivo, da so pravo ter organizacije, ki zagotavljajo njegovo izvrševanje, sredstva zavestnega in načrtnega urejanja družbenih razmerij, zato tudi dejavniki **družbenih sprememb** in **družbenega prisiljevanja**.

Glede na **obsežnost družbenih sprememb**, ki jih sproža pravno pravilo, lahko **ločimo dve skupini primerov**.

Prvo skupino sestavljajo pravne odločitve, ki uvajajo povsem ali vsaj pretežno nova razmerja. Primeri takega pravila so jugoslovanski povojni zakoni o agrarni reformi, nacionalizaciji ali uvedbi delavskih svetov. V drugo skupino primerov pa spadajo tista pravna pravila, ki so pretežno že usklajena z obstoječim družbenim stanjem ter aktivirajo sredstva družbenega prisiljevanja le v primeru **odklonskega** (deviantnega) ravnanja, ki odstopa, "deviira" od pravne norme, jo krši. **Pravo** v teh primerih uzakonja že obstoječe navade, običaje in druge družbene norme ter opravlja funkcijo enega izmed **sredstev družbenega nadzora** (družbene kontrole).

3. 5. 7 Družbeni nadzor odklonskosti

V ospredju je raziskovanje "normalnih" in "patoloških" družbenih pojavov. Pogost očitek dnevnemu časopisju je, da posveča premalo pozornosti vsakdanjemu, običajnemu poteku dogodkov v primerjavi s poročili o izjemnih, enkratnih in zato tem bolj razburljivih pojavih. Več verjetnosti je torej, da nas bodo sredstva javnega obveščanja informirala o pojavih, ki so spontani in izvorni, ne pa rutinski, konfliktni in protislovni, ne pa urejeni in predvidljivi, skratka o odklonskih (deviantnih) in ne običajnih (normalnih) pojavih. S podobnimi problemi pristranosti pri izboru problemov se srečuje tudi vsako strokovno raziskovanje družbenih pojavov.

Že **Durkheim** je ugotovil, da sta obe vrsti **družbenih dejstev, patološki in normalni pojavi, enako veljavni področji preučevanja**. Družbena **odklonskost** (deviantnost) je predmet posebnih socioloških ved, zlasti kriminologije.

Študij izjemnih primerov je v pomoč tistemu sociologu, ki je sam tako vključen v družbeno okolje, da se mu zdijo pojavi, ki bi jih šele moral raziskovati, kar sami po sebi razumljivi.

4 **ODNOS DO TELESNA: ZDRAVJE, BOLEZEN IN STARANJE** *(Aliana Moscatello)*

4.1 **Vprašanje: Kaj je zdravje?**

Je odsotnost bolezni, je stanje, ko oseba nima ne telesnih ne duševnih težav.

Zdravje delimo na fizično (telesno) in duševno (psihično) zdravje.

Za normalno delovanje človeka je potrebno tako fizično kot tudi duševno zdravje.

Le zdrav človek živi polno življenje, lahko dela in ustvarja, se druží in veseli.

Vprašanje: Kaj človeku povzroča bolečino in zdravstvene težave?

Naša telesa tvorijo udi, organi in tkiva, oblikovala so se v dolгих časovnih obdobjih s pomočjo naravne selekcije in evolucije. Zmožni smo stati, hoditi in teči, vendar ima 80 % človeštva v svojem odraslem obdobju težave s hrbtenico. To je posledica pokončne hoje.

Že starogrški zdravnik Hipokrat (400 pr. n. š.) se je ukvarjal z zdravljenjem bolečin v hrbtu.

Pokončna hoja je tudi »krivec« za porodne težave žensk. Še pred stotimi leti – pred razvojem sodobne medicine in kirurgije – so bili zapleti pri porodu najbolj pogost vzrok smrti pri ženski populaciji v rodnem obdobju.

Toda vseh zdravstvenih težav, katere pestijo sodobno človeštvo, ne moremo pripisati evoluciji in razvoju pokončne hoje pri človeku.

Sodobnega človeka pestijo številne zdravstvene težave, ki so posledica:

lagodnega življenja,

pomanjkanja gibanja,

preobilnega in nezdravega hranjenja,

nezdravega načina hranjenja,

stresa,

s kemikalijami in drugimi tehnološkimi odpadki onesnaženega okolja ...

Med resnimi zdravstvenimi težavami sodobnega človeka bi poudarila naslednje:

4.1.1 Debelost

Človeštvo si je s pomočjo sodobne tehnologije olajšalo delo. Proizvodnja je avtomatizirana in robotizirana. Kmetovalci obdelujejo zemljo s pomočjo sofisticiranih strojev, ki nekoč garaško delo na kmetiji spreminjajo v delo brez fizičnega napora. V vseh panogah je na voljo različna tehnologija, s pomočjo katere je delo ljudi bolj varno in manj fizično naporno.

Ta trditev velja za tehnološko razvite družbe. V teh družbah zaposleni delo opravljamo večinoma sede. Pri delovnem procesu ni več potrebna fizična moč posameznika in telesna vzdržljivost. Potrebno je poznavanje delovanja sodobne tehnologije.

Lagodno življenje vedno večjega števila prebivalcev je prineslo na področju človekovega zdravja težave, ki hodijo z roko v roki s pretiranimi količinami hrane, ki je na voljo sodobnemu človeku v bogatih družbah.

Debelost je ena izmed poglavitnih bolezni, ki pesti vsakega četrtega prebivalca bogatih dežel, in eden najresnejših zdravstvenih problemov sodobnega človeka. Zadnje raziskave, ki jih je opravil Inštitut za varovanje okolja, so pokazale, da je predebel tudi vsak četrti otrok v Sloveniji. Pri tej zdravstveni problematiki, povezani s

prevelikimi količinami zaužite hrane, z nezdravo in hitro pripravljeno hrano, s premalo gibanja, naletimo na PARADOKS SODOBNE DRUŽBE:

- na eni strani imamo prebivalce tehnološko razvitih, bogatih držav, ki imajo na voljo takšno izobilje hrane, da so znatno predebeli in tako resno ogrožajo svoje zdravje,
- na drugi strani imamo prebivalce tehnološko nerazvitih, revnih držav, ki nimajo na voljo dovolj hrane in se spopadajo z resnimi problemi lakote.

Vzrok za to je med drugim tudi neenakomerna porazdelitev dobrin v svetovnem merilu.

Kot posamezniki ne moremo rešiti problemov svetovne politike in ekonomije. Lahko pa skrbimo za svojo zdravje s pomočjo primerne prehrane in gibanjem.

Namig za ohranjanje zdravja:	Porabljene kalorije:
A: Pošljemo sms prijatelju v sosednji razred.	(2)
V odmoru gremo k prijatelju v sosednji razred.	(4)
B: Uporabimo dvigalo.	(3)
Gremo po stopnicah.	(19)
C: Naročimo hrano na dom.	(1)
Sami pripravimo obrok.	(70)
D: Zložimo posodo v pomivalni stroj.	(23)
Sami pomijemo posodo.	(80)
E: Gledamo televizijo.	(35)
Igramo družabno igro.	(52)
F: Avto odpeljemo v avtopralnico.	(35)
Sami operemo avto.	(104)
G: Igramo računalniško igrico.	(53)
Igramo košarko.	(280)

Kakšno količino hrane naj bi zaužil odrasel človek, ki pri svojem delu sedi, oziroma mladostnik, ki večino dneva presedi najprej v šoli in nato doma pred računalnikom ali televizorjem?

Za glavni obrok dneva bi se na krožniku lahko nahajale naslednje količine hrane:

- kos govedine, velik kot zavojček igralnih kart,
- zelenjavna priloga v velikosti toaletnega mila,
- krompir, velik za srednje veliko sijalko,
- za računalniško miško testenin,
- za igralno kocko velik košček masla,
- trije koščki sira v velikosti domin,
- za teniško žogico sadja.

Ti preprosti primeri nam pojasnijo, zakaj v prazgodovini ni bilo predebelih ljudi, zakaj ni bilo potrebe po izumu fitnesa, poučijo nas tudi o tem, da smo za svoje zdravje večinoma odgovorni sami.

Vprašanje: S katerimi zdravstvenimi težavami se spopadajo predebeli ljudje?

Osebe, ki imajo prekomerno telesno težo, se srečujejo z mnogimi resnimi zdravstvenimi težavami:

- jetra: pri mnogih debelih ljudeh se prične znotraj jeter nalagati maščoba; 10 % debelih ljudi grozi ciroza jeter, pri nekaterih lahko nastopi prenehanje delovanja tega pomembnega organa;
- možgani: predebela oseba ima štirikrat večjo možnost, da umre zaradi možganske kapi kot pa oseba z normalno težo;
- sladkorna bolezen je zelo pogosta med predebelimi ljudmi;
- oko: zaradi povišanega pritiska v očesnih žilah lahko pride do težav z vidom in celo slepote;
- srce in ožilje: predebeli ljudje imajo znatno povišan holesterol, preobremenjeno ožilje in otežkočeno delovanje srca;
- hrbtenica in sklepi: prevelika telesna teža okvari hrbtenico in zlasti sklepe v nogah;

- duševno zdravje: le redki res debeli ljudje so zadovoljni s seboj; večina ima resne težave s svojo samopodobo, mnogi se spopadajo s stresom in različnimi čustvenimi stiskami, tudi depresijo.

Toda kako naj se posameznik orientira v svetu, ki je preplavljen z reklamami za hitro hrano? Te reklame predstavljajo kot junaka tistega, ki uživa Mc Donaldove prigrizke, slane krompirčke in čokoladne prigrizke. Med reklamami, ki so namenjene zlasti otrokom in mladim, ni prav nobene, ki bi spodbujala prehranjevanje s korenčkom in brokolijem.

V sodobnem, tehnološko razvitem svetu je posameznik zasut z reklamnimi sporočili za nezdravo prehrano. Živimo dobesedno v »toksičnem reklamnem svetu«. Tako je, kot da bi želeli alkoholika odvajati od zasvojenosti v lokalu, kjer točijo le žgane pijače.

Mnoge državne ustanove (tudi Inštitut za varovanje zdravja RS) ter mnogi mednarodni projekti (Mreža zdravih šol, EKO šole) se že zavzemajo za zakonodajo, ki bi prepovedala reklamiranje hitre hrane in zahtevajo umik avtomatov s ponudbo nezdravih prigrizkov in pijač iz vseh osnovnih in srednjih šol.

Zakaj večina ljudi preprosto rada je? Zakaj hranjenje daje občutek varnosti in ugodja?

Spet se oglašča proces evolucije. V daljni preteklosti je bila možnost preživetja večja pri tistih posameznikih, ki so lažje pridobili zalogo maščobe za čase, ko je nastopilo pomanjkanje. Mnogi posamezniki so tako podedovali genetsko zasnovo, ki omogoča zelo učinkovito spreminjanje hrane v maščobo, ta se »obesi« na človeka za hude čase. A lakote ni več in tako nam izdajalski gen, ki je našim prednikom omogočil preživeti, zdaj povzroča preveliko težo, debelost in posledično velike zdravstvene težave.

In ker sodobnemu človeku ni več treba bežati pred nevarnimi živalmi (ali soljudmi), ni potrebno peš premagovati dolgih razdalj in opravljati težkih fizičnih del, se vedno znova znajdemo pred osebno izbiro: naj se predamo udobju brez naporov ali hočemo in zmoremo živeti aktivno in zdravo.

Dejstvo, da je debelost bolezen sodobnega časa, se mora naseliti v zavest posameznikov, strokovnjakov, ki delajo na tem področju, in v zavest celotne družbe. Ko bomo v Sloveniji dosegli ta nivo, bo posameznik, ki ima težave s preveliko težo,

lahko o tem spregovoril brez zadrege in sramu ter poiskal/-la ustrezno strokovno pomoč, tako kot storimo, če zbolimo za angino ali pljučnico.

4.1.2 Stres

Je pojem, ki ga v sodobni družbi slišimo vse pogosteje. Stres je bolezen sodobnega časa. Negativno deluje na človekovo telesno in duševno zdravje. Oseba, ki je »pod stresom«, se počuti tesnobno, nelagodno, občuti strah in negotovost, nesposobnost dohajati vedno večje pričakovanje v šoli, na delovnem mestu, v družini in družbi nasploh. Tudi pri stresu se srečamo s paradoksom sodobne družbe: po eni strani človeštvo še nikoli ni živelo bolj varnega in udobnega načina življenja, po drugi strani ta način življenja postavlja pred nas sistem visokih pričakovanj in velikih, zlasti duševnih obremenitev. Sodobni človek je kar naprej zaskrbljen in se sprašuje: »Sem dovolj mlad, lep, uspešen, družaben, bogat, priljubljen, delaven...?« Kvaliteta sodobnega življenja se za večino posameznikov odraža v količini materialnega bogastva, predmetov in materialnih dobrin, ki jih posamezniki kopičimo okoli sebe. Ob tem so močno zanemarjeni medsebojni odnosi. Tekmovalnost sodobne družbe za materialno bogastvo in družbeni prestiž razdiralno vplivata na kvaliteto medsebojnih odnosov, sodelovanje posameznikov, da bi dosegli skupni cilj. Posameznik sodobnega časa ima večinoma le lastne, ozko usmerjene materialne cilje. Močno si prizadeva pridobiti materialne dobrine. Ob tem je izoliran od drugih in v času, ko naj bi predvidoma užival v svojem varnem in udobnem materialnem svetu, dejansko trpi zaradi osamljenosti in stresa.

Namig za zmanjševanje stresa:

- domačo nalogo delamo skupaj s sošolcem/sošolko,
- namesto za gledanje TV se odločimo za sprehod s prijateljem/-ico,
- obiščemo starostnika, ki sam živi v naši soseščini,
- poiščemo možnost prostovoljnega dela ali sodelujemo v humanitarni akciji,
- nakupujemo v trgovini in ne preko spleta,
- za druženje z vrstniki izberemo miren prostor, kjer se je mogoče pogovarjati.

Zaradi svoje tržne usmerjenosti namreč v večini lokalov in zabavišč predvajajo tako glasno glasbo, da se ni mogoče pogovarjati. Tako posamezniku onemogočijo komuniciranje z drugimi in ga potisnejo v samoto. Osamljen posameznik je boljši

potrošnik, ker v pomanjkanju možnosti za druženje kupi več pijače ali hrane oziroma produktov, ki jih tržijo v nekem okolju.

Človek je v svojem bistvu družbeno bitje. Družbo soljudi potrebujemo za svoj normalen obstoj in delovanje. Žal nas sodobna tehnologija sili v izolacijo. Dokaz za to trditev najdemo pri številnih sodobnih družinah: vsak odrasel član družine ima svoj avto, svoj računalnik in svoj TV. Čeprav se družina prostorsko nahaja v skupnem stanovanju, med člani družine ne poteka komunikacija. Npr. mama gleda v dnevni sobi film, oče v spalnici nogometno tekmo, otrok v svoji sobi igra računalniško igrico. Tudi v prostem času, ko bi se lahko družili in gradili svojo čustveno stabilnost in varnost, se posamezniki umikamo v družbo tehnologije. Sodobna tehnologija producira osamljenega posameznika. Eden drugemu postajamo tujci, ne več zavezniki in opora v stiski. Ta način »nekomuniciranja« pripelje do odtujenosti sodobnega človeka.

Debelost in stres sta le dva izmed aktualnih primerov zdravstvene problematike sedanjega časa. Poleg debelosti in stresa nas ogrožajo tudi številne vrste rakavih obolenj, ki se pojavljajo pri posameznikih vseh starosti, socialno-ekonomskih skupin ter etničnih skupin. Kljub sodobnim metodam zdravljenja so zdravniki pri mnogih rakastih pacientih nemočni. Mnogi znanstveniki opozarjajo, da je za vse večji porast rakastih obolenj lahko krivo neodgovorno ravnanje človeštva z naravo. V okolje smo namreč odložili, izlili oziroma izpustili toliko strupenih, rakotvornih kemikalij, težkih kovin in drugih snovi, da so številna bivalna okolja dobesedno prepojena s tako imenovanimi karcinogenimi snovmi. Te vstopajo v človekov organizem z vdihavanjem zraka, uživanjem okužene vode in živil ter nepopravljivo prizadenejo zdravje človeka. V Sloveniji vsako leto na novo zbolijo za rakom približno 30 oseb.

4.1.3 Samomorilnost

Ta družbeni pojav je vse bolj razširjen v bogatih, tehnološko razvitih družbah. Čeprav ne gre za bolezen v pravem pomenu te besede, se posameznik znajde v tako težki situaciji, da se njegovo duševno zdravje ne zmore več spopadati z namišljeno ali resnično težavno življenjsko situacijo.

Samomor kot takšen v večini primerov ni posledica neke točno določene bolezni. Redki posamezniki se k samomoru zatečejo zaradi dejanskega nepopravljivega zdravstvenega stanja, ki jim povzroča veliko telesnega trpljenja.

Res je, da je samomor kot družbeni pojav star toliko kot človeštvo samo, vendar so ravno najbolj tehnološko razvite in najbolj bogate družbe tiste, kjer je stopnja samomorilnosti najvišja. Strokovnjaki ne poznajo formule, ne poznajo natančnega pojasnila, kateri mehanizmi in procesi v življenju posameznika so tisti, ki pripeljejo človeka na rob čustvenih zmogljivosti, ko obupa nad življenjem in nad družbo soljudi. Vzroki številnih samomorov so prevelika pričakovanja družbe do posameznika (Na tem področju prednjači Japonska. Pričakovanja družbe so tako velika, da pred njimi klonijo že otroci v nižjih razredih osnovne šole. Ker menijo, da ne morejo izpolniti družbenih pričakovanj, se odločijo za samomor.).

V t. i. »zahodnih družbah« kot vzrok za visoko stopnjo samomorilnosti navajajo strokovnjaki na prvem mestu osamljenost, ki lahko povzroči tudi depresijo. Mnogi posamezniki se čutijo ekonomsko neuspešni, v številnih primerih so vzroki tako prepleteni, da je družbeni pojav samomorilnosti težko pojasnjevati.

Namig za odvrčanje samodestruktivnih (samouničevalnih) misli: v knjižnici poiščite knjigo

Arta Paasilinna »Očarljivi skupinski samomor«. Proti samomorilnim mislim pomaga tudi branje drugih knjig, druženje z vrstniki, pomoč sočloveku in ustvarjalno delo, ki človeka izpolnjuje ter veseli.

4.1.4 Alkoholizem in odvisnost od prepovedanih drog

Zaradi številnih negativnih posledic, ki jih prinese človekovemu organizmu dolgotrajno uživanje alkohola ali trdih drog, prepoznavamo v večini družb zasvojenost z alkoholom ali trdimi drogami kot bolezensko stanje. Prekomerno uživanje alkohola ima v vseh evropskih družbah zelo dolgo zgodovino. Ljudje so se od nekdanj zaradi težav in slabega počutja zatekali k uživanju alkohola. Alkohol so naši predniki znali pridobiti tako zgodaj, kot so znali iz žitnih zrn zmleti moko in speči kruh. Znanstveniki ugotavljajo, da je bila zloraba alkohola prisotna že v vseh velikih kulturah, ki jih štejemo za zibelko sodobne civilizacije. Tako so stari Egipčani poznali izdelavo piva iz žita, Kitajci in Japonci iz riža, prebivalci ameriškega kontinenta iz koruze. Prebivalci severne Evrope so že pred tisočletji znali pridobivati različne vrste žganja, antični Grki in Rimljani so se opijali z vinom.

Človeštvo je zaradi svoje ustvarjalnosti, zaradi uspešnega procesa dela in razvoja sodobne tehnologije opustilo bivanje v votlinah in nomadski način življenja.

»Prerasli« smo razvojno stanje kamene dobe, izjemno smo napredovali na mnogih družbenih področjih pa tudi glede tehnološkega vidika v pridobivanju substanc za pripravo alkohola in drog. Žal pa je tako kot nekoč tudi danes in pri nas zloraba alkohola zelo prisotna. Kot človeštvo se moramo soočiti z izzivom, ki presega tehnologijo. Izumiti moramo družbeni (ne le tehnološki) način življenja in sobivanja, ki bo omogočil generacijam prihodnosti življenje brez zlorabe alkohola in trdih drog.

Namig za premislek in drugačno ravnanje: raziščite, ob katerih priložnostih in praznikih Slovenci dajemo za darilo drugi osebi alkohol; pomislite, kaj bi tem osebam lahko kupili namesto alkohola; kako bi ta majhen korak lahko vplival na zmanjšanje osebnih stisk, družinskih tragedij, boljše zdravstveno stanje posameznikov in dvig kvalitete življenja slovenske družbe.

4.2 Staranje

Staranje seveda ni bolezen, je naravni biološki proces, kateremu so podvržena vsa živa bitja. Odnos sodobne družbe do staranje vse bolj prerašča v negativno vrednotenje tega življenjskega obdobja.

Zanimanje za proces staranja in predvsem iskanje načinov, kako staranje upočasniti ali se mu celo izogniti, je zelo staro. Iz pisnih virov lahko težnjam po upočasnjevanju staranja sledimo vsaj do biblijskih časov. Ko je judovski kralj David ostarel, so mu takratni modreci svetovali, naj ga grejejo device, češ da to pomaga upočasniti staranje in odmakniti v prihodnost s tem povezan konec življenja.

Iz zgodovine so znana različna priporočila zdravnikov, filozofov in učiteljev o tem, kako si zagotoviti večno mladost in odložiti čas smrti. V sodobnem obdobju se z vso resnostjo lotevajo tega vprašanja znanstveniki. Z možnostmi podaljševanja življenja se ukvarjajo molekularni biologi, ki preučujejo genetsko, celično in hormonsko pogojenost trajanja življenjskega obdobja. Ob tem si človeštvo zastavlja naslednja vprašanja:

Je časovno daljše življenje nujno tudi kvalitetnejše življenje? Kdo naj odloča o tem, kako dolgo naj bo človeško življenje? Kako se bodo prihodnje generacije soočale s starostniki, ki odlagajo svojo smrt? Predvsem zaradi izboljšane zdravstva in higiene se je pričakovana življenjska doba v zadnjih stotih letih povečala bolj kot prej v 2000 letih človeške zgodovine.

Življenjska doba povprečnega Rimljana v antiki je bila le 22 let. Prebivalci zahodne Evrope in tudi Slovenije zdaj lahko v povprečju doživimo 85 let. Življenjska doba žensk je v povprečju nekoliko daljša kot pri moških.

Prebivalstvo se stara v svetovnem merilu. Do leta 2030 se bo sedanje število starostnikov predvidoma podvojilo.

Vprašanje: Zakaj se ljudje staramo?

Slehnemu živemu bitju je narava vgradila »rok trajanja«, staranje je za vse žive vrste organizmov normalen proces. Na neki točki se živo bitje iztroši in premine, tako pusti prostor generacijam, ki se bodo še rodile oziroma pričele živeti. Človek lahko maksimalno živi do 120 let. To je približna zgornja starostna meja, obdobje, kolikor lahko naša vrsta najdalj živi. Ta podatek je zapisan v naši DNK.

V sodobnih, tehnološko razvitih družbah je življenje starostnikov dokaj ugodno, sploh če le ti nimajo večjih težav z zdravjem. Mnogi starostniki živijo aktivno in ustvarjalno. V sodobnih družbah govorimo o »tretjem življenjskem obdobju«, t. j. starosti. Ker populacija starostnikov ni več ekonomsko aktivna – starostniki živijo od svojega minulega dela, niso več zaposleni in prejemajo pokojnino, predstavlja ta skupina prebivalcev zlasti v državah z nizko stopnjo rodnosti vedno večji problem.

Proces staranja omogoča v tehnološko razvitih državah novo tržno nišo. Vse večje število žensk in tudi moških želi odložiti ali prikriti proces staranja. Večina industrijskih izdelkov je namenjena zlasti mladim. Modni trendi se posvečajo izključno mladim generacijam. Na modnih pistah in v reklamnih predstavah skoraj ni videti starejših oseb. V miselnost sodobnih tehnoloških družb je prodrla zamisel, da je lahko ekonomsko uspešen in lep le mlad človek. Zato številne osebe iz poslovnega sveta posegajo po pomlajevalnih pripomočkih ali se zatečejo celo k storitvam lepotne kirurgije. Reklame in medijsko znane osebe javnosti stalno sporočajo, da je dobro in edino primerno biti mlad in lep. Mladost postaja vedno pomembnejša vrednota. V pomlajevalni industriji, ki zajema različne izdelke, svetovanje in medicinske storitve, je zaposlenih vedno več ljudi.

Glede prikrivanja starosti, še zlasti v primerih, ko posameznik poseže po kirurških storitvah (različne plastične operacije, spreminjanje dejanskega videza osebe), govorimo o spreminjanju osebnosti. Modni trendi vsiljujejo enotna lepotna merila. Skladno s temi merili se posamezniki »dajo« pomladiti, spremeniti svoj zunanji videz.

Tako nepopravljivo posegajo v svojo osebnost in jo spreminjajo. Izgubljajo svojo enkratnost in neponovljivost, postajajo podobni množici drugih posameznikov, ki so s tehnološkimi postopki in pripomočki prilagodili svojo podobo trenutno uveljavljenim idealom lepote in mladosti.

V odnosu do staranja se odraža odnos do lastnega telesa.

Zavračanje starosti v sodobnih, tehnološko razvitih družbah v določenih okoljih (s filmsko produkcijo povezani kraji v ZDA, Florida, Kalifornija ...) že predstavlja beg pred starostjo, beg pred normalnim, z zakoni narave urejenim potekom življenja. Ta beg pred staranjem nam kot celotni družbi sporoča, da starost kot obdobje in starostnike kot številčno družbeno skupino odrivamo na rob. Odnos sodobne družbe do starosti je posledica spreminjanja vrednot.

Zdravje je za človeka tako pomembno, da predstavlja v vseh kulturah eno izmed najvišjih vrednot.

Vprašanje: Kaj od naslednjega je potrebno, da si človek lahko zagotovi vse drugo?

denar ljubezen prijatelji veselje lepa hiša dober avto aktivno življenje
zabava veliko prostega časa bogastvo ugled zdravje

Pomen zdravja za človeka se odraža tudi v številnih pregovorih in ljudskih rekih:

Eno jabolko na dan, prežene zdravnika stran. (slovenski pregovor)

Bolečina je pes čuvaj zdravja. (grški pregovor)

Vprašanje: Poznate še kakšen pregovor, ki se nanaša na zdravje?

5 DRUŽBENE VRSTE NEENAKOSTI IN SLOJEVITOST (Tatjana Šček Prebil)

5. 1 Opredelitev družbene vrste neenakosti in slojevitosti

Ljudje se med seboj razlikujejo po spolu, bogastvu, lepoti, poklicu, ki ga opravljajo ... Do družbene neenakosti je prihajalo že v najbolj enostavnih družbah. Ljudje so opravljali različne vloge glede na starost in spol. Razlikovanje v družbi se pojavlja, ker ljudje opravljajo **različne dejavnosti** in imajo **različne funkcije**, zato tudi različne **družbene statute**.

Družbena neenakost tvori osnovo, na kateri se oblikuje **socialna stratifikacija**, ki je posebna oblika družbene neenakosti, povezana z oblikovanjem **družbenih skupin**, rangiranih v **hierarhičnem razmerju** na temelju bogastva, moči in ugleda. O **družbeni slojevitosti (stratifikaciji)** govorimo, ko se na temelju enakega ali podobnega statusa oblikujejo družbene skupine (sloji), ki so med seboj v odnosih nadrejenosti in podrejenosti (hierarhičen odnos). Pripadnost sloju določa, kakšne bodo življenjske možnosti posameznega človeka in kakšen bo dostop do tistih dobrin, ki so v družbi pomembne.

Družbena slojevitost se v vsaki družbi **obnavlja**, za kar poskrbijo njene institucije, in je utemeljena kot pravična in upravičena (**legitimna**). Oblike družbene slojevitosti so se v zgodovini razlikovale. Nekatere niso dopuščale, da bi posameznik spremenil svoj položaj oziroma status. Govorimo o **zaprtim stratifikacijskem sistemu**, kjer ljudje svoj status pridobijo v glavnem z rojstvom (pripisan status). Najbolj znan je kastni sistem. Stratifikacijski sistem, ki ljudem omogoča izstop, imenujemo **odprt stratifikacijski sistem**. Status ljudi je odvisen od njihovih sposobnosti (pridobljen status).

5. 2 Različne oblike stratifikacije v zgodovini

Človeštvo že dolgo sanja o egalitarni družbi, o družbi, v kateri so vsi člani enaki. V taki družbi ljudje ne bodo razdeljeni glede na ugled. Ne bo več visokega statusa, ki zahteva poslušnost in odpor tistih, ki se nahajajo na manj vrednih položajih. Bogastvo bo enakopravno razdeljeno. Bogataši in reveži, tisti, ki imajo, in tisti, ki nimajo, bodo postali stvar preteklosti. Ne bo tistih, ki bodo imeli moč nad drugimi. Ljudje bodo enaki pred bogom in v očeh svojih bližnjih.

Očitno je, da egalitarna družba obstaja samo v sanjah.

V vseh družbah, od najenostavnejših do bolj zapletenih, obstaja neka vrsta družbene neenakosti. To posebno velja za **moč in ugled**, ki sta neenakopravno razdeljena med posamezniki in družbenimi skupinami. Razlike obstajajo tudi v razdelitvi **bogastva**. Izraz **stratifikacija** (slojevitost) kaže na to, da je družba sestavljena iz različnih slojev, plasti. Nekateri teoretiki razlikujejo **vertikalno** in **horizontalno** slojevitost.

Horizontalni sloji niso v razmerju nadrejenosti in podrejenosti, združujejo ljudi kakšne globalne družbe po določenih etničnih, rasnih, nacionalnih ali drugih podobnih znakih.

Vertikalni sloji so v razmerju nadrejenosti in podrejenosti, hierarhično razporejeni v dani globalni družbi. Tipični primeri vertikalnih slojev so družbeni razredi. Med buržoazijo in proletariatom obstaja razmerje nadrejenosti in podrejenosti, hierarhično razmerje.

Drugi primeri vertikalnih slojev bi bili stanovi v fevdalni družbi (aristokracija na eni strani in ljudstvo na drugi), dalje kaste (višje in nižje).

Družbeno stratifikacijo povzroča predvsem **družbena delitev dela**, ki je na začetku pripeljala do družbenih razredov.

5. 3 Oblike družbene slojevitosti

Kastni sistem

Najbolj znan zaprt sistem družbene slojevitosti je kastni sistem, ki temelji na hindujski religiji. Dolgo je prevladovalo mnenje, da so kaste nekakšna posebnost Indije.

Novejše raziskovanje pa odkriva sledove kast pri vseh starih, arhaičnih družbah: pri starih Perzijcih, Egipčanih, Hebrejcih, Grkih in Rimljanih pa tudi pri današnjih primitivnih ljudstvih na otokih Fidži, Toga, Samoa ... Nastajanje kast sovpada z začetki **delitve dela**, ki je v najtesnejši zvezi s človekovo gospodarsko dejavnostjo. Kaste izvirajo iz **religioznega prepričanja**, so strogo družbeno ločene, prepovedan je telesni dotik, nemogoče je preiti iz nižje kaste v višjo.

Indijska družba je bila razdeljena v štiri kaste: **brahmane ali svečenike, kšatrije** (vojščaki in vladarji), **vajšije** (trgovci) in **šudre** (kmetje in obrtniki).

Vsaka kasta je imela svoj način življenja, svoje navade, nazore, pravila vedenja. Družbeni položaj posameznika je bil določen z rojstvom (pripisan status).

Sužnjelastništvo

Sužnjelastništvo se je pojavilo v prvih civilizacijah starega veka in kot prevladujoča oblika izginilo s propadom rimskega cesarstva. To je oblika družbene slojevitosti, v kateri posameznik lahko poseduje drugega človeka. Sužnji so bili last sužnjelastnikov, ki so imeli popolno oblast nad njihovim življenjem. Sužnja je bilo

mogoče kupiti ali prodati pa tudi ubiti. Družba se je delila na **veleposestnike** in **sužnjelastnike** na eni strani ter **sužnje** na drugi. Med njimi je bil sloj **svobodnih trgovcev** in **obrtnikov**. Pravni položaj sužnjev se je spreminjal. V stari Grčiji in Rimu so lahko bili tudi na vodilnih položajih, nekateri so bili izobraženi in celo bogati.

Sužnjelastništvo je kot prevladujoča oblika družbene slojevitosti zamrlo v 5. stol. n. š., določene oblike suženjstva in trgovina s sužnji pa so se ponekod ohranile celo do 19. stol. Tako so ga v ZDA pravno ukinili šele po secesijski vojni 1864, v Braziliji pa šele leta 1888.

Stanovi

Stanovi so se pojavili z razvojem evropskega fevdalnega sistema. Za stanove je značilno, da imajo posamezni sloji različne dolžnosti in pravice, ki jih človek pridobi z rojstvom. Prehodi iz enega stanu v drugega so bili zelo težki. V Evropi je **plemstvo** tvorilo prvi stan, drugega **duhovščina**, tretjega **kmetje**, **trgovci** in **obrtniki**. Večino prebivalstva so tvorili **kmetje – tlačani**.

Za plemiča velja, da mu pristojne samo višja opravila, če pa se loti česa drugega, prevladuje mnenje, da se je svojemu stanu izneveril. Zakonska zveza med pripadniki različnih stanov je nezaželena, pripadniki višjega plemstva so oproščeni raznih javnih dajatev, uživajo posebno imuniteto, imajo posebno pravico do visokih položajev v državni upravi, vojski ...

Pri stanovih so izginile religiozne oblike družbenega prisiljevanja, ki so značilne za kastne režime. Družbeni položaj stanov ter pravice in dolžnosti njihovih pripadnikov so urejene s pravnimi normami.

Razredi

Stanovske ureditve so propadle v meščanskih revolucijah. **Razredna** delitev družbe v kapitalizmu se razlikuje od kastne in stanovske v predkapitalističnih formacijah po tem, da družbeni položaj pripadnikov različnih razredov ni urejen niti z religioznimi niti s pravnimi normami. Za razliko od kaste in stanu, ki sta toga in zaprta, je razred odprta in gibčna družbena skupina. Status, ki ga sam pridobiš (**pridobljeni status**), je odvisen od človekove sposobnosti in prizadevnosti. Delitev družbe na razrede ni značilna samo za kapitalizem, marveč obstoji v vseh razrednih družbenih formacijah, v suženjstvu, fevdalizmu in kapitalizmu.

5. 4 Določnice družbene slojevitosti

V zgodovini so se pojavljale različne oblike družbene slojevitosti. Kaj je tisto, kar določa status ljudi in kar jih razdeli v določen sloj? Na to vprašanje različni sociologi različno odgovarjajo. Zelo pogosto navajajo tri določnice, ki so značilne za Webrov pristop k družbeni slojevitosti. Ljudje se delijo v sloje glede na **ekonomski položaj**, **ugled** in **moč**.

Vse tri določnice se med seboj povezujejo. Kdor ima ugoden ekonomski položaj, ima običajno tudi moč in ugled ter obratno. Nekdo, ki ima slab ekonomski položaj, ima majhen ugled v družbi in majhno družbeno moč. Tako imajo npr. brezposelni slab ekonomski položaj, so brez ugleda in nimajo nobene družbene moči. So pa tudi primeri, ko ima nekdo ugoden ekonomski položaj, a nizek ugled, kar se pogosto pripeti hitro obogatelim. Govorimo o statusnem neskladju.

Ekonomski položaj

V vseh družbah se sloji razlikujejo po ekonomskem položaju, ki je neenakomerno razporejen v družbi. Manjšina je lastnica večjega deleža ekonomskih dobrin ali z njimi vsaj lahko razpolaga. To velja za vse dosedanje oblike družbe in tudi za sodobno družbo.

Ekonomska določnica se deli na **imetje** (premoženje, bogastvo) in **dohodek**. Bogastvo se nanaša na tisto, kar ljudje **imajo**, dohodek pa na tisto, kar ljudje **pridobivajo**. Imetje in dohodek sta lahko povezana. Nekdo ima npr. delež podjetja in na tej osnovi pridobiva dohodek v obliki dobička (profita). Lahko pa ima nekdo imetje, ki mu ne prinaša dohodka. Nekdo lahko ima velik dohodek, ki ga ne uporablja za pridobivanje imetja.

Ugled

Ugled se nanaša na družbeno **spoštovanje** in **priznanje**, ki ga izražamo drugim, ali smo ga sami deležni. Družbeni ugled ljudje izražajo in **potrjujejo** skozi različne dejavnosti, odnose in znake v vsakodnevnih življenjskih okoliščinah. Sem spada različno naslavljanje (vikanje, tikanje, nazivi, kot so prof., dr.), pozornost ali preztje pa tudi razkazovanje dobrin, ki si jih lahko privoščimo. Vse te dejavnosti in dobrine služijo kot **statusni simboli**, s katerimi izražamo svojo pomembnost v družbi.

Moč

Moč pomeni možnost, da posameznik ali skupina **uveljavi svoje interese** v družbi, čeprav jim drugi nasprotujejo. Od moči posameznika ali skupine je odvisno, kateri interesi bodo **prevladali**, katere potrebe bo družba zadovoljevala, katere vrednote bodo uresničene.

Moč omogoča ljudem, da po lastnih željah oblikujejo svet. Nekdo, ki ima ugoden ekonomski položaj in velik ugled, bo imel tudi veliko moč pri uveljavljanju svojih interesov.

5. 5 Razlaga družbene slojevitosti

Mnogi sociologi so poskušali odgovoriti na vprašanja > Kaj je vzrok družbene slojevitosti? Kakšne so posledice družbene slojevitosti? Kako deluje družbena slojevitost? Teorije, ki odgovarjajo na ta vprašanja, delimo v funkcionalistične in konfliktno teorije.

a) Osnovni razredi

Marx in Engels sta menila, da sta v vsaki razredni družbeni formaciji posebno pomembna dva osnovna razreda in da je razredna pripadnost ljudi v vsakokratni zgodovinski dani družbi odvisna od mesta, ki ga le-ti zavzemajo v osnovnem produkcijskem odnosu.

Za **Marxa** obstajata dva razreda: lastniki (**buržoazija**) in delavci (**proletariat**). Proletariat dela za buržoazijo.

Marx je predvideval, da bo število lastnikov upadlo in da bodo postali zelo bogati. Na drugi strani bo število delavcev poraslo in bodo postali zelo revni. Končno naj bi se delavci v jezi in obupu uprli. Marxovo teorijo je mogoče kritizirati, ker se je napoved o zmanjšanju števila bogatih in osiromašenju delavskega razreda izkazala za napačno. Življenjski standard delavcev raste. Enostavna delitev na lastnike in delavce zanemarja velikansko povečanje služb, ki so dobro plačane in imajo visok status, npr. strokovnjaki in managerji. Ti ljudje niso lastniki, imajo pa podoben življenjski standard.

Na začetku prejšnjega stoletja je **Max Weber** pisal, da družbeni razred temelji na treh izhodiščih: na razlikah v **dohodku in bogastvu**, na razlikah v **statusu**, ki ga imajo ljudje, in na razlikah v obsegu **moči**, ki jo imajo ljudje, da uresničijo svoje interese. Po

Webrovem mnenju se ljudje delijo glede na te razlike in ni nujno, da ima tisti, ki je bogat, tudi visok status ali veliko moč.

b) **Vmesni družbeni sloji**

Srednjo družbeno plast ali srednji sloj tvorijo vse tiste družbene plasti, ki ne spadajo v nobenega od obeh osnovnih razredov.

V vsaki razredni družbi obstaja še bolj ali manj številna družbena plast, ki ji pripada funkcija umskega dela (**inteligenca**).

V srednji družbeni sloj spada tudi **drobna buržoazija** (obrtniki, trgovci, svobodni poklici, srednji in mali kmetje).

Birokracija je tisti družbeni sloj v sodobni družbi, katerega pripadniki imajo oblast in jo izvršujejo. Ta sloj obstaja predvsem na področju države in gospodarstva.

Družbena plast, katere pripadniki ne spadajo v nobenega od obeh osnovnih razredov kakšne zgodovinsko dane družbe, je močno heterogena. Sestavljajo jo pripadniki različnih razredov, ki niso osnovni razredi, sestavljajo jo tudi takšne plasti, ki jih glede na objektivne kriterije sploh ni mogoče šteti za razred.

Kako pripadnost družbenemu razredu vpliva na naša življenja?

1. Otroci iz srednjega razreda v prvem letu življenja ne umirajo tako pogosto kot otroci iz delavskega razreda (nižja stopnja otroške smrtnosti ali mortalitete).
2. So v življenju bolj zdravi kot ljudje iz delavskega razreda.
3. Živijo v povprečju dlje kot ljudje iz delavskega razreda.
4. Imajo višje prihodke.
5. Imajo boljše stanovanjske pogoje.
6. Manj je možnosti, da postanejo nezaposleni.
7. Imajo pogosto različna stališča in vrednote, npr. volijo drugače kot člani delavskega razreda, trošijo denar za drugačne stvari in se v prostem času ukvarjajo z različnimi vrstami aktivnosti.

Opredelitev družbenega razreda

Sociologi imajo nekatere zelo natančne metode za delitev ljudi na razrede. Najpogosteje jih delimo v družbene razrede na podlagi njihovega **poklica**, ker:

1. Posameznikova služba določa, kakšen prihodek in ugled bo dosegel.
2. Zaslužek lahko vpliva na posameznikov življenjski stil (koliko porabi za aktivnosti v prostem času in kakšno vrsto aktivnosti bo izbral).
3. Posameznikova služba kaže tudi na razlike v izobrazbi.

5. 5. 1 Razredna struktura v Britaniji

V petdesetih letih so bile socialno razredne razlike v **Britaniji** zelo jasne. Opazovalec je lahko razložil:

1. **Delavski razred**, ki je bil relativno nizko plačan, njegovi člani so opravljali ročna dela, razvrščeni so bili od težakov do kvalificiranih delavcev.
2. **Srednji razred**, ki je bil bolje plačan in je bil pri delu bolj zavarovan. Njegovi člani so običajno opravljali nemanualne poklice, razvrščene od pisarniškega dela do nižjega managerstva.
3. **Višji razred bogatih**, ki so živeli od investicij in **niso** imeli dela ali pa so bili lastniki in direktorji velikih podjetij.

Danes so se te razredne razlike zabrisale posebno med srednjim in delavskim razredom. Razlike v dohodku, lastništvu prebivališča, stilu prostega časa in v lastništvu potrošnih dobrin so postale vse manjše.

V šestdesetih letih je bilo videti, da se bolje plačani pripadniki delavskega razreda prilagajajo življenjskim stilom srednjega razreda in da bo ves delavski razred kmalu postal del srednjega razreda. Ta proces je bil imenovan **pomeščanje**.

Sociologi se strinjajo, da obstaja v delavskem razredu delitev na tiste, ki dobro zaslužijo, imajo varno zaposlitev, lastne hiše, živijo v predmestjih in jih imenujejo **novi delavski razred**; na drugi strani so tisti, ki so nezaposleni ali zaslužijo slabo, živijo v najetih hišah, v mestnih središčih in so znani kot **tradicionalni** delavski razred.

V zadnjih tridesetih letih se je število ljudi, zaposlenih v fizičnih dejavnostih, opazno zmanjšalo. V okviru srednjega razreda lahko identificiramo dve skupini, to sta: **beli ovratniki** (nemanualni delavci) ter **strokovnjaki in managerji**.

Beli ovratniki so ljudje, ki so zaposleni v pisarnah in trgovinah ter niso nujno kvalificirani. Celoten obseg tega dela je z leti naraščal zaradi tehnoloških sprememb in večjega obsega pisarniškega dela.

Strokovnjaki so zaposleni z zahtevnim delom, ki na splošno zahteva visoko stopnjo izobrazbe. To so zdravniki, knjigovodje, na obrobju tudi socialni delavci in morda učitelji.

Managerji vodijo delo drugih.

Število strokovnjakov se je v zadnjih dvajsetih letih podvojilo. Tudi managerjev je vedno več, vendar v nekoliko manjšem obsegu. **Bogati** so majhna skupina ljudi, ki so lastniki velike večine bogastva in imajo najvišje dohodke.

Bogastvo je običajno oblika lastništva podjetij in zemlje. Prevladuje prepričanje, da lahko obogati vsakdo, ki ima dovolj poguma in odločnosti. Vendar si je večina bogatih pridobila premoženje z **dedovanjem**. V ZDA je situacija drugačna; okoli 70% milijonarjev je uspelo z lastnim prizadevanjem.

V Britaniji tvorijo bogati tri zelo obsežne skupine:

1. Tradicionalni zgornji razred, ki ima v lasti veliko zemlje.
2. Lastniki industrije in trgovin.
3. Manjša skupina ljudi, ki so si pridobili bogastvo po srečnem naključju, kot npr. najbolj uspešni umetniki.

Zelo pomembno je, da sta bogastvo in moč tesno povezana.

Lastniki velikih korporacij lahko neposredno zastopajo svoje poglede v vladi ali preko tesnih stikov z najvišjimi državnimi uradniki. Najbogatejši in najmočnejši vplivajo tudi na tisk; lahko svoje poglede redno objavljajo v svojih časopisih.

5. 5. 2 Razredna struktura prebivalcev Republike Slovenije

Pri razvrščanju anketirancev po razredni klasifikaciji v letu 1984 sta bili upoštevani formalna izobrazba anketiranca in poklic oz. delo, ki ga opravlja. Tako smo dobili naslednjo sestavo družbenih razredov:

1. razred - strokovnjaki, direktorji, politični funkcionarji, različni vodstveni delavci in svobodni umetniki
2. razred - uslužbenci s srednjo in nižjo izobrazbo, obrtniki, kmetje, tehniki in mojstri

3. razred – priučeni ali nekvalificirani fizični delavci

Podatki iz leta 1991 predstavljajo naslednjo izobrazbeno strukturo prebivalstva: v 1. razred so razvrščeni anketiranci z dokončano višjo in visoko šolo, v 2. razred anketiranci z dokončano srednjo šolo in v 3. razred vsi preostali anketiranci.

Nižje izobrazbene kategorije prebivalcev imajo vsega manj. Gmotno revnemu otroštvu običajno sledi nizka stopnja formalne izobrazbe, slabo plačano delo in zato skromne možnosti pridobivanja materialnih dobrin, kar se odraža v kvaliteti življenja, kot je npr. zdravje. Nižje izobrazbene strukture prebivalcev imajo večje težave s svojim zdravjem, hkrati pa manj pogosto obiskujejo zdravnika.

5. 6 Družbena mobilnost

Družbena gibljivost (mobilnost) predstavlja gibanje posameznikov ali družbenih skupin v družbenem prostoru. Nastajajo spremembe v družbeni strukturi.

Vertikalna družbena gibljivost zadeva spreminjanje razredne ali slojevske strukture družbe. Družbeni položaj posameznikov se spremeni, če uspejo preiti iz enega razreda v drugega. Družbeni položaj kmečkega delavca se spremeni, če postane npr. lastnik večjega kmečkega posestva. Družbeni položaj obrtnika se spremeni, če tako razširi svojo proizvodnjo, da postane lastnik tovarne. Spremeni se tudi družbeni položaj obrtnika, ki propade in izgubi svoja proizvodna sredstva.

Bistvo vertikalne družbene gibljivosti je gibanje ljudi navzgor in navzdol v družbenih razredih. Pomeni napredovanje ali nazadovanje, ki se kaže v spremembi družbenega položaja, hierarhičnih odnosov nadrejenosti in podrejenosti.

Z izobraževanjem si pridobi posameznik znanje in poklic, ki je dobro nagrajen in mu omogoča, da sprejema družbeno pomembne odločitve. Izobraževanje mu je omogočilo poklicno napredovanje in posledično dvig kvalitete življenja.

Vsakdo teži k napredovanju, k vertikalni mobilnosti navzgor. Vendar se srečujemo tudi z nasprotnimi mobilnostnimi tokovi, z nazadovanjem. Družbeni položaj se posamezniku zniža, če izgubi delovno sposobnost, ko ostari in se upokoji, ko izgubi delo in je nezaposlen, ko stori kaznivo dejanje in je obsojen ter kaznovan.

Družbena mobilnost je pomembna, ker nam pove, koliko je odprta določena družba. Čim večje je gibanje ljudi navzgor in navzdol, tem lažje dobijo ti ljudje lastnim sposobnostim primerno zaposlitev.

Dejavniki vertikalne družbene gibljivosti so: izobrazba (Višja je izobrazba, večje so možnosti za službo na visokem nivoju.), poklici (Poklicna gibljivost je tesno povezana z izobrazbeno gibljivostjo.), ekonomski dejavniki (lastnina produkcijskih sredstev, premoženje, bogastvo, dohodek), osebna nagnjenja (Nekateri ljudje so v primerjavi z drugimi trdneje odločeni, da želijo uspeti.). Družinsko poreklo in etnično ali rasno poreklo dajejo posameznikom različne možnosti glede vključitve v tokove vertikalne družbene mobilnosti navzgor.

Horizontalna družbena gibljivost

Pri tej gibljivosti v družbenem prostoru gre za premike posameznikov in skupin, ki se odvijajo na horizontalni ravni. Družbeni položaj posameznika ostane nespremenjen. Horizontalna gibljivost ne spreminja hierarhičnih odnosov in ne vpliva na pojave družbene neenakosti. Spremembe družbene strukture se kažejo v spremembi dejavnosti, družbenih odnosov, družbenega okolja. Nekvalificirani delavec, ki dela pri gradnji ceste, spremeni okolje in se zaposli kot nekvalificirani delavec pri stanovanjski gradnji.

S spremembo okolja, dejavnosti in družbenih odnosov ne spremeni svojega družbenega položaja, ki ostaja na ravni nekvalificiranega gradbenega delavca.

Med **dejavnike horizontalne gibljivosti** štejemo spremembe poklicnih dejavnosti, idej, vrednot, političnega prepričanja, družinskih odnosov in migracije.

Intergeneracijska mobilnost (med različnimi generacijami)

Družbenorazredni položaj in poklic neke osebe primerjamo s položajem njenega očeta (npr. očeta - kmeta in sina - zdravnika). Z intergeneracijsko mobilnostjo je povezano vprašanje o socialnem poreklu posameznikov.

Intrageneracijska mobilnost je posameznikova profesionalna mobilnost, njegovo napredovanje ali nazadovanje v poklicu. Vzorec intrageneracijske mobilnosti kaže na to, da ljudje v vedno večjem obsegu ostajajo na zaposlitvenem nivoju, v katerem so začeli delati. Nekoč so ljudje v nekem podjetju lažje napredovali z nižjega na višje delovno mesto kot danes. To lahko delno pojasnjuje zelo pomembna vloga, ki jo ima izobrazba pri možnostih zaposlitve.

5. 7 Migracije (preselitve)

Migracije (preselitve) označujemo kot gibanje posameznikov in skupin v geografskem prostoru, to se kaže v relativno trajni spremembi prebivališča. Izseljenci ali **emigranti** se izselijo iz svojega okolja, emigrirajo - **emigracije** - in se preselijo v novo družbeno okolje, imigrirajo - **imigracije**.

Zaradi gibanja v geografskem prostoru nastajajo opazne družbene spremembe v izseljenskem in priseljenskem družbenem okolju.

Migranti zapustijo svoje sorodnike, prijatelje, sodelavce in z njimi pretrgajo ali prekinejo stike, odnose. Odidejo od doma, iz vasi, domovine. Opuščajo norme, vrednote, navade, običaje svojega izvornega okolja. V novem družbenem okolju začnejo opuščati stare navade, vrednote in spoznavati nove. Prilagajajo se razmeram novega okolja in sprejemajo nekaj elementov nove, tuje kulture, ravnati se morajo po novih normah, hkrati pa zadržijo še nekatere elemente svoje izvorne kulture. Po daljšem obdobju bivanja na tujem del migrantov prevzema tujo kulturo in opusti svojo izvorno. Govorimo o njihovi **asimilaciji**, ki je izrazitejša pri drugi generaciji migrantov. Migrante v novem imigrantskem okolju prizadevajo številni konflikti, nasprotovanja, procesi diskriminacije, odtujitve pa tudi prisilne asimilacije.

Vzroki migracij

Migranti so motivirani za spremembo bivališča zato, ker ne morejo svojih potreb zadovoljiti v domačem družbenem okolju, obstojajo pa možnosti, da te potrebe zadovoljijo v drugem okolju, kamor se nameravajo preseliti.

Med vzroki in motivi migracij omenimo najprej **ekonomske**. Mnogi zapuščajo svoje okolje in odhajajo v drugo okolje, da izboljšajo sebi in svojim domačim ekonomski položaj. Ob hitrem spreminjanju političnih odnosov tudi **politični vzroki in motivi** sprožajo politične migracije. Srečujemo se z vojnami, revolucijami, vojaškimi udari, s pojavi diskriminacije, političnega preganjanja ... **Osebni vzroki in motivi** so različni: družinski odnosi, pridobivanje izobrazbe, kvalifikacije, beg iz tradicionalnega okolja in iskanje novega ...

Vrste migracij

Migranti se vključujejo v imigrantsko družbeno okolje in v njem najdejo svoje novo prebivališče. Ko zadovoljijo svoje potrebe, se odločijo za vrnitev (**remigracijo**) v izvorno okolje.

Migracije delimo na **mednarodne**, ko se migranti selijo iz ene države v drugo, in **notranje**, ki se odvijajo znotraj neke države. Razlikovati moramo tudi med **trajnimi** in **začasnimi**, **organiziranimi** in **neorganiziranimi** migracijami, v sodobnih migracijah se srečujemo še z **migracijo strokovnjakov** iz nerazvitih v bolj razvite družbe. Med notranjimi migracijami so pomembne **urbane migracije** (priseljavanje ljudi v vaško okolje).

Glede na temeljne vzroke migracij razvrščamo migracije na **ekonomske** in **politične**.

5. 8 Rasne in etnične skupine

Družbeni razred ni edina oblika stratifikacije. Pomembne so tudi delitve po spolu, etnični pripadnosti in letih.

Etnične skupine sestavljajo pripadniki istega ali sorodnega porekla, jezika, običajev, tradicije in drugih kulturnozgodovinskih karakteristik. Pri etničnih skupinah gre običajno za teritorialni vidik povezovanja, ta pa se kaže pri vseh osnovnih oblikah etničnih skupin, kot so: ljudstva, narodi, narodnostne manjšine, narodnosti ... Obstajajo tudi etnične skupine, za katere teritorialna povezanost ni bistvena (Židje, Romi).

Etnične skupine opredeljuje njihova skupna kultura, pripadniki se zavedajo etnične pripadnosti in občutijo subjektivno navezanost na etnično skupino. Slednja ustvarja svoje vrednote, norme in cilje, ki usmerjajo dejavnost skupine. Pripadnost etnični skupini pridobimo z rojstvom.

Etnične skupine se med seboj razlikujejo po različni kulturi, ekonomski razvitosti, razredni strukturi, političnem sistemu, zgodovinskih pogojih razvoja, velikosti ...

Termin **etnične manjšine** uporabljamo za označevanje skupine s svojo kulturo, ki pa je v družbi z drugačno kulturo v manjšini. Etnično manjšino običajno predstavljajo imigranti in njihovi potomci.

Rasna skupina je termin, ki definira skupino, za katero domnevamo, da ima določene biološke značilnosti, ki jo ločijo od drugih skupin. "Čista rasa" ne obstaja, ker so se v milijonih let človeške zgodovine "rase" prekrile in pomešale.

Rasni predsodki: ljudje ne marajo drugih ljudi zaradi etničnega izvora ali barve kože.

Rasna diskriminacija (ali rasizem) oblikuje miselnost, da obstajajo čiste rasne skupine, izmed katerih ima vsaka posebne značilnosti in obnašanje. Določene ljudi obravnavamo na poseben način samo zaradi njihovega etničnega izvora ali barve kože.

Številni belci so rasisti. Črnci in Azijci imajo pogosto slabše življenjske možnosti kot belci. Pogosteje so v slabših službah, nezaposleni in živijo v revnih prebivališčih.

Številni izmed njih ne razvijejo svojih možnosti v izobraževalnem sistemu.

Bilo je več poskusov, s katerimi bi odpravili rasno diskriminacijo, vendar niso bili dovolj uspešni, saj imajo ljudje še vedno rasistične predsodke.

5. 9 Spol in spolne vloge

Spol se nanaša na biološke razlike med ženskami in moškimi, **spolne vloge** pa na družbeno konstruirane vloge, ki jih imajo ženske in moški. Spolne vloge so družbene, ne biološke narave. Takoj po rojstvu se učimo, da so samo nekatere oblike obnašanja primerne za ljudi, ki pripadajo istemu spolu kot mi. Če se prilagodimo tem spolnim vlogam, nas drugi spodbujajo in nagradujejo. Za dekleta je primerno, da so bolj emocionalna, fizično šibka, manj ekstrovertirana (usmerjena navzven) in manj agresivna kot dečki.

Če bi bil izvor teh vlog biološki, bi pričakovali, da so vloge povsod v družbi enake. To pa ne drži.

Marsikje ženske opravljajo enaka fizična dela kot moški. Pri afriškem plemenu Ik, je raziskovalec Colin Turnbull odkril, da je materinski instinkt popolnoma odsoten. Ponekod se moški lepotičijo in plešejo, ženske pa ne. Spolnih vlog se naučimo in niso rezultat naravnih, bioloških razlik. Spolna socializacija poteka v družini, šoli, preko medijev in širše družbene kulture.

Pomembne so razlike v življenjskih izkušnjah žensk in moških na področjih izobraževanja, dela, družinskega življenja ... V slabo plačanih službah z majhnimi možnostmi za napredovanje je več žensk kot moških. Največkrat pričakujemo od žensk, da bodo opravile večino domačih del in pazile na otroke.

Pred sto leti so imele ženske izredno nizek družbeni položaj in le malo zakonskih pravic. Z bojem za enakopravnost spolov se je njihov položaj bistveno izboljšal. Danes so po zakonu enakopravne moškim, vendar imajo v resnici slabše življenjske možnosti kot večina moških.

6 SPREMINJAJOČI SE SVET

6.1 Kako preživeti v hitro spreminjajočem se okolju?

(Tatjana Šček Prebil)

Globalno svetovno in organizacijsko okolje 21. stoletja je tekoče, odprto, turbulentno, podvrženo hitrim spremembam na znanju temelječe informacijske družbe. Sodobne družbene strukture so izpostavljene spremembam, ki jih povzročajo notranji in zunanji dejavniki. S prilagajanjem le-tem se spreminja družba, kultura in vrednote. Vendar je spreminjanje dolgotrajen in težaven proces. Informacijska družba, poindustrijska družba ali družba znanja prinaša nove vrednote. Človeka cenimo po njegovih sposobnostih, ustvarjalnosti, izkušnjah in znanju. Zaposleni so za organizacije potencial, ki ustvarjajo konkurenčne prednosti, zato jih je potrebno nenehno izobraževati, usposablјati in izpopolnjevati. V procesu spreminjanja se morajo učiti tudi organizacije, ker ni dovolj, da se v njih učijo samo posamezniki. V uspešni organizaciji mora vodstvo ustvariti sodelujočo in integrativno učno kulturo. Rezultat sodelovanja bo posameznikov strokovni razvoj, istočasno pa se bo razvijala tudi organizacija. Spodbujanje in udejanjanje sodelujoče organizacijske kulture bo omogočilo transformacijo iz birokratske v razvijajočo se družbo učečih – učečo se družbo.

Vedno pogostejše in hitrejše spremembe na vseh področjih življenja so gonilo sodobnega sveta, zato je osnovni problem sodobne družbe, kako preživeti v hitro spreminjajočem se okolju. V dobri organizaciji omogočajo zaposlenim nenehno učenje in pridobivanje novega znanja, s katerim le-ti obvladujejo spremembe. Učenje je temeljna vrednota organizacijske kulture in osnovni produkcijski proces. Znanje je posledica in rezultat učenja, zato je temeljna vrednota sodobnih organizacij. Človek se začne učiti kot zarodek in se uči do pozne starosti. Aktivno učenje, ki človeka čustveno, miselno in celostno aktivira, je vpeto v resnične življenjske okoliščine in nenehno spreminjanje. Tehnološki razvoj je v zadnjem času bistveno spremenil način

življenja, dela in učenja. Tako so družbe, ki so sposobne obvladovati in uporabljati procese sodobne tehnologije, v razvojni prednosti pred drugimi. Znanje je moč in je že zdavnaj zamenjalo kapital pri doseganju konkurenčne prednosti. Sodobna podjetja tekmujejo z znanjem, zato so nenehne inovacije postale nujnost. Potrebe po znanju se hitro množijo in izobrazba človeka vpliva na to, kako bo v »družbi znanja« preživel.

Spremembe, kot je splošen razvojni proces, so univerzalno dejstvo, neizogibne, nujne in se jim ni mogoče izogniti. Organizacija jim je neprestano izpostavljena. Vzroki so lahko tehnološke spremembe, spremembe v zakonodaji, političnem sistemu, pojav novih konkurentov, inovacije itd. Spremembe povzročajo dejavniki v organizaciji, še več jih je prihaja iz okolja. Organizacija se tako prilagaja novim lastnim razmeram in okolju. Kulturne spremembe so običajno posledica vpeljave novih metod dela, sistemov, struktur, novih ljudi in se največkrat pojavijo ob veliki intenziteti dogajanja v organizaciji in njenem okolju. Organizacijsko kulturo je težko spreminjati, ker je globoko usidrana v človeški zavesti in je relativno trden, emocionalno obremenjen pojav. Vendar velja, da v organizaciji ni mogoče izvesti sprememb, če se obenem ne spreminja organizacijska kultura. Pri njenem spreminjanju ima odločilno vlogo vodstvo, ki spremembe lahko izvede le s soglasjem in sodelovanjem vseh članov organizacije. Zaključim lahko, da je spreminjanje organizacijske kulture dolgotrajen in težaven proces, a hkrati nujen pogoj, da se organizacija prilagaja okolju in preživi.

6.2 Kako razumemo pojem spreminjajoči se svet? (Aliana Moscatello)

Ta pojem razumemo kot proces spreminjanja človekovega naravnega okolja in človeka samega, ki predstavlja del tega okolja. Človeštvo je pričelo s svojimi posegi v okolje že kmalu po izumu prvega orodja in orožja. Kamnito orodje/orožje, drugi materialni ostanki prvotnih posegov v naravo in jamske slikarije kot umetniški izraz spreminjanja okolja nam dokazujejo aktivnost človeštva na tem področju. Ko je pričel človek v pradavnini zavestno ustvarjati prve rezultate dela, ko je delo dobilo namen in cilj – takrat je človeštvo stopilo na pot spreminjanja sveta.

Ta proces spreminjanja sveta še zdaleč ni končan. Od prvih začetkov zavestnega procesa dela pred približno 2.5 milijoni let (To časovno razmejitev strokovnjaki

pomikajo vedno bolj nazaj po časovni lestvici.) do današnjih dni je človeštvo spremenilo svoje okolje in tudi sebe do skoraj neprepoznavnega.

1. V procesu bioloških sprememb in kulturnega razvoja smo se ljudje zelo odmaknili od živalskega sveta, iz katerega izhajamo. Vedno bolj smo odvisni od sodobne tehnologije, naša telesa se spreminjajo glede na tehnološke možnosti, s katerimi si pomagamo pri zagotavljanju dobrin za preživetje. Rodimo se v porodnišnicah ob medicinski pomoči strokovnjakov, uživamo tehnološko tako predelano hrano, da mnogi ne poznajo njenega izvora, ob boleznih nam pomaga sodobna tehnologija.

Izgubljam mišice, vse manj smo poraščeni, izraste nam vedno manj zob, možgani se počasi še vedno večajo, naša prebavila, prsti rok in oči se prilagajajo uporabi sodobne tehnologije. Čeprav so te telesne spremembe očem nevidne in so potrebne mnoge generacije posameznikov, da jih sploh zaznamo kot dejstvo, je znanstveno dokazano, da zagotovo potekajo. Najbolj dokazljiva je telesna rast prebivalstva v višino. Znanstveniki z meritvami celih populacij dokazujejo, da človeštvo raste. Ta biološki pojav pripisujejo dejstvu, da je vedno večjemu številu prebivalstva dostopna hrana v zadostnih količinah. V bogatih, tehnološko razvitih državah živi že vsaj tretja generacija, ki ne pozna več lakote.

2. Naravno okolje je spremenjeno do neprepoznavnosti. Na našem planetu smo zgradili megalopolise (ogromna, večmilijonska mesta), ta mesta smo povezali z mrežo prometnih povezav ter infrastrukture, posekali smo gozdove, zravnali griče in hribe, izsušili močvirja, obdelali in si za pridobivanje hrane priredili ogromne površine zemlje, zaježili reke in v vesolje poslali množico umetnih satelitov. Države tekmujejo med seboj, katera bo zgradila najvišjo stolpnico in najdaljši most. S pomočjo sodobne tehnologije smo posegli v geografske prostore, ki so bili prej človeštvu nedosegljivi. Posledično smo spremenili celotne ekosisteme, mnoge žive vrste smo že iztrebili, številne so na robu izumrtja. Z izrazom »betonska džungla« poimenujemo umetno nastala okolja, v katerih živi sodobni človek.
3. Družbene spremembe so posledica izumov, razvoja in uporabe tehnoloških sprememb. Na področju družbenega, zlasti na področju medsebojnih

odnosov, vrednot in morale so se zgodile velike spremembe in preobrati. To se odraža v vedenjskih vzorcih prebivalcev sodobnih, tehnološko razvitih družb. Množica poklicev, ki so bili tisočletja človeške zgodovine uveljavljeni kot samoumevni in nujni, je preprosto izginila. (npr. perice, dovilje, lončarji, splavarji ...) Nadomestili so jih novi poklici in dejavnosti (npr. ortodontinja, kozmetičarka, pilot, računalniški programer ...). Sodobna tehnologija se razvija in posodablja z neverjetnim tempom. Vsak nov izum posledično prinese spremembe načina življenja neke družbe. Ne moremo si predstavljati življenja brez sodobne informacijsko-komunikacijske tehnologije. Našim babicam se je zdelo samoumevno, da pišejo pisma na papir in jih oddajo na pošto, čakajo v vrsti na banki, da bi plačale račun, in ročno pomivajo posodo. Dokumente so tipkale s pisalnim strojem, v stanovanju ni bilo klime, do morja ni vodila avtocesta.

Namig za nekaj raziskovanja: s pomočjo interneta skušajte odkriti, kateri stroji in naprave so bili izumljeni v zadnjih 50 letih, kateri v zadnjih 10 letih in kateri v zadnjem letu. Kaj izmed tega imate pri vas doma? Katere izmed teh naprav uporabljate v svojem vsakdanjem življenju in predstavljajo samoumevno materialno sestavino naše kulture?

Vprašanje: Zaradi katerih vzrokov je v sodobnem času možen zelo hiter prenos podatkov?

»Krivdo« oziroma zaslugo za hitro širjenje različnih informacij lahko pripišemo naslednjim dejavnikom:

- tehnološkemu razvoju, zlasti razvoju prometnih sredstev in prometnih poti,
- razvoju informacijsko-komunikacijske tehnologije,
- širjenju demokratičnih procesov v svetovnem merilu, vse bolj odprtim mejam med različnimi državami in vse večji osebni svobodi posameznikov,
- stikom med različnimi kulturami, družbami in posamezniki.

Sodobna tehnologija je v življenje človeštva vnesla številne spremembe na vseh področjih človekovega delovanja. Fizično delo nam olajšajo stroji, po podatke se zatečemo v spletne podatkovne baze, imamo virtualne prijatelje in lahko komuniciramo z osebami na drugem koncu sveta. Na eni strani nam sodobna

tehnologija prinaša varno in udobno življenje. Po drugi strani nas izpostavlja silovitim pritiskom družbenega pričakovanja in tekmovalnosti. Televizijski ekran ali računalnik, katerega smo kupili pred dvema ali tremi leti, je že zastarel. Prenosna telefonija ponuja nove modele, nove možnosti uporabe in večjo zmogljivost hitreje, kot se menjavajo modni trendi oblačil. Človek, ki je v svojem bistvu družbeno bitje, je kar naprej izpostavljen agresivnemu trženju novih tehnoloških izdelkov. Četudi so vaši zimski čevlji še primerni za nošenje, vas novi modni trendi silijo k nakupu novega modela. Enak pritisk po nakupu novega poteka pri skoraj vseh izdelkih s področja sodobne tehnologije. Ta pritisk, poplava vedno novih tehnoloških izdelkov, ustvarja razmere večnega, konstantnega spreminjanja sveta. Izdelek, ki je prišel na japonski trg, bo v kratkem dostopen kupcem zahodno evropskih trgov. Hiter razvoj sodobne tehnologije in potreba prodajalcev, da bi za vse te izdelke našli kupce, spreminja svet v veliko, prehodno in odprto tržišče. Razlike med kulturami so vedno bolj zabrisane. Stapljanje kultur, ki je v največji meri posledica razvoja in razširjanja uporabe tehnologije, nas vodi v spremenljivi svet, vedno novo pričakovanje in v boj za dohajanje novega. Stalnost izginja iz našega življenja. Oblikuje se globalna, trajno spreminjajoča se družba. Nakupovalna središča so postala nekakšna svetišča prebivalcev sodobnega sveta. Moto sodobnega človeka ni »moram verjeti« ampak »moram imeti«.

Hitrosti spreminjanja tehnologije z manjšim časovnim zaostankom sledijo spremembe vrednot, morale in spremembe vedenjskih vzorcev. Kar je danes normalno (npr. moški z neobritimi nogami), lahko v kratkem postane čudaško. Čemur so se posmehovale cele generacije (npr. moški v oblačilih roza barve), je v sedanjem času nekaj popolnoma normalnega.

Posameznik se vse težje orientira v kompleksnem svetu tehnoloških in družbenih sprememb.

Permanentno (trajno, nikoli dokončano) spreminjanje sveta zahteva od posameznika visoko stopnjo prilagodljivosti in odprtosti do novega. Posamezniki v vseh generacijah si zastavljajo vprašanje: »Kaj bo naslednji veliki izum? Kako bo to spremenilo moje življenje?«

Namig za raziskovanje:

A: Na spletnih straneh najdete »zgodovino« zobne ščetke. Kdaj pričnejo zobno ščetko množično uporabljati? Katere vrste, prilagojene oblike, kateri proizvajalci zobnih ščetk poznate? Kdaj so začeli uporabljati zobno nitko? Katere so zadnje novosti na področju higiene ust in zob?

B: Na spletnih straneh poiščite podatke o pojavu laka za nohte na tržišču. Kako je naraščala in se razširjala ponudba tega kozmetičnega pripomočka na slovenskem tržišču? Koliko proizvajalcev laka za nohte obstaja? V katerih barvah in s kakšnimi posebnimi dodatki je mogoče kupiti ta produkt? Kateri so najnovejši trendi na tem področju? Kakšna je uporabna vrednost laka za nohte? Za konec raziskave se vprašajte, kje konča vsa prazna embalaža laka za nohte. Ali res potrebujemo vse izdelke, ki nam jih ponujajo in vsiljujejo reklame?

Človek posameznik ima možnost vrednotenja, sprejemanja odločitev in zdrave presoje. V času stalnih novosti in sprememb smo zmožni presoditi, kaj nam je potrebno, kaj vpliva na dvig kvalitete našega življenja in kaj nas povezuje z drugimi ljudmi. Sposobni smo vrednotiti pozitivne učinke neke sodobne tehnologije in tudi negativne posledice, ki se odražajo predvsem v onesnaževanju narave ter ogrožanju naravnih virov za naše preživetje.

Človeštvo se ne more »vrniti v kameno dobo«, prav tako ne more zastati na mestu, ne more se odreči nadaljnjemu razvoju tehnologije. Človek je po svoji naravi ustvarjalno bitje, zato bodo izumi in tehnološke spremembe še naprej stalnica našega življenja. V spreminjajočem se svetu, katerega vedno znova spreminjamo in ta spreminja nas, moramo najti ravnovesje med svojim trenutnim udobjem in odgovornostjo za generacije, ki bodo živele v prihodnosti.

7 IZBIRNI DEL

8 MNOŽIČNI MEDIJI (*Aliana Moscatello*)

Mediji so »prenosniki«, so sredstva in pripomočki, preko katerih poteka pretok najrazličnejših informacij. Množični mediji omogočijo, da večje število prebivalcev, ki so prostorsko med seboj ločeni, lahko izve isti podatek v zelo kratkem času ali celo istočasno. Med množične medije prištevamo tisk: časopise, revije ..., radio, televizijo ter internet.

Množični mediji imajo tri osnovne naloge:

- informiranje,
- povezovanje,
- izobraževanje.

Te naloge se uresničujejo skozi zbiranje in širjenje informacij; skozi pretok informacij v globalnem smislu, ker le to povezuje prebivalce našega planeta; s pomočjo posredovanih informacij se širi znanje posameznikov.

Časopis je najstarejša oblika množičnega razširjanja novic. Nastal je pred približno 300 leti in od takrat seveda zelo spremenil svojo podobo in količino prenesenih informacij. Osnovna oblika, na papir zapisani podatki, se je ohranila do danes.

Po več poskusih in ob združitvi različnih izumov je bil prvi **radio** sestavljen leta 1894. V obdobju pred 1. svetovno vojno še ni bilo zanimanja za radio kot obliko javne, množične komunikacije. Leta 1920 je v ZDA nastala prva komercialna radijska postaja. V naslednjih letih so nastale še številne radijske postaje, uporaba te tehnologije se je zelo hitro razširila po vsem svetu. Radio je bil najprej namenjen predvajanju glasbe, potem se je pričel uporabljati za posredovanje in prenašanje vse večjega števila različnih informacij.

Televizija kot množični medij je nastala v ZDA, po letu 1930 so prišli v javno rabo prvi televizorji. Po letu 1950 je imelo televizor že veliko ameriških gospodinjstev, televizija je uspešno prodrla iz ZDA v druge države in dobesedno osvojila svet.

Televizija se je razvila v enega najpomembnejših medijev, zaradi posredovanja slikovnega materiala je verodostojen vir podatkov. Televizija močno vpliva na javno mnenje, vse bolj je pomembna v življenju posameznikov. Mnogi posamezniki večino informacij o okolju sprejmejo ravno preko televizije in ne v živo od drugih ljudi. Raziskave kažejo, da mnogi posamezniki gledajo televizijo v povprečju od štiri do šest ur dnevno. Ker je na voljo vse več različnih programov, ki zadostijo interesom še tako različnih ljudi, je dejansko mogoče ves dan/noč sedeti pred televizijo in gledati tisto, kar posameznika zanima.

Internet je računalniško omrežje, ki medsebojno povezuje veliko število omrežij. Pojem »internet« pomeni javno razpoložljiv, mednarodno povezan sistem računalnikov z informacijami in uslugami za uporabnike.

Tudi internet je nastal v ZDA in sicer med leti 1970 do 1980. Najprej so ga razvijali za uporabo v vojaške namene. Pozneje je omrežje služilo raziskovalnim namenom, prav kmalu še komercialnim uporabnikom. Zaradi številnih možnosti uporabe v današnjem času internet uporablja vse večje število posameznikov. Internet je na mnogih delovnih mestih postal nepogrešljivi delovni pripomoček, mnoga podjetja ga uporabljajo kot osnovo za svoje poslovanje.

Internet posameznike povezuje v globalnem smislu. Omogoča hiter prenos ogromnih količin informacij. Ponuja vedno nove storitve in načine uporabe. Predstavlja tehnološki center dogajanja v sodobnem času. Brez interneta si ne moremo več predstavljati delovnega procesa, za mnoge pomeni edini stik z drugimi ljudmi in obliko preživljanja prostega časa. Internet nam omogoča sedanji način življenja. Brez delovanja interneta ne bi več delovali veliki sistemi za oskrbo mest, zastal bi prenos informacij. Sodobno človeštvo postaja vse bolj odvisno od interneta.

Njegova uporaba prinaša številne pozitivne posledice (neomejeni dostop do informacij), celotno človeško družbo vodi v tehnološko odvisnost od interneta. Posameznike hkrati povezuje in ločuje. Zaradi možnosti komuniciranja s pomočjo interneta je med ljudmi vse manj osebne komunikacije.

9 PROCES DELA IN EKONOMSKO ŽIVLJENJE (Tatjana Šček Prebil)

9.1 Delo - osnovni pogoj obstoja in razvoja človekove družbe

Obstoj in razvoj človeka, družbe je odvisen od zadovoljevanja **potreb**. Vsak človek ima mnogo želja in potreb, in sicer po hrani, obleki, stanovanju, potrebo, da bi potoval, bral ...

Potrebe zadovoljujejo ljudje s porabo **dobrin**, ki ne obstajajo v neomejenih količinah. Pretežno jih je treba spremeniti s **človeškim delom** in z uporabo orodja in strojev v obliko, v kateri lahko zadovoljujemo potrebe.

Potreba je občutek pomanjkanja (pomanjkanje hrane, zabave ...). Osnovne potrebe so povezane z biološkim obstajanjem ljudi, z ohranjanjem življenja. To so **eksistenčne** potrebe, ki jih ljudje zadovoljujejo z osnovnimi življenjskimi sredstvi

(hrano, obleko, stanovanjem). Potrebe, ki presegajo eksistenčno raven, imenujemo **družbene (kulturne) potrebe**.

Potrebe se spreminjajo in razvijajo z razvojem družbe, zato lahko trdimo, da so določene z doseženo stopnjo družbenega razvoja (Npr. pri nas je tekoča voda v stanovanju samoumevna, v nekaterih deželah v razvoju je razkošje.).

Potrebe imajo posamezniki, skupine ljudi in družba kot celota. Zato je treba ločevati **posamezne (individualne), skupinske in družbene potrebe**.

Neomejenim potrebam ljudi je na razpolago omejena količina sredstev za zadovoljevanje potreb. Sredstva za zadovoljevanje potreb imenujemo **dobrine**. Po razpoložljivosti ločimo: **naravne dobrine** (zemlja, voda, zrak, sončna toplota, svetloba) in **gospodarske dobrine**, ki jih je treba z delom šele pridobiti iz naravnega okolja.

Pojem "dobrine" se ne nanaša le na predmete, ampak tudi na **storitve** (storitve zdravnikov, pošte, bank, zavarovalnice ...), s katerimi zadovoljujemo potrebe.

Dobrine lahko porabimo neposredno za zadovoljevanje potreb, lahko pa jih tudi uporabimo za proizvodnjo drugih dobrin.

Proizvodnja materialnih dobrin je nujen pogoj človekovega življenja, nujen pogoj za obstanek človeške družbe. Ta proizvodnja teče na eni strani kot **odnos med človekom in naravo**, na drugi strani pa kot **odnos med ljudmi**, kot družben proces.

Da kakšen proizvodni proces steče, je treba vanj vložiti tri **proizvodne elemente**, ki predstavljajo splošni pogoj vsakega načina proizvodnje. To so:

- delo
- delovna sredstva
- predmeti dela

Delo je **subjektivni faktor** proizvodnje, vanjo vložena delovna sredstva in predmeti dela (= produkcijska sredstva) pa predstavljajo **materialne faktorje** proizvodnje.

Delo je plod človekove aktivnosti, je proces porabe njegove **delovne sile**. Delovno silo pa predstavljajo človekove **delovne sposobnosti** (fizične in umske).

Večjo ali manjšo sposobnost za **enostavno delo** ima vsak človek. Z izkušnjami (prakso) in izobraževanjem (šolanjem) pridobiva človek določeno znanje. Tako razvija svoje sposobnosti za opravljanje različnega **sestavljene delo**.

Človekovo delo odlikujeta dve lastnosti, po katerih se loči od nagonkega dela živali. To sta smotrnost in zavestnost.

Smotrnost človekovega dela je izražena tako, da je vedno usmerjeno k nekemu cilju - konkretno k proizvodnji dobrin zaradi zadovoljevanja potreb. **Zavestnost** človekovega dela pa je v tem, da je vedno plod predhodnega miselnega obravnavanja proizvodnje. **Delovna sredstva** so vsa tista sredstva, s katerimi človek obdeluje predmete dela, da bi povečal delovni učinek (produktivnost dela).

Po funkcijah, ki jih imajo v proizvodnem procesu, ločimo med različnimi vrstami delovnih sredstev dve skupini: delovne pripomočke (delovno opremo) in delovna sredstva v širšem pomenu (splošne delovne pogoje).

Delovni pripomočki so stroji, aparati, orodje ... Zanje je značilno, da delujejo na predmete dela neposredno v smislu predelovanja, obdelovanja, preoblikovanja. **Delovna sredstva v širšem pomenu** so skladišča, poslovne zgradbe, **remontne** delavnice, vozni park, energetske naprave, ceste, železnice ... Gre za take naprave, ki ne delujejo neposredno na predmete dela, so pa za normalno delo človeka in delovne opreme v proizvodnji nujne. V tem smislu predstavljajo **splošne delovne pogoje**.

Predmeti dela so stvari, na katere je usmerjeno človekovo delo v procesu proizvodnje, da bi jih ločil od narave ali predelal za svoje potrebe. Med predmeti dela ločimo: **zemljo** kot neposreden vir za pridobivanje dobrin in **surovine**, ki jim je človekovo delo že spremenilo njihovo naravno obliko (les, železo ...).

Nekatere dobrine je mogoče **pridobiti neposredno iz narave**, npr. hrano z lovom, ribolovom, nabiranjem plodov. Večino dobrin pa človek pridobi tako, da uporabi za njihovo proizvodnjo predhodno že predelane predmete dela - surovine.

Zemlja (naravno bogastvo) je obenem tudi splošni vir za proizvodnjo vseh vrst surovin in energije. V tem smislu je **splošni predmet dela**, surovinski in energetski potencial za proizvodnjo.

Proizvajalne sile družbe predstavljajo ljudje s svojimi proizvodnimi sposobnostmi in izkušnjami ter proizvodna sredstva.

Temeljna in izvirna produktivna sila je **človek** s svojimi delovnimi sposobnostmi, izkušnjami in navadami.

Važen sestavni del produktivnih sil so količina, sestava in kvaliteta **produkcijskih sredstev**. V tej sestavi je posebno pomembna tehnična in tehnološka oprema dela. S **tehnično opremo** mislimo celovitost delovnih sredstev v širšem pomenu, s **tehnologijo** pa proizvodne postopke.

V sestavo produktivnih sil spadajo tudi **predmeti dela**, ker je njihova razpoložljivost odvisna od tega, koliko je kaka družba sposobna izrabiti svoje pa tudi tuje naravne vire za proizvodnjo surovinske in energetske osnove (baze).

Poseben pomen v sodobnem razvoju produktivnih sil pripada **razvoju znanosti**. Znanstvena dognanja predstavljajo osnovo tako za tehničnotehnološke inovacije (novosti) kakor tudi za uvajanje novih, racionalnejših metod vodenja, upravljanja in organiziranja proizvodnega procesa.

Razvojna stopnja produktivnih sil je izražena v velikosti, sestavi in kvaliteti subjektivnih in materialnih faktorjev proizvodne zmogljivosti družbe. Ekonomska učinkovitost produktivnih sil pa je izražena v produktivnosti dela.

Produktivnost dela je razmerje med obsegom proizvodnje in količino dela, ki se porabi za proizvodnjo. Izraža torej učinek vloženega produktivnega dela. To pomeni, da je mogoče neko proizvodnjo doseči z več ali manj človekovega dela (zaposlenosti), z večjo ali manjšo porabo delovnega časa.

Produktivnost dela je odvisna od delavčeve sposobnosti, razvoja znanosti in tehnologije, družbene organizacije dela, razvoja produkcijskih sredstev, naravnih razmer, družbene in tehnične delitve dela.

9. 2 Delitev dela

Zgodovinski razvoj delitve dela

Gospodarstvo nekega ljudstva (naroda) je rezultat zgodovinskega razvoja.

Zgodnjo razvojno stopnjo si lahko predstavljamo kot naturalno ali "zaprto" domače gospodarstvo. V tej gospodarski enoti je bilo izdelovanje dobrin prilagojeno potrebi družine ali rodu. Gospodarskih odnosov z drugimi domačimi gospodarstvi ni bilo.

Zemljiška gosposka in samostanska gospodarstva zgodnjega srednjega veka pa tudi kmečka družinska gospodarstva v bližnji preteklosti so bila predvsem "zaprta" domača gospodarstva.

Polagoma so se posamezniki specializirali za določene dejavnosti. Nastali so različni poklici oz. vrste obrti (rokodelstva): mizarstvo, krojaštvo, čevljarstvo, tesarstvo.

Tako se je "zaprto" domače gospodarstvo razvilo v gospodarske enote, ki so usmerjene v proizvodnjo (podjetja) in gospodarske enote, ki so usmerjene v porabo dobrin (gospodinjstva). Izdelovalci in porabniki so se morali srečevati, da bi menjavali svoje izdelke.

Zato so nastali **trgi** kot vezni členi. Tam so najprej menjavali le dobrino za dobrino (naturalna menjava).

Pozneje so ljudje pričeli uporabljati denar kot splošno menjalno sredstvo. Menjava se je razdelila na dva dela - v prodajo (dobrino za denar) in nakup (denar za dobrino).

Zato govorimo o **blagovnem** (menjalnem ali tržnem) **gospodarstvu**.

Sprva je nastalo prostorsko omejeno blagovno gospodarstvo predvsem v mestih in njihovi okolici - krajevno (lokalno) gospodarstvo.

Prišlo je do delitve dela med mestnimi obrtniki in kmeti bližnjega podeželja.

S povezavo gospodarskih enot znotraj državnih meja se je razvijalo narodno gospodarstvo. Zaradi delitve dela med narodnimi gospodarstvi se je končno oblikovalo svetovno gospodarstvo.

Oblike delitve dela

S specializacijo proizvodnje (z delitvijo dela) narašča učinkovitost gospodarstva. Z delitvijo dela so na najboljši način izkoriščene posebne tehnike izdelave in specialni stroji, nadarjenost ljudi pa tudi prednosti, ki jih daje geografska lega, kot so nahajališča surovin, oskrba z energijo, podnebne razmere ...

Načela delitve dela uresničujemo znotraj podjetja, med podjetji pa tudi med posameznimi narodnimi gospodarstvi in državami.

Delitev dela v podjetju (tehnična delitev dela)

Zaposleni dobijo v podjetju različne naloge, kot so: nakup, skladiščenje, dejavnost v proizvodnji, prodaja, zaračunavanje ...

Predvsem na izdelovalnem (proizvajalnem) področju se delitev dela stopnjuje do podrobnejše razčlenitve dela, ki ji pravimo **tehnična delitev dela**.

Pri razčlenitvi dela se delovni proces razčlenjuje v sto, včasih tisoč posameznih (ročnih) opravil. Vsak zaposleni izvaja potem samo en prijem ali nekaj gibov (npr. izdelava osebnih avtomobilov na tekočem traku).

Prednosti razčlenitve dela sta manjša poraba časa zaradi nenehnega ponavljanja posameznih prijemov in kratek priužitveni čas za te prijeme.

Slabe strani za posameznika so monotonost dela in nepreglednost celotnega proizvodnega procesa. Veselje do dela, iniciativnost in odgovornost se izgubijo pri preveliki razčlenitvi dela. V mnogih podjetjih zato deloma spet odstopajo od razčlenitve dela.

Narodnogospodarska delitev dela

Visoko razvitih narodnih gospodarstev si ne moremo zamisliti brez poglobljene delitve dela med podjetji.

Tehnični in gospodarski razvoj zahtevata vedno večjo specializacijo in porajata nove gospodarske panoge.

Mednarodna delitev dela

V mednarodni delitvi dela izdeluje vsaka država tiste dobrine, za katere ima najboljše pogoje - zaradi podnebja, nahajališč surovin, izobrazbe in usposobljenosti delovne sile.

Prednost: proizvaja se na tistem kraju, kjer bo najmanj stroškov.

Slabost: narodna gospodarstva so močno odvisna od mednarodnega političnega in gospodarskega razvoja (npr. naftna kriza).

Zato si večina držav prizadeva zagotoviti doma **večji** del osnovne preskrbe (živila, energija ...).

Trg kot posledica delitve dela

Čim bolj je razširjena delitev dela med podjetji pa tudi med narodnimi gospodarstvi, tem bolj je potrebno, da poteka menjava proizvedenih dobrin v urejenih oblikah.

Ponudba in povpraševanje se srečujeta na trgu.

9. 3 Proces družbene reprodukcije

Življenje posameznika in vsake družbene skupnosti zahteva nenehno zadovoljevanje vrste potreb, ki poteka v procesu porabe različnih dobrin in sredstev. Zaradi obnavljanja in širjenja potreb z rastjo prebivalstva in zvišanjem življenjske ravni se proces produkcije nenehno obnavlja, običajno v vse večjem, razširjenem obsegu, zato govorimo o **reprodukcijskem procesu** oz. o procesu družbene reprodukcije.

Proces družbene reprodukcije, ki je **proces materialne reprodukcije**, saj se z njim obnavlja produkcija dobrin in storitev, je tudi proces **družbene reprodukcije produkcijskih odnosov**. V njem se obnavljajo družbeni položaj posameznih skupin (razredov, slojev), odnosi med ljudmi, med producenti.

Proces reprodukcije kot celovit proces pridobivanja dobrin in zadovoljevanja potreb poteka v nekaj zaporednih, med seboj povezanih fazah: kot **produkcija, razdelitev, menjava in potrošnja (poraba)**.

Produkcija je dejavnost, s katero ljudje prilagajajo naravo svojim potrebam in si jo prisvajajo.

Razdelitev je sorazmerni delež posameznika, skupine ali razreda pri razdelitvi produciranih produktov.

Menjava omogoča vsakemu posamezniku, skupini ali razredu, da z menjavo svojega deleža produkta pridobi najpotrebnejše dobrine. **Poraba** je koristna uporaba dobrin, s katerimi posameznik, skupina ali razred zadovoljujejo svoje potrebe. Te štiri faze so med seboj organsko povezane, ena od druge odvisne, vendar ima **primarno, dominantno vlogo produkcija**, od katere so odvisne tudi razdelitev, menjava in poraba.

Produkcija in poraba sta tesno povezani: poraba daje smisel produkciji. Ko se potrebe reproducirajo, zahtevajo, spodbujajo novo produkcijo. Produkcija ne le producira predmete za porabo, temveč tudi vpliva na porabo. Z razvojem novih dobrin vpliva na potrošne navade, "producira porabo".

Produkcija in razdelitev sta izrazito tesno povezani fazi, kajti razdelitev je odvisna od produkcije in je z njo določena.

V blagovni produkciji je menjava vmesni člen med produkcijo v širšem smislu, ki vključuje tudi razdelitev, in porabo. V fazi menjave producenti iščejo kupce za svoje izdelke, potrošniki pa skušajo nabaviti dobrine za zadovoljitev svojih potreb.

Tako se z menjavo uresničuje proces prilagajanja, usklajevanja med produkcijo in porabo, kar omogoča normalen, neprekinjen reprodukcijski proces. V družbenem reprodukcijskem procesu se usklajuje/izravnava gospodarska dejavnost vsake družbe, to pa pomeni tudi odgovor na **temeljna ekonomska vprašanja**, ki so med seboj tesno povezana, in sicer:

1. **Kaj** se bo v neki družbi **proizvajalo** in v **kakšnih količinah**? Gre za izbiro med različnimi možnimi dobrinami in storitvami ter konkretnimi količinami. Tako odločamo dejansko v največji meri tudi o tem, katere potrebe in koliko bodo zadovoljene.
2. **Kako** bomo dobrine proizvajali? (Kdo jih bo proizvajal, s kakšnimi sredstvi in po kakšnem tehnološkem postopku?)
3. Za **koga** bomo dobrine proizvajali? Kdo in koliko jih bo sodelovalo v prisvajanju koristi od proizvedenih dobrin in storitev? Tu gre za vprašanje razdelitve družbenega produkta med posameznike in skupine.

Našteta ekonomska vprašanja se porajajo v vsaki družbi ne glede na to, ali jo štejemo med nerazvite dežele, kakršen je Sudan, ali se uvršča med najbolj razvite, kot je npr. Švica zaradi splošne **relativne redkosti dobrin**.

9. 4 Oblike družbene organizacije produkcije

Če poteka proces reprodukcije v takšni obliki, da producenti neposredno proizvajajo za zadovoljitev svojih potreb dobrine, ki jih sami potrebujejo in trošijo, govorimo o **naturalni produkciji** (neposredna povezanost med proizvodnjo in porabo).

Za vse dosedanje zgodovinske oblike naturalne produkcije je značilna nizka stopnja razvoja produktivnih sil, nerazvita družbena delitev dela, relativno počasno spreminjanje družbenih potreb in majhen presežek produkcije.

Razvoj produktivnih sil, družbena delitev dela, presežki produkcije, različnost producentov ... povzročijo, da nastane trg.

Trg je menjalni mehanizem med **produkcijo** in **porabo**, celotnost produkcijskih odnosov med producenti in porabniki.

Produkcijo, kjer producenti ne producirajo za lastno porabo, temveč za menjavo na trgu, imenujemo **blagovna produkcija**.

Izdelki, namenjeni menjavi, postanejo **blago**. Blagovna produkcija je organizacija družbene produkcije, ki združuje produkcijo, razdelitev in porabo s pomočjo menjave oz. trga. Ta je celota produkcijskih odnosov, ki izraža menjalno razmerje, predstavlja kupoprodajni odnos blaga, ponudbo in povpraševanje po blagu.

Povpraševanje je tista količina blaga, ki jo želijo porabniki kupiti po neki določeni ceni na trgu; odvisno je od dohodka, cen in družbenih potreb.

Ponudba blaga je celotna količina blaga, ki so ga ponudniki pripravljene ponuditi po neki določeni ceni; odvisna je od obsega zaposlitve produkcijskih dejavnikov, njihove produktivnosti ... Medsebojna tržna konkurenca med ponudniki in povpraševalci oblikuje tržno ceno, ki postane osrednji usklajevalec družbene produkcije.

9. 5 Blago

Blago je produkt človekovega dela, ki je namenjen menjavi. Koristnost blaga, da zadovoljuje družbene potrebe, imenujemo **uporabna vrednost blaga**. V menjalnem procesu zamenja producent blago, ki ga ne potrebuje, za blago, ki je zanj koristno.

Različne uporabne vrednosti blaga omogočajo menjavo blaga, s katerim producenti zadovoljujejo svoje potrebe. Količinsko razmerje med dvema vrstama blaga predstavlja **menjalno vrednost blaga**. Različno blago lahko medsebojno primerjamo zato, ker je v vsako blago vloženo človekovo delo.

Menjalno razmerje dveh vrst blaga, ki ima skupno osnovo v opredmetenem človekovem delu, imenujemo **vrednost blaga**.

Podobno kot blago ima tudi delo, ki je vloženo v produkcijo blaga, dvojno naravo. Delo, ki ustvarja različne uporabne vrednosti, imenujemo **konkretno delo**. Delo slaščičarja, peka, mesarja, arhitekta, učitelja ... so vrste konkretnega dela; njihov skupni imenovalac je uporaba človekove delovne moči. Če odmislimo različnost konkretnih vrst dela, dobimo **abstraktno delo**, ki je fiziološka poraba človekove delovne moči. **Abstraktno delo, ki se opredmeti v blagu, določa vrednost blaga.**

Abstraktno delo izenačuje različne vrste konkretnega dela in omogoča, da se produkti različnega konkretnega dela lahko medsebojno primerjajo in merijo.

Producent z menjavo blaga zadovoljuje potrebe drugih producentov oz. družbene potrebe. Njegova produkcija je zato družbeno potrebna produkcija. Družba v menjavi priznava samo povprečno delo, ki je bilo potrebno za produkcijo določenega blaga. Velikost vrednosti v menjalnem razmerju blaga je odvisna od družbeno potrebnega, povprečnega dela. Družbeno potrebno delo določajo povprečni produkcijski pogoji in družbene potrebe po tem blagu. **Vrednost je torej družben odnos med producenti** in se pojavlja kot nekakšen družbeni dogovor, s katerim producenti vrednotijo svoje delo in družbeni položaj v produkcijskem procesu.

Če vrednost blaga izrazimo v menjalnem razmerju z denarjem, dobimo ceno blaga, ki je samo denarni izraz vrednosti.

Cene blaga in njihovo tržno gibanje so barometer, ki producentom pomaga odgovorjati na vprašanja o tem, kaj, koliko, kako in za koga naj producirajo.

Blagovni producenti ne vedo, koliko produktov družba potrebuje za zadovoljitev svojih potreb. Produkcija je zato enkrat prevelika (ponudba presega povpraševanje), drugič premajhna (povpraševanje presega produkcijo). Posledica te različnosti je, da **cene odstopajo od vrednosti blaga**.

Ravnovesje med produkcijo in porabo pa se vzpostavlja s pomočjo konkurenčnega mehanizma ponudbe in povpraševanja, gibanja cen okoli vrednosti.

Zakon vrednosti na trgu priznava samo družbeno potrebno, povprečno delo (povprečno vrednost). To dejstvo posamezne producente sili, da stalno zmanjšujejo vloženo delo oz. individualno vrednost blaga (povečujejo produktivnost dela, tehnologijo, znanost ...).

Podpovprečna individualna vrednost blaga zagotovi producentu večjo tržno nagrado za njegovo vloženo delo (dohodek).

Zakon vrednosti s pomočjo gibanja cen, konkurence, dohodka ... porazdeljuje sklad družbenega dela (razpoložljivo živo delo in proizvodjalna sredstva) sorazmerno družbenim potrebam.

9. 6 Pomen dela

Samo nekatere aktivnosti lahko označimo kot "delo" v pravem pomenu besede. Npr. igranje tenisa je za mnoge konjiček, za poklicne teniške igralce (profesionalce) pa delo.

Jasna delitev med delom in prostim časom se je razvila z razširjenostjo tovarn. Stroje v tovarnah je bilo treba pognati in ustaviti ob točno določenem času. Tako so morali delavci odhajati v tovarne in delati točno odmerjeni čas. Pred industrijsko revolucijo je večji del proizvodnje potekal doma in cela družina je delala skupaj. Delo in prosti čas sta bila popolnoma integrirana (povezana).

Zakaj ljudje delajo?

Ljudje si z delom omogočajo življenje, pridobivajo sredstva za življenje.

Delo, ki ga delavec opravlja, ima tudi družbeni pomen, zato delo določa družbeni položaj delavca. Služba daje ljudem občutek identitete in pomembnosti.

Delo je aktivnost, ki v življenju posameznika predstavlja praviloma najobsežnejšo strnjeno aktivnost. Ljudje dobijo pri delu družbo in prijatelje. Delavec sodeluje pri delu z drugimi delavci in šele skupno z njimi opravlja smiselne in celovite delovne dolžnosti.

Mnoge vrste dejavnosti delavca izven procesa dela je pogojenih z njegovim delom. Le-to na različne načine vpliva na naše zunanje življenje - družino, zdravje, prosti čas in skupnost.

Delavec pri delu ne opravlja samo delovnih dolžnosti, temveč v delo vlaga tudi del svojih sposobnosti in znanja. Delo zadovoljuje potrebe delavca po samoizražanju.

9. 7 Poklicna struktura

Obstajata dve obliki dela:

1. **Manualno** (ročno) delo zahteva fizični napor, npr. pri delu s strojem ali v zidarstvu.
2. **Nemanualno delo** od človeka zahteva manj fizičnega in več umskega napora, npr. poučevanje ali delo v pisarnah.

Obstajajo trije sektorji gospodarstva:

1. **Primarni:** to so proizvodne dejavnosti, ki črpajo iz naravnih virov, npr. poljedelstvo

in rudarstvo.

2. **Industrijski:** to so dejavnosti, ki proizvajajo dobrine s predelovanjem, npr. strojogradnja ali proizvodnja avtomobilov.
3. **Storitveni:** to so dejavnosti, ki opravljajo za ljudi različne storitve, npr. bančništvo; storitve za prosti čas.

Spremembe v poklicni strukturi Britanije

1. **Premik od manualnega k nemanualnemu delu:** danes vse manj ljudi opravlja ročna dela in več kot polovica delovne sile je zaposlene v nemanualnih službah.
2. **Premik od primarnega in proizvodnega sektorja k storitvenim dejavnostim:** poljedelstvo in industrijska proizvodnja zaposlujeta vse manj ljudi, na drugi strani pa se širijo storitvene dejavnosti.
3. **Porast ženske delovne sile:** to je posledica širjenja storitvenih dejavnosti, v katerih se zaposlujejo predvsem ženske. Vendar so številne ženske zaposlene le občasno ali za krajši delovni čas.
4. **Porast brezposelnosti:** ta pojav je povezan z zmanjšanjem industrijskih dejavnosti.
5. **Porast multinacionalk,** ki imajo obrate v številnih deželah. Druge države imajo veliko več srednje velikih podjetij.

Poklicna struktura v Sloveniji

V Sloveniji se število ekonomsko aktivnih prebivalcev še vedno povečuje, zato je le v redkokateri dejavnosti v zadnjih dvajsetih letih opaziti zmanjšanje zaposlenih.

V Sloveniji se je komaj začelo obdobje poindustrijskega razvoja in je še vedno več kot polovica ekonomsko aktivnih prebivalcev zaposlenih v primarnem in sekundarnem sektorju.

Delež aktivnih v kmetijskih in sorodnih dejavnostih se je ustalil na desetini. Večina je zaposlenih v industriji, kar Sloveniji daje pečat industrijske družbe. Kljub temu se delež zaposlenih v industriji počasi zmanjšuje, delež aktivnega prebivalstva v proizvodnji storitev pa vidno povečuje.

V Sloveniji je že dolgo visok delež žensk med zaposlenimi (okrog 45 %) in praviloma so zaposlene polni in ne polovični delovni čas kot v Britaniji.

Zaradi zakonskih omejitev in netržnega načina gospodarjenja se pri nas multinacionalna podjetja do konca osemdesetih let niso pogosteje pojavljala. Slovenija močno zaostaja tudi v tehnološkem razvoju in avtomatizaciji proizvodnje.

9. 8 Brezposelnost

V zadnjih letih se je brezposelnost v **Britaniji** močno povečala. Vzroki zanjo so: upadanje industrijske proizvodnje, avtomatizacija in prestrukturiranje.

Med določenimi skupinami, kot so mladi, starejši delavci in etnične manjšine, je brezposelnost večja.

Brezposelnost je težko prizadela severni del Britanije, kar sproža številne in pomembne družbene posledice, kot so: povečanje socialnih problemov ter družbene delitve med zaposlenimi in brezposelnimi.

Brezposelnost na različne načine prizadeva različne skupine. Mladi še nimajo razvitih delovnih izkušenj in navad, zato brezposelnost ne ogroža njihove identitete, kar se dogaja pri starejših ljudeh. Vendar mladi ljudje občutijo, da nimajo svetle prihodnosti in ne morejo zadovoljiti svojih želja, kar jih lahko privede v kriminal.

Ljudje v srednjih letih se identificirajo s svojo službo, zato zanje brezposelnost pomeni izgubo identitete. Ne morejo več vzdrževati svojega življenjskega standarda in **občutijo neuspešnost**.

Žensk brezposelnost ne prizadeva tako močno kot moške, ker so pogosto zaposlene s krajšim delovnim časom in imajo nižje plače, kar delodajalcem ustreza, zato jih ne odpuščajo.

Brezposelnost je bila v **Sloveniji** v vsem povojnem obdobju manjša kot v Britaniji in drugih kapitalističnih državah.

Razlogi za to so hitra industrializacija, počasno naraščanje števila prebivalcev in tudi počasen tehnološki razvoj.

Na nizko stopnjo brezposelnosti je vplival tudi model socialističnega gospodarstva, v katerem ni bilo mogoče odpuščati odvečnih delavcev. Tako so se vse bolj kopičili odvečni delavci v podjetjih.

Zaradi tega se je brezposelnost s prehodom na tržno gospodarjenje ob koncu osemdesetih let začela hitro povečevati. Njeno strmo naraščanje lahko pričakujemo še v nekaj naslednjih letih.

Z brezposelnostjo so najbolj prizadete podobne skupine prebivalstva kot v Veliki Britaniji: ljudje brez znanja in poklica, mladi in starejši delavci. Pripadniki neslovenskih narodnosti niso v slabšem položaju kot Slovenci. Največja brezposelnost je v vzhodni Sloveniji, in sicer v Pomurju, Podravju in na Kozjanskem. Na teh področjih je še vedno veliko ljudi vezanih na kmetijsko proizvodnjo, od koder bi se želeli zaposliti v industriji ali proizvodnji storitev, vendar tu ni dovolj delovnih mest.

10 DRŽAVA IN POLITIKA (Tatjana Šček Prebil)

10. 1 Pojem politike

Opredelitev politike je skoraj toliko kot avtorjev, ki jo poskušajo definirati. Na eni strani so tisti avtorji, ki **politiko razumejo kot vsako družbeno dejavnost, s katero se ureja temeljni položaj človeka in družbenih skupin v posamezni družbi in mednarodni skupnosti**, na drugi pa tisti, ki trdijo, da **je politika usmerjanje družbe s pomočjo države**. Prvo stališče je zelo široko, saj tako razumljena politika zadeva tako rekoč prav vsako človekovo individualno in kolektivno dejavnost. V tem smislu lahko govorimo o nepreglednih različnih vrstah politike, od gospodarske preko kulturne do politike trošenja osebnih prejemkov pri vsakem posamezniku ...

Drugo stališče pa je ožje, ker omejuje pojem politike na aktivnost države in drugih subjektov (**političnih strank in intersenih skupin**), ki so neposredno povezani z njo.

Med prvine politike spadajo: **politična dejavnost, politični subjekt, cilj dejavnosti, politično odločanje in odnosi ter sredstva usmerjanja človekove družbene aktivnosti**. Večkrat politiko razumemo tudi kot usklajeno ali racionalno celoto politično izraženih interesov, pojmovanja ali idealov.

Politika delimo glede na subjekte (npr. državna politika, strankarska politika, politika ZN) pa tudi po drugih kriterijih, med katerimi **sta ozemeljski obseg in vsebina politične dejavnosti še zlasti pomembna** (zunanja politika, notranja politika, gospodarska politika, finančna politika, agrarna politika, socialna politika, kulturna politika, stanovanjska politika ...).Pojavne oblike **pravne in politične vrhnje**

stavbe družbe so različna družbena pravila, organizacije in ustanove, ki imajo tri glavne družbene funkcije: so sredstva družbenega prisiljevanja oziroma nadzora, vzvodi družbenih sprememb in posredniki v družbenih spopadih. Vse te dejavnosti opravljata pravo in politika seveda v splošno družbeno korist ali korist posameznih, zlasti vladajočih družbenih razredov in slojev. Ker pa lahko posreduje, nadzira in spreminja le tisti, ki ima družbeno **moč**, sta pravo in politika le posebni vrsti splošnejšega pojava moči in odločanja. Vsako odločanje in vsaka odločitev, ki kakor koli vpliva na druge ljudi, je **družbena odločitev**. Vendar pa ni vsaka družbena odločitev tudi **politična odločitev**.

Politično naravo imajo le tiste odločitve in tisti procesi odločanja, ki prizadevajo koristi vseh, večine ali vsaj pomembnega dela prebivalcev določene lokalne skupnosti, npr. mesta, vasi, občine, pokrajine ali vse države. Vse politične odločitve niso enako pomembne za prebivalce določene politične skupnosti. Njihov družbeni pomen opredeljuje zlasti število ljudi, ki so bili z odločitvijo glede koristi, ravnanja in pričakovanja prizadeti, ali pa število ljudi, ki so sodelovali pri odločanju.

10. 2 Država

10. 2. 1 Nastanek države in njene družbene funkcije

Nastajanje države je bil dolgotrajen proces, ki je trajal več tisoč let. V prehodnem obdobju med brezrazredno skupnostjo in prvo razredno družbeno formacijo so nastali pogoji, zaradi katerih se je pojavil nov družbeni organizem - **država**. Temeljni pogoj za njen nastanek je privatna lastnina in z njo omogočeno kopičenje bogastva, ki je ločilo družbo na bogate in revne, izkoriščevalce in izkoriščane. Da bi zavarovali svoj položaj, so **lastniki proizvodnih sredstev** oblikovali posebno **organizacijo, ki je vključevala fizično prisilo**, politično državo. V njej so bili ljudje povezani **teritorialno**.

Za upravljanje družbe so oblikovali posebne **organe**, za njihovo delo pa so uvedli **davke**. **Osnovna družbena funkcija države** je bila urejanje ekonomskih in političnih odnosov, s katerimi je vladajoči družbeni razred zagotavljal določen način proizvodnje in življenja.

Država kot aparat vladajočega razreda in država kot skupna služba

Država je od svojega nastanka dalje **na eni strani orodje v rokah ekonomsko in tako tudi politično vladajočega razreda** za varovanje takšnega načina proizvodnje, ki zagotavlja dominacijo izkoriščevalskemu razredu, na drugi strani pa **opravlja tudi nekatere splošne družbene funkcije**. Tako je država hkrati zastopnik osnovnih ekonomskih interesov enega dela družbe proti interesom drugega dela in vedno do neke mere tudi predstavnik splošnih družbenih interesov.

Toda tudi najbolj despotska in avtokratična država je obenem nujno organizacija celotne družbe. V tej svoji nepolitični funkciji skrbi za uresničevanje nekaterih skupnih družbenih potreb in interesov. Del teh se je v določenih zgodovinskih obdobjih pokrival z interesi vladajočega razreda, realizacijo drugih pa je zagotavljala država neodvisno od interesov posedujočega razreda. Obseg splošnih družbenih funkcij narašča zlasti pri sodobni državi, kar je predvsem posledica vedno večje zapletenosti družbenega življenja, ki izhaja z visoke stopnje družbene delitve dela.

Pri **dvojni naravi države** lahko vrednostno in subjektivno govorimo o njenem pozitivnem in negativnem polu. Negativni pol se kaže v njeni funkciji varovanja posebnih ekonomskih interesov razreda, ki je privatni lastnik proizvodjalnih sredstev, pozitivni pol države pa je v njenem formalnem predstavnštvu družbene enotnosti.

Oba pola, ki sta nujna, sta bila v zgodovinskem razvoju države med seboj neločljivo povezana. Specifičnost države je podana zlasti v njenem negativnem polu, njeni vlogi instrumenta razredne dominacije. Seveda je imela država tudi v tej klasični politični funkciji objektivno družbeno koristno in nujno zgodovinsko poslanstvo: med dvema tipoma svojega razvoja je zagotavljala neobhodno potreben družbeni mir, v katerem je potekal vedno naprednejši način proizvodnje.

10. 2. 2 Družba in država - problem birokracije

Vzporedno z nastajanjem države se je oblikoval tudi poseben **sloj državnega uradništva**. Ta sloj je tesno povezan z vladajočim razredom, čeprav je včasih relativno samostojen. Število državnega uradništva je naraslo zlasti potem, ko je začela država močnejše posegati v gospodarstvo (intervencijska država v začetku 20. stoletja). V takih razmerah si vladajoči razred želi močno državo, da z njo lažje obvlada podrejene razrede in sloje. Na drugi strani pa zahteva močna država veliko uradništva, ki v določenih pogojih ne služi več dosledno interesom vladajočega razreda. Tedaj govorimo o pojmu **birokracija**.

10. 2. 3 Najpomembnejše državne institucije

Med temeljne elemente države uvrščamo **ozemlje, prebivalstvo in oblast**. Slednjo konkretizirajo državni organi. V moderni državi so to **zakonodajni, upravni in sodni organi**.

Najpomembnejši del oblasti v državi izvaja **zakonodajno telo**. Ta organ nastopa kot predstavnik vsega ljudstva in ima v različnih državah različna imena (parlament, kongres, sejem, skupščina ...).

Zakonodajno telo sprejema zakone, ki vsebujejo splošna pravila, po katerih se morajo ravnati vsi državljani. Pri sprejemanju zakonov mora biti zato – preko zastopnikov - predstavljeno vse ljudstvo, njegovi različni sloji, interesi in nazori. To je danes doseženo s **splošno in enako volilno pravico**.

Za nadzor nad izvajanjem odločitev zakonodajnega organa v državi oblikujemo **upravne organe**. V nasprotju s člani parlamenta, ki to funkcijo opravljajo praviloma nepoklicno, opravljajo člani upravnih organov svoje funkcije praviloma poklicno. Opraviti imamo torej s posebnim slojem državnega uradništva. V vsedržavnem obsegu je na čelu upravnega organa minister, ki so mu drugi delavci v ministrstvu podrejeni. Predstojniki posameznih organov uprave na državnem nivoju tvorijo **vlado**.

Upravni organi morajo delovati vedno na osnovi zakonov. To je značilno za **pravno državo**, medtem ko lahko v policijski državi delujejo svobodno in niso vezani na zakon. Za reševanje sporov med strankami oblikujemo v državi **sodišča**. V demokratični državi so neodvisna. Pri njihovem delu poleg poklicnih sodnikov sodelujejo tudi drugi izbrani državljani (sodniki - laiki, porotniki). Sodniki so lahko stalni in nepremestljivi ali pa so voljeni za določeno dobo. Pri svojem delu so vezani na zakon, svoje znanje in vest.

10. 3 Tipi političnih sistemov

Družbeni odnosi, v katerih se pojavlja vpliv na ravnanje drugih ljudi in njihovih skupin, so politični odnosi oz. procesi. Kadar so ti odnosi urejeni v določen sestav, imamo opraviti s **političnim sistemom**.

Politični sistem je samo eden izmed sistemov, ki obstajajo znotraj globalne družbe. Poleg političnega je v sleherni globalni družbi še vrsta drugih sistemov, kot na primer

gospodarski, pravni, vzgojni, ideološki sistem ... Specifičnost političnega sistema kot posebnega področja globalne družbe je v institucionalizirani družbeni moči in posedovanju monopola fizične prisile.

V svetu obstaja veliko različnih političnih sistemov, toda bistvena je razlika med demokracijo in diktaturami.

Demokracije so zasnovane na avtoriteti, diktatura pa na moči oziroma prisili. Veliko je držav, ki se opirajo na vojsko in policijo, da bi lahko z ustrahovanjem nadzorovale preprosto prebivalstvo.

10. 3. 1 Demokracija

Od Aristotela do J. J. Rousseauja je ta beseda označevala neposredno vladavino (plebejske) večine. Meščanski liberalizem jo je izenačeval s posredno vladavino manjšine, ki je dobila oblast na podlagi splošne volilne pravice v razmerah mnogostrankarskega sistema v tekmi za glasove večine in vlada v njenem imenu (liberalna demokracija). Pojem demokracije se v politični teoriji in praksi vse bolj diferencira. Obstaja razlikovanje med **buržoazno** in **socialistično demokracijo**. **Politično demokracijo** razumemo predvsem kot sodelovanje pri odločanju o političnih zadevah v ožjem pomenu, **socialna demokracija** pa se nanaša na soodločanje o ekonomskih zadevah (**ekonomska demokracija**) in drugih vprašanih (področje kulture, znanosti, izobraževanja, zdravstva). V zadnjem času je vse pomembnejše razlikovanje med **neposredno demokracijo**, v kateri državljani in delovni ljudje osebno (referendum, plebiscit) ali interesno neposredno sodelujejo pri odločanju, in **posredno** ali **predstavniško demokracijo**, v kateri sodelujejo s svojimi predstavniki. V **formalni demokraciji** so dane le formalne možnosti izražanja volje ljudstva, medtem ko **stvarna demokracija** zagotavlja, da se ta volja dejansko uveljavi.

Demokracija predpostavlja določene **metode vladanja** (spoštovanje zakonitosti, pravna varnost, funkcionalna razdeljenost oblasti in kontrola vladajočih), hkrati pa se navezuje na določene **cilje** in **vrednote** (svoboda, enakost, enakopravnost narodov, razvoj človekovih sposobnosti); zahteva gospodarske in institucionalne razmere, ki omejujejo in postopoma odpravljajo ekonomske, politične in ideološke monopole; potrebuje dejavno družbeno in politično zavest, ki spodbuja ljudi k **sodelovanju v**

javnem življenju (politična kultura). Demokracija je tip političnega sistema, kakršnega poznamo v Britaniji in drugod v zahodni Evropi:

1. Obstajajo svobodne volitve, na katerih ljudje volijo med različnimi strankami.
2. Obstaja svoboda tiska, ki omogoča kritiko vlade in zagotavlja obveščenost.
3. Ljudje lahko svobodno javno kritizirajo vlado in se organizirajo v skupine, da bi tako uveljavili svoja stališča.
4. Obstaja neodvisni policijski in pravosodni sistem.

10. 3. 2 Totalitarizem (diktatura)

To je tip političnega sistema, kakršnega lahko najdemo v posameznih državah južne Amerike in Afrike:

1. Državo nadzoruje manjša skupina ljudi (elita) v svojo lastno korist ali skladno z lastnimi pogledi.
2. Država nadzoruje tisk in televizijo.
3. Ljudem ni dovoljeno izražati lastnih stališč.
4. Ni pravih volitev.
5. Vlada v svojo korist neposredno nadzira policijo in pravosodni sistem.

10. 4 Tipične oblike državne oblasti

Skupščinski sistem

Je način ureditve predstavniškega telesa v neki državi. Skupščina je najvišji organ oblasti. Vsi drugi organi so ji podrejeni in iz nje izhajajo. V SFRJ smo uvedli skupščinski sistem 1953. leta. S tem je bilo odpravljeno načelo delitve oblasti: zakonodajna, izvršilna in pravosodna oblast izhajajo iz skupščine.

Predsedniški sistem

Je sistem delitve oblasti, ki temelji na principu popolne samostojnosti zakonodajne, upravne in sodne oblasti. Organi, ki opravljajo te funkcije, so med seboj neodvisni, tako da se nobeden ne sme mešati v delo drugega. Predstavniško telo sprejema zakone in lahko samo prek njih vpliva na delovanje sodstva in uprave. Upravno oblast izvršuje predsednik države, ki za svoje delo ne odgovarja predstavniškemu

telesu. Sodna funkcija je zopet neodvisna od prejšnjih dveh, saj sodniki uporabljajo zakone, kot sami štejejo za pravilno. Organe vseh treh oblastnih funkcij voli ljudstvo. Zaradi tega imajo vsi enako demokratično osnovo. Najbolj dosledno je princip predsedniškega sistema izpeljan v ustavi ZDA. V praksi pa so znana določena odstopanja od dosledne uporabe načel predsedniškega sistema.

Parlamentarni sistem

Je oblika državne organizacije, v kateri je vlada odvisna od zaupanja parlamenta. Ta sodeluje pri oblikovanju vlade bodisi s tem, da voli šefa vlade ali s tem, da izglasuje zaupnico članom vlade, ki jih je imenoval ali predložil državni poglavar. Na položaje šefa vlade običajno prihajajo voditelji večinske politične stranke ali stranke, ki je v večinski koaliciji.

Značilnosti parlamentarne (predstavniške) demokracije v Sloveniji

Poleg svobodnih volitev, na katerih državljani lahko izbirajo med različnimi strankarskimi programi, pozna slovenska politična ureditev še naslednje osnovne značilnosti:

- Množični mediji imajo možnost objavljati nepristranske novice in zavzemati kritična stališča do dela vlade in drugih političnih institucij.
- Državljeni v javnosti lahko brez posledic kritizirajo vlado in se politično organizirajo.
- Kot nasprotje samovoljni policijski državi je vzpostavljena pravna država, utemeljena na varstvu temeljnih človekovih pravic in delitvi oblasti na tri relativno samostojne veje: **zakonodajno** (parlament), **izvršno** (vlada) in **sodno** (neodvisna sodišča).
- Struktura oblasti se lahko zamenja samo na miren način, t. j. z volitvami.

Bistvo parlamentarne ali predstavniške ureditve lahko strnemo v ugotovitev, da parlament formalno ureja politično in pravno ravnanje, ki je pomembno za delovanje države in družbenega razvoja.

Po eni strani je parlament racionalen okvir politične konfrontacije, saj v njem poleg poslancev stranke ali koalicije, ki je trenutno na oblasti, sedijo tudi poslanci opozicijskih strank. Po drugi strani pa je osrednje zakonodajno (legislativno) telo, ki po načelu večine sprejema zakonske akte, državni proračun in daje smernice za delo

vlade, kar je zelo pomembno. Funkcija vlade je parlamentu posredovati zakonske in druge predloge v obravnavo in sprejem ter izvrševati zakone in druge odločitve, sprejete v parlamentu.

Tak model je značilen zlasti za t. i. čiste **parlamentarne sisteme**, med katere tako kot v večini evropskih držav spada po nekaterih osnovnih značilnostih tudi slovenski politični sistem.

Stranke

Parlamentarna demokracija je zasnovana na političnih strankah. Le-te so glavni (čeprav ne edini) dejavnik političnega življenja in parlamentarnega odločanja.

Skupine pritiska

Skupine pritiska, včasih imenovane tudi interesne skupine, so organizacije, ki jih ljudje oblikujejo, ker želijo prepričati tiste, ki so na oblasti, naj sprejmejo njihove ideje. Zanimajo jih posamezni problemi, vendar na volitvah ne želijo imenovati svojih kandidatov. V tem se razlikujejo od političnih strank. Skupine pritiska na različne načine delujejo zunaj parlamenta in želijo prepričati parlamentarne poslance, naj jim prisluhnejo. Njihove metode vključujejo: publiciteto, demonstracije, raziskovalne dejavnosti.

Politična socializacija

Ljudje pridobivajo politična stališča enako kot druga stališča in ideje v procesu socializacije. Še posebno so pomembni naslednji dejavniki:

1. **Družina** - na mladega človeka močno vplivajo stališča staršev, ki se velikokrat ohranijo v vsem življenju.
2. **Televizija in časopisi** - čeprav ni dokazano, da ti dejavniki neposredno vplivajo na izid glasovanja, ustvarjajo splošno vzdušje in stališča do političnih dogodkov.
3. **Vrstniška skupina** – na nas lahko vplivajo stališča ljudi, s katerimi se družimo, še zlasti če občudujemo njihov stil življenja in jim želimo postati podobni.

10. 5 Oblike državne ureditve

10. 5. 1 Federacija (zvezna država)

Federacija je oblika državne organizacije, ki temelji na političnem načelu federalizma. Federacija je **zvezna država**, razlikuje se od enotne (unitarne) države in od konfederacije, je nekje med njima. Pri unitarni državi je vsa oblast centralizirana na enem mestu in v njej ni samostojnih teritorialnih enot državne oblasti, pri konfederaciji so članice samostojne države, federacija pa ima **samostojne teritorialne enote državne oblasti**, vendar je hkrati s tem, da povezuje te enote, federacija tudi **država**. Med konfederacijo in federacijo so razlike.

Oblast organov konfederacije praviloma deluje na prebivalce s posredovanjem članic konfederacije, pri federaciji pa je to delovanje (z akti centralnih organov oblasti) **neposredno**. Razlika je tudi v tem, da **pravna podlaga** konfederacije načeloma ni ustava, ampak neke vrste meddržavna pogodba, diplomatski sporazum, ki ga sklepajo popolnoma suverene države, medtem ko je pravna podlaga federacije skupna **ustava**, ki je najvišja pravna norma v federaciji. Federacije (kot tudi konfederacije) so v zgodovinskem razvoju držav nastajale iz potrebe, da se različne državne enote povežejo zaradi **doseganja določenih skupnih ciljev**. Interesi povezovanja so bili prvotno predvsem obrambne narave > **obrambne zveze**, pozneje so se pojavili tudi drugi **skupni politični in ekonomski interesi**. Tako so najstarejša federacija na svetu ZDA 1787, nastale iz dotedanje konfederacije; v Evropi je bila to Švica, ki je iz konfederacije prerasla v federacijo leta 1848. Nacionalna podlaga kot vzrok nastanka se je pojavila relativno pozno, z ustanovitvijo prve socialistične federacije, ZSSR. Ta je po zmagi oktobrske revolucije leta 1917 uvedla nasilno načelo večnacionalnih federacij, t. j. pravico do samoodločbe, ki vključuje tudi pravico do odcepitve. Federacijo sestavljajo **federalne enote** z različnimi imeni: **republike, dežele, kantoni**.

V federaciji imajo **lastnost države federacija** (osrednja država) in **federalne enote**, zato tudi obstajata dva sistema državne organizacije. Utemeljena sta v zvezni ustavi in v ustavah federalnih enot. V večini federacij velja pravilo, da ima zvezni zakon absolutno prednost pred zakonom federalne enote. Ustava SFRJ iz leta 1974 je uveljavila prednost republiškega zakona, ki pa je bila z amandmaji leta 1988

odpravljena. Federacija in federalne enote imajo ločene državne simbole: grb, zastavo, himno, glavno mesto.

10. 5. 2 Konfederacija (zveza držav)

Konfederacija je poleg federacije (zvezna država) ena od oblik sestavljene države. Po klasični teoriji so za konfederacijo značilni trije elementi, po katerih se razlikuje od federacije. Konfederacija **ni država**, ampak so države samo njene članice. Tudi **nima lastnosti suverene državne oblasti**, saj članice konfederacije ohranijo popolno suverenost in vse značilnosti mednarodnopravnega subjekta. Nasprotno imajo pri federativni ureditvi lastnost države federacija in članice. **Pravni temelj konfederacije je mednarodna pogodba**, federacije pa ustava. **Sklepi skupnih organov konfederacije** praviloma **niso neposredno obvezni** na ozemlju držav članic, ampak postanejo obvezni in izvršljivi šele, ko jih sprejmejo pristojni organi držav članic. Nasprotno pa sklepi organov federacije delujejo neposredno, ne da bi jih članice potrdile oz. prevzele.

Znani primeri konfederacije v zgodovini so: Združene države Nizozemske (1579 - 1795), ZDA (1777 - 1787), Renska zveza (1806 - 1813), Švica (1815 - 1848), Nemška zveza (1815 - 1866). Izkušnje dosedanjih konfederacij so pokazale, da je bila medsebojna povezanost med državami prešibka in je večina teh konfederacij kmalu prerasla v federacije, t. j. v tesnejšo obliko povezanosti med članicami.

10. 5. 3 Unitarna (enotna) država

Je oblika zvezne države ali zveze držav, ki omejuje samostojnost držav članic. **Vsa oblast je centralizirana** na enem mestu in v njej ni samostojnih teritorialnih enot državne oblasti.

10. 5. 4 Država blaginje

Je država demokratične oblike visoko razvitega kapitalizma, v kateri državni organi "pozitivno" posegajo v gospodarske, socialne, delovne in druge odnose, da bi zagotovili "splošno blaginjo".

Vlada je branila stališče, da v prihodnosti ne bi smeli dopustiti, da bi kdorkoli živel v revščini in da je treba vsakomur zagotoviti zdravstveno oskrbo na osnovi potreb, ne na osnovi denarja. Tudi izobrazba naj bi bila pravica vseh otrok. Država blaginje naj bi poskrbela za svoje državljane "od zibelke do groba".

10. 5. 5 Policijska država

Je oznaka za politični režim samovolje izvršilno upravnih organov in policijskega nadzorstva nad vsem ravnanjem državljanov. Temeljne pravice, značilne za ustavno (pravno) državo, niso priznane. Zgodovinsko se je policijska država pojavila v času absolutne monarhije v 17./18. stol., ko je vladar samovoljno reševal vse zadeve preko svoje uprave, odgovorne le njemu. Izraz je v rabi tudi za nekatere (npr. fašistične ali vojaške) politične sisteme v 20. stoletju.

10. 5. 6 Pravna država

Je tista, v kateri je priznana vrhovnost zakonodaje, tako da sta uprava in sodstvo podrejena zakonodajnim organom. Pravna država se je pojavila po izpeljanih meščanskih revolucijah. Dotedaj sta bila sodstvo in zlasti uprava povsem nevezana. Pri svojem delovanju sta zasledovala edino t. i. državni interes, katerega vsebino je določal fevdalni družbeni razred. Pravna varnost državljanov tako ni bila zagotovljena. S pojavom pravne države pa morata uprava in sodstvo svoje delovanje opirati na zakon oz. posamične pravne akte, ki jih izdajata, oblikovati skladno z zakonom.

V dosedanji praksi so se načela pravne države bolj spoštovala pri delovanju sodstva kakor uprave.

11 IZOBRAŽEVANJE (*Aliana Moscatello*)

Vprašanje: Kaj je izobraževanje? To je pridobivanje vedno novih podatkov, vsebin in znanja. Je dejavnost, ki vpliva na povečanje znanja, nadgradnjo predhodnega in pridobivanje novega znanja in veščin. Izobraževanje se zaključi z doseganjem nekega izobrazbenega standarda, ki ga posameznik lahko dokaže s pridobljenim dokazilom. Glede na to pravilo bi vsi posamezniki, ki se izobražujejo na enakem področju (npr. študij računalništva), morali dosegati pričakovani nivo znanja. Posameznik, ki pridobi izobrazbo na nekem določenem, ožjem strokovnem področju, je zanj strokovno izobražen (npr. maksilofacialni kirurg), posameznik, ki ima poleg tega še znanje z različnih področij, ima široko splošno izobrazbo, splošno razgledanost.

Učenje je temeljni proces v življenju človeka, je odločilen element procesa socializacije.

Opazovanje in posnemanje sta najstarejši metodi učenja. (Vprašajte starše, kaj nepredvidenega si storil/-a v zgodnjem otroštvu in je bila ta dogodivščina narobe razumljena posledica opazovanja staršev ali drugih odraslih pri delu.)

V antični Grčiji je beseda »šola« pomenila »veselje«. V takratnih časih so imeli pravico do izobraževanja le svobodni državljani. Večina prebivalstva je bila neizobražena in nepismena.

V antičnem Rimu so se lahko izobraževali tudi sužnji. Vendar je bila presoja in odločitev o tem, kdo sme biti deležen izobraževanja ter koliko in katero izobraževanje je primerno za posameznika, prepuščena očetu kot družinskemu poglavarju oziroma lastniku sužnjev, ki je imel pravico razpolagati z življenjem svojih sužnjev.

Sodobna šola je organizirana in specializirana institucija.

Učitelji so pooblaščen zato, da bi mladim generacijam prenašali znanje pa tudi norme in vrednote.

Na razvoj množičnega, večini dostopnega šolanja so najbolj vplivali naslednji procesi: industrializacija, urbanizacija in demokratizacija družbe. Lastniki tovarn so bili zainteresirani za izobraženo delovno silo, ker so izobraženi delavci bolje razumeli navodila, opravljali zahtevnejše delovne postopke in so tako prispevali k večanju dobička lastnikov kapitala. Tako mesta kot zgoščena urbana središča so ponujala boljšo dostopnost do izobraževalnih ustanov.

Od 18. stoletja dalje je šolstvo zaradi uveljavljanja razsvetljenskih idej o moderni državi počasi postalo sestavni del državne uprave. Država postavi cilje izobraževanja za svoje državljane. Šola ni več le osebna zadeva državljan, postane del izobraževalne politike določene države. Zlasti totalitarni politični sistemi vsiljujejo svojo politično opredelitev in jo postavljajo pred strokovno znanje.

V slovenski prostor so javno šolstvo prinesle reforme avstrijske cesarice Marije Terezije in njenega sina Jožefa II. Leta 1774 je postalo osnovno šolanje obvezno za vse otroke. Takratna osnovna šola je trajala dve leti.

V 18. stoletju so počasi naraščale pravice posameznikov brez lastnine, družba se je počasi obračala v smeri demokratizacije. Pravica do izobraževanja je ena temeljnih človekovih pravic in odločilno vpliva na kvaliteto življenja posameznika. V sodobnih, tehnološko razvitih družbah ni več nepismenosti. Izobraževanje je povezano z

zavedanjem lastnih pravic; izobraženi posameznik se bolje znajde v kompleksnem družbenem prostoru, bolj je konkurenčen pri zaposlitvi in se lažje prilagaja hitrim družbenim spremembam, ki so posledica intenzivnega razvoja tehnologije na vseh področjih.

Kaj menijo znanstveniki - sociologi o šoli in njenem pomenu za človeka?

James Coleman (1926 - 1995, ameriški sociolog): šola je pomemben element socializacije. Omogoča razporejanje posameznikov glede na njihove sposobnosti.

Emil Durkheim (1858 - 1917, francoski sociolog): šola omogoča prenos družbenih norm in vrednot, posamezniku omogoča orientacijo v kompleksnem družbenem prostoru, je most med družino in širšo družbo, posameznikom omogoča razvijanje njihovih individualnih sposobnosti.

Šola je institucija, ki je prispevala k oblikovanju posebne družbene skupine; s pomočjo šole se je v zadnjih 200 letih oblikovala posebna nova družbena skupina: mladi.

Tradicionalne družbe niso poznale tega vmesnega obdobja, torej mladosti. V tradicionalni družbi je posameznik prestopil iz otroštva neposredno v odraslo življenjsko obdobje.

Mladost se je pričela posebej izpostavljeni šele po 18. stol., ko se je vse več otrok vključevalo v izobraževanje in imelo dostop do šolanja. V življenju posameznika je nastopilo novo, vmesno obdobje med otroštvom in odraslostjo: adolescenca. To obdobje je prineslo nov družbeni pojav - medgeneracijske konflikte.

Vprašanje: Kako je Google povezan z velikim upadom spoštovanja do starejših generacij?

V tradicionalnih družbah, kjer niso poznali sodobne tehnologije in hitrega prenosa podatkov, je pomenil starejši posameznik edini vir informacij. Znanje se je prenašalo preko ustnega izročila na mlajše generacije, te so bile glede podatkov v celoti odvisne od starejših. Bolj kot je bila oseba stara, več znanja in izkušenj je lahko nakopičila in posredovala mlajšim. Zato so bili starostniki v tradicionalnih družbah zelo spoštovani. Bili so edini vir podatkov za strategije preživetja in so lahko edini posredovali informacije o naravnih pojavih oziroma redkih dogodkih (ukrepanje ob naravnih nesrečah, redkih boleznih ...).

KURIKUL, KURIKULUM: pojem, ki izvira iz latinščine in je povezan s šolo, z izobraževanjem. Zajema vse, kar se tiče prenosa znanja, predvideva obseg učne vsebine, načine preverjanja znanja, določa jasno opredeljene učne cilje. Pri kurikulumu gre torej v prvi vrsti za **znanje**.

PRIKRITI KURIKULUM: ta pojem zajema hišni red in pravila obnašanja na šoli, načine medsebojnega komuniciranja med dijaki in učitelji, gre za medsebojne odnose in šolsko »klimo«, cilji so navzven nevidni, gre za prenos **norm in vrednot**.

KULTURNI KAPITAL: je pojem, ki opredeljuje osnovo šolskega dela. Izvira iz višjega družbenega sloja, otroci tega sloja imajo namreč boljše življenjsko izhodišče, zato v šolo prinesejo svojo kulturo, bogatejši jezik in način izražanja, poznavanje več pojmov in razumevanje dogodkov ter tudi svoj način medsebojnega komuniciranja.

Šolski uspeh in dolžina šolanja sta povezana s pripadnostjo določeni rasi, spolu, sloju – za boljši šolski uspeh imajo določeni posamezniki boljši izhodiščni položaj.

Testi za merjenje inteligence so naravnani glede na zahodnoevropski srednji sloj. Zato pripadniki višjega in srednjega sloja dosegajo najboljše rezultate v šoli.

Na šolski uspeh in dolžino šolanja bistveno vplivajo tudi vrednote okolja, v katerem posameznik živi, in seveda tudi družinske vrednote. Izobraževanje je kot vrednota pomembnejše za tiste otroke in mladostnike, katerih družina meni, da je šolanje koristno in ga podpira.

Šola kot institucija tako po eni strani spodbuja družbeno mobilnost: javno šolstvo omogoča izobrazbo in boljšo zaposlitev, torej vzpon po družbeni lestvici; po drugi strani pa šola ohranja družbeno neenakost, saj imajo mnogi mladi zaradi slabega ekonomskega položaja svoje družine slabe pogoje za izobraževanje.

DEPRIVILIGIRANI MLADI: ta pojem zajema otroke in mladostnike, ki izhajajo iz socialno/ekonomsko šibkejših družin in imajo zato že na začetku manj možnosti in ugodnosti. Zaradi socialnih/ekonomskih pritiskov svoje družine in ožjega okolja so pri izobraževanju manj uspešni, prej zaključijo izobraževanje, imajo slabše možnosti zaposlitve in so v sodobnih, tehnološko razvitih družbah težje zaposljive osebe. Ko imajo otroke oziroma si ustvarijo lastno družino, ta producira novo generacijo depriviligiranih mladih. Zlasti znotraj držav EU obstajajo številni projekti, katerih namen je doseči te posameznike in jim omogočiti boljše izobrazbeno izhodišče in posledično boljše pogoje za življenje.

Vprašanje: Kakšne možnosti imajo otroci in mladi v Sloveniji, da bi lahko dosegli želeno izobrazbo? S katerimi mehanizmi državne in druge institucije pomagajo mladim doseči določeno stopnjo izobrazbe?

Vprašanje: Zakaj je v sodobni družbi izobraževanje še potrebno, čeprav so »vsi podatki že zajeti v podatkovnih bazah računalnikov«?

Že sama uporaba sodobne tehnologije daje odgovor na to vprašanje. Če se ne bi naučili osnov branja in pisanja, poznavanja številnih pojmov in pestre zbirke različnega drugega znanja, sploh ne bi zmogli uporabljati sodobne, računalniško podprte tehnologije.

Vedno novi izumi in tehnološke izboljšave posameznika silijo v PERMANENTNO ali trajno izobraževanje. Le-to nam omogoča, da znamo uporabljati vedno nove računalniške programe, da lahko komuniciramo z družino in prijatelji, imamo zaposlitev, lahko nakupujemo in si organiziramo kvalitetno preživljanje prostega časa.

Vprašanje: Naštejte znanje, ki je potrebno, da pošiljate kratka sporočila s pomočjo mobilnega telefona, dvigujete gotovino pri bančnem avtomatu, plačate prevoz z mestnim avtobusom, uporabljate »Facebook« in igrate različne računalniške igrice.

12 DRUŽINA (Tatjana Šček Prebil)

Družina je ena osnovnih oblik vsakdanjega življenja ljudi. Zaradi močne navezanosti med starši in otroci so njihovi medsebojni odnosi intimni in relativno dolgotrajni. Družinsko okolje je tisto, ki nam posreduje prve in zelo pomembne informacije o družbi, v kateri živimo, ljudeh, odnosih in komunikacijah, vlogah in pravih obnašanja, ki veljajo v določeni skupnosti: Družina je primarna družbena skupina, ima pa tudi lastnosti družbene institucije; znotraj družine opravljamo veliko dejavnosti, ki so nujne za preživetje; v družini poteka vzreja in vzgoja otrok, urjenje otrok za družbeno sprejemljivo vedenje.

Takšne predstave o družini so značilne za našo kulturo. Povsem drugačne so npr. pri Eskimih, Kurdi ali pa pri Nayarih v južni Indiji.

Pri Nayarih imata lahko ženska in moški več partnerjev hkrati, biološko očetovstvo je nepomembno, partnerja ne ustvarjata skupaj materialne osnove. Može si lahko

izberejo neomejeno število žena, "primerno" število mož, ki jih ima posamezna žena, pa je dvanajst.

V izraelskih kibucih otroke vzgajajo v skupnosti, zato otroci preživijo s svojimi starši le nekaj ur dnevno, sicer pa za njihovo vzgojo skrbijo vzgojitelji. Lastnina ni vezana na posamezno družino, temveč na skupnost.

Različni načini življenja dokazujejo, da je nemogoče govoriti o družini, ne da bi upoštevali kulturni prostor in čas.

Ker je družinsko življenje dinamično in spremenljivo, v sociologiji nimamo obče veljavne definicije družine. Družina je primarna družbena skupina, ki skrbi za vzrejo in vzgojo otrok. Obstoj otrok družino razlikuje od drugih oblik vsakdanjega življenja, kakor sta npr. partnerska zveza in gospodinjstvo. S sociološkega vidika je torej družina vsaj dvogeneracijska skupnost in institucija.

12. 1 Zakonska zveza, družina, gospodinjstvo, sorodstvo

Zakonska zveza je relativno trajna spolna in ekonomska skupnost moškega in ženske, ki jo priznavajo partnerji in določena kultura.

Pravila sklepanja zakonske zveze so vezana na vprašanje, koliko zakonskih partnerjev lahko imaš hkrati in koga je prepovedano izbrati za partnerja.

Pripadamo kulturi, kjer je uzakonjena **monogamija**, to je partnerstvo med eno žensko in enim moškim hkrati. Ker obstaja možnost razveze zakona ter možnost ponovne sklenitve zakonske zveze, govorijo nekateri sociologi o **stopenjski monogamiji**.

V kulturah, kjer je mogoča zakonska zveza z več partnerji istočasno, obstaja **poligamija**. Pogostejša je **poliginija** - en moški ima lahko več žena, kot pa **poliandrija** - ena ženska ima lahko več mož.

Pravila sklepanja zakonske zveze temeljijo na **eksogamiji** in **endogamiji**. Kriterij eksogamije vključuje prepoved sklepanja zakonske zveze med sorodniki. V naši kulturi tako ni dopustna zveza med starši, brati in sestrami, v nekaterih drugih kulturah pa se te prepovedi razširijo na širše sorodstvo. V Koreji ne moreta skleniti zakonske zveze dekle in fant, ki mata enak priimek in sta rojena v isti vasi, hkrati pa sta lahko brat in sestra ljubimca.

Kriterij endogamije vključuje obveze sklepanja zakonske zveze v okviru določenih družbenih skupin, npr. med pripadniki istih slojev, kast, ras.

V različnih kulturah obstajajo pravila, kje naj zakonca živita. V **matrilokalnih** družinah živita zakonca v gospodinjstvu materine družine, v **patrilokalnih** družinah v krogu očetovih sorodnikov, v **neolokalni** družini pa samostojno.

Sorodstvo povezuje posameznike, ki so povezani s krvnim sorodstvom, zakonsko zvezo ali posvojitvijo. Pojmovanje sorodstva se spreminja in je v različnih kulturah različno.

Gospodinjstvo je skupnost ljudi, ki živijo pod isto streho in skupaj trošijo materialne dobrine. Ločimo samsko gospodinjstvo; širše gospodinjstvo, ki vključuje več sorodnikov ali drugih članov; gospodinjstvo partnerjev; družinsko gospodinjstvo ...

12. 2 Struktura družine

Glede na stukturo družine razlikujemo jedrno, razširjeno, modificirano razširjeno družino ter veliko družino.

Jedrna ali nuklearna družina je dvogeneracijska in jo sestavljajo starši in otroci (biološki ali posvojeni). Razlikujemo družino **orientacije**, v kateri smo se rodili (imamo vlogo otoka) in družino **prokreacije**, ki smo jo ustvarili sami (imamo vlogo staršev, žene/moža). **Razširjeno** družino sestavljajo sorodniki več generacij, ki so med seboj v sorodu. **Veliko družino** sestavlja več jedrnih družin, ki živijo v skupnem gospodinjstvu.

Modificirana razširjena družina so sorodstveno povezane jedrne družine, ki se povezujejo tako, da zadržijo avtonomijo. Obstoj take družine omogočajo sodobna komunikacijska sredstva (telefon, avtomobil).

V sodobnih družbah so se izoblikovale različne oblike družinskih oziroma partnerskih skupnosti, npr. poskusni zakoni in družinske zveze, družine z enim izmed staršev, istospolne zveze, družinske mreže s skupnim gospodinjstvom ... Družbeno priznavanje različnih alternativnih oblik življenjske skupnosti vsakemu odraslemu članu družbe omogoča individualno odločitev, v kakšni zakonski ali družinski skupnosti bo živel oziroma ali bo izbral samsko življenje.

12. 3 Funkcije družine

Družini najpogosteje pripisujemo naslednje funkcije: socializacijsko, reproduktivno, ekonomsko in emocionalno. Reprodiktivna funkcija je za družino najznačilnejša. V vsaki družbi obstajajo obrazci obnašanja in norme, s katerimi reguliramo spolno aktivnost, rojstvo otrok in skrb za otroke.

V zgodovini je družina predstavljala pomembno proizvodjalno enoto. Vsi člani družine so obdelovali polja, otroci so bili pomembna delovna sila. V industrijski družbi je družina vse manj proizvodjalna enota in vse bolj enota potrošnje. V vseh družbah družina proizvede ogromno količino materialnih dobrin in storitev, vendar je neformalno družinsko in zlasti gospodinjsko delo družbeno prezrto in manj cenjeno.

Ena izmed pomembnih funkcij družine je prenašanje kulturnih vzorcev, znanja, tradicije. Od družine pričakujemo moralno, čustveno in materialno podporo, zaščito v stiski in skupaj veselje.

Družina ima tudi svoje temne plati, ki se pokažejo ob nasilju, zanemarjanju in brezbržnosti. O problemu nasilja v družini se je doslej malo govorilo in tudi socioloških raziskav, ki bi obravnavale to temo, pri nas skoraj nimamo.

13 OKOLJE (Tatjana Šček Prebil)

13. 1 Ekološka kriza in perspektive človeštva

Poudarjanje »prijaznosti do okolja« je postalo zelo pomembno. Danes je pogosto uporabljeno in zlorabljeno geslo: biti »okolju prijazni«.

Kaj je za človeka okolje?

Ljudje živimo v **družbenem okolju**, ki ga predstavljajo dom, prijatelji, vrstniki, šola, svet informacij, pravila vedenja ... Temu moramo dodati tudi materialne objekte: hiše, podjetja, mostove ... To okolje so oblikovali ljudje sami in ga imenujemo **sociotehnosfera** (ali umetni ekosistem).

Človeška družba pa je tudi del »**naravnega okolja**« (imenujemo ga ekosfera), ki je nastalo v milijardah let, neodvisno od človekove dejavnosti. Človek je od tega okolja na različne načine **odvisen**. To odvisnost poskuša preseči in prilagoditi naravno okolje svojim potrebam. Rezultat je konflikt med sociotehnosfero in ekosfero, ki lahko uniči človeka in naravo.

Združenje znanstvenikov različnih strok in industrijskih menedžerjev »**Rimski klub**« je leta 1968 postavilo vprašanje, kako dolgo bo planet Zemlja še prenašal človeško početje. Mednarodna skupina znanstvenikov je na njegovo pobudo izdelala obsežno študijo z naslovom »Meje rasti«, ki je bila objavljena leta 1972. Ugotovitve znanstvenikov:

- Ljudje se množimo in predstavljamo vedno večjo obremenitev za planet.
- Proizvajamo vedno več raznovrstnih dobrin. Visoke letne stopnje rasti industrijske proizvodnje in produktivnosti so skoraj povsod znak zdravega gospodarstva in zato tudi najvišji družbeni in politični cilj.
- Pospešeno uporabljamo naravna bogastva, ki so na voljo v omejenih količinah.
- Zaradi vedno večjega proizvodjanja, onesnažujemo ozračje, reke, morja in zemljo...
- Ob veliki proizvodnji se povečuje nevarnost nesreč zaradi okvar v proizvodnih napravah. Verjetno ste slišali za Bophal, Černobil, strahovite posledice teh nesreč na življenje oz. zdravje ljudi in vseh drugih živih bitij.

Kakšna je kvaliteta življenja, če dihamo zastrupljen zrak, onesnažujemo pitno vodo in ne moremo pridelovati zdrave hrane na zastrupljeni zemlji?! Narava se nam maščuje z luknjo v ozonskem plašču, s segrevanjem ozračja, umiranjem gozdov ... Njena sposobnost, da absorbira naše odpadke, je omejena.

To porušeno ravnotežje med človekom in naravo imenujemo **ekološka kriza**. Edini krivec za to je človek s svojo kuturo in tehniko.

Kakšna je napoved za prihodnost? Če bomo nadaljevali z dosedanjim početjem, že leta 2050 lahko pričakujemo splošno ekološko katastrofo in svetovni gospodarski zlom.

Leta 1992 je izšla nova študija z naslovom Onstran meja – Globalni propad ali obstojna prihodnost. V njej ugotavljajo, da se globalna ekološka situacija kljub prizadevanjem za varstvo okolja ni izboljšala, ampak celo poslabšala. Izražajo upanje, da je obstojna družba še vedno tehnično in ekonomsko mogoča. Prvi korak k obstojni prihodnosti je zavest o mejah rasti.

13. 2 Odzivi

Od objave prve študije o mejah rasti prirejajo mednarodne konference o varstvu okolja. Ta tema se je znašla v programih političnih strank in v govorih mnogih politikov.

Res je, da je Zemlja skupni dom vseh njenih prebivalcev, ekološka kriza pa je globalni planetarni problem in različnim posledicam se ne more izogniti nihče. Prizadevanja držav v razvoju so usmerjena v čim hitrejši.gospodarski razvoj, ne pa v varstvo okolja. Menijo, naj za okolje poskrbijo tisti, ki so ga najprej in najbolj uničili.

V gospodarsko razvitih (post)industrijskih državah zahtevajo oblikovanje okolju prijaznega gospodarstva. Uvajajo čisto tehnologijo, reciklažo odpadkov, usmerjajo se k uporabi obnovljivih virov energije (sama energija, veter, energija plime in oseke, morskih valov ...). Sprejemajo stroge predpise o varstvu okolja.

Ljudem ni več vseeno, kako bodo živeli prihodnji rodovi, še bolj verjetno je, da bo ekološka katastrofa izbruhnila že v času našega življenja. Življenjska orientacija mnogih ljudi v (post)industrijskih družbah je živeti zdravo, jesti »bio« hrano, uporabljati okolju »neškodljive« izdelke, razgibati telo v naravi ... Na drugi strani pa je popolnoma samoumevno, da je življenje brez strojev, avtomobilov, klimatskih naprav ... nemogoče.

Razviti svoje umazane tehnologije niso kar tako zavrgli. Izvažajo jo v gospodarsko manj razvite predele sveta.

Ekološki pogled vidi planet kot kozmično celoto, kot globalni sistem vode, zemlje in živih bitij, ki jih obkroža tenka plast zraka. Če pogledamo na planet tudi z vidika tehnosfere in družbenih sistemov, je razdeljen na dvoje. Na severni polobli je večina moderne tehnosfere in bogastva, na južni polobli pa živi večji del ljudi in vsi so brezupno revni.

Rezultat te delitve je globalna ironija: revne dežele na jugu niso udeležene v delitvi svetovnega bogastva, trpijo pa ekološka tveganja in so žrtev strupenih snovi, ki jih izvažajo industrijske države.

13. 3 Vzroki ekološke krize

Vzrok sedanje ekološke krize je industrijski način proizvodnje, kakršen se je uveljavil najprej v svoji kapitalistični in kasneje še socialistični inačici. Od industrijske revolucije naprej se je neverjetno povečala produktivnost človekovega dela. Takrat se začne eksponencialna rast izkoriščanja naravnih virov, nenehna razširjena reprodukcija in pospešena rast prebivalstva. Cilj postane proizvesti čim več materialnih dobrin, obvladovati naravo in postati neodvisen od naravnih razmer.

Obstajajo pa tudi drugačne razlage vzrokov ekološke krize. Nekateri izpostavljajo antropološki dejavnik in iščejo vzroke v samem bistvu človeka. Značilnost človeka je, da se njegove potrebe nenehno večajo in da narašča tudi njihova raznovrstnost. Človek je sposoben gospodovati naravi in jo prilagajati svojim potrebam tako, da začne ogrožati njen in svoj lastni obstoj. Dolga tisočletja je bil lovec in nabiralec in kot takšen neločljiv sestavni del naravnega ekološkega sistema. Njegov vpliv na okolje ni bil zaradi neznatnih tehničnih zmožnosti nič večji kot vpliv drugih živih bitij.

Do kvalitetne spremembe v človekovem odnosu do narave je prišlo, ko je človek postal poljedelec in živinorejec. S to dejavnostjo je aktivno posegel v naravne sisteme in jih prilagodil svojim potrebam. Že na začetku svoje civilizacijske dejavnosti je povzročil več škode kot koristi zaradi prekomernega izsekovanja gozdov, namakanja ...

Primere razdejanega okolja, ki jih je »povzročil« človek, bi zlahka naštevali skozi stoletja do današnjih dni. Povsod je človek kot samostojni ekološki faktor povzročil več škode kakor koristi.

Tam, kjer človek postane samostojen ekološki dejavnik, se spremeni tudi njegovo dožemanje lastnega položaja v naravi. Vse v naravi obstaja le zaradi človeka in služi le zadovoljevanju njegovih potreb, čeprav je tak antropocentrizem pomemben vir ekološke krize, pa je vendarle treba še enkrat poudariti, da je bila človekova oblast nad naravo dolgo omejena. Šele v povezavi s tehničnimi možnostmi in pohlepom po dobičku je lahko prišlo do sedanjega stanja.

Sociotehnosfera in ekosfera delujeta po različnih principih. Za ekosfero je značilno **ciklično** gibanje, v katerem ni prostora za odpadke. Sociotehnosfera deluje po načelu **linearnosti**, vsi procesi se na koncu iztečejo v odpadke.

Tipičen primer je urbanizacija. V mestih nastaja ogromno odpadkov, ki jih odlagamo v reke, potoke, morja ... S sortiranjem odpadkov in njihovo predelavo je mogoče to antiekološko obnašanje nekoliko ublažiti, ne pa popolnoma odpraviti.

Človek ustvarja snovi, ki jih v naravi ni in po eni strani koristijo človeku, po drugi strani pa škodujejo njemu in naravi. Takšne snovi so številni proizvodi kemične industrije.

Za ekosfero je značilna počasna evolucija, za sociotehnosfero pa hitro spreminjanje, rast, inovativnost ...

Nesoglasje o tem, kateri je glavni dejavnik obstoječe krize, se pojavlja tudi pri tistih, ki menijo, da je vir sedanje ekološke krize razvoj v zadnjih dvestotih letih. Nekateri izpostavljajo nesorazmerje med naraščajočim številom prebivalstva in omejenimi naravnimi viri. Posledica tega so velika obremenitev okolja in socialni problemi, kot sta revščina in lakota. Drugi pa vidijo glavni dejavnik krize okolja v tehnologiji in dokazujejo, da je po drugi svetovni vojni prišlo do številnih sprememb v proizvodnji dobrin, ki imajo uničujoč vpliv na okolje. Rešitev vidijo v ustrežnejši tehnologiji oziroma spremembi načina in vrste proizvodov, ki jih proizvajamo.

13. 4 Kakšna bo prihodnost

Podnebne spremembe so realnost in predstavljajo eno največjih okoljskih, družbenih in gospodarskih groženj, s katero se danes sooča človeštvo. Na vprašanje, kaj naj storimo, da bi ponovno vzpostavili ravnotežje med človekom in naravo in se izognili ekološki katastrofi, se ponuja več možnih odgovorov in rešitev:

- Nekateri so pesimisti in menijo, da se ljudje niso sposobni spremeniti in bo do ekološke in posledično civilizacijske katastrofe nujno prišlo.
- Drugi ne priznavajo resnosti položaja in menijo, da številne študije o ogroženosti okolja močno pretiravajo.
- Tretjo perspektivo bi lahko označili kot ekotehnološki optimizem. Sedanja ekološka kriza je le začasna. Človek jo lahko obvlada z uvajanjem ekološko ustrežnejše tehnologije, reciklažo odpadkov, nadomeščanjem neobnovljivih virov energije z obnovljivimi ...

Tehnologija je sicer povzročila ekološko krizo, vendar jo lahko človek s pomočjo tehnologije tudi obvlada. Pojavila se je koncepcija obstojnega razvoja, po kateri je mogoče imeti zdravo okolje in gospodarski razvoj.

Prepričanje, da tehnologija lahko reši ekološke probleme, je iluzija, ker ekološko popolnoma ustrezne in okolju neobremenjujoče tehnologije ne more biti. Tehnologija bo v ekosferi vedno tujek in ne more spremeniti dejstva, da živimo na omejenem planetu tako v prostorskem smislu kot v razporožljivosti neobnovljivih naravnih virov. Nobena trajna rast ni možna. Odslej bomo morali živeti z zavestjo o mejah rasti.

Človek bo moral harmonizirati odnose z naravo, opustiti potrošniško miselnost in zaslužkarsko moralo. Da bo sam lahko živel, bo moral spoštovati tudi druge oblike življenja, njihov življenjski prostor in potrebe.

13. 5 Ekološka etika

Razpravljanje o ekološki krizi se velikokrat osredotoči na posledice, ki jih ima človekova dejavnost v ekosferi za človeka samega. V ospredje se postavlja skrb za človeka in njegovo kvaliteto življenja. V skrb za okolje je vključena skrb za nadaljnji razvoj človeštva.

Ekološka kriza je zadosten dokaz, da smo med živimi bitji ljudje sicer izjemni, vendar nikakršno središče. Nekaj milijard let je narava obstajala brez človeka in tudi v prihodnosti bi lahko obstajala brez nejnega. Ljudje pa ne moremo obstajati brez nje.

Biti moramo odkriti, da nismo sami in da niso pomembne le naše želje in potrebe. Narava zahteva naše spoštovanje. Bistvo ekološke etike je, da moralno delovanje s področja odnosov med ljudmi razširi tudi na področje narave, da se ne dojemamo več kot središče sveta, ampak kot eden izmed njegovih sestavnih delov. Odreči se moramo antropocentrizmu.

Postavlja se vprašanje, ali naj živali, rastline in neživo naravo spoštujemo zaradi njih samih ali koristi za nas. V prvem primeru govorimo o avtonomni ekološki etiki, v drugem o heteronomni, instrumentalni, pragmatični.

Z vidika varstva okolja niti ni tako pomembno, kakšni motivi so prisotni v našem ravnanju. Kolikor bolj se bodo uveljavljale prepovedi, zapovedi in dolžnosti v človekovem odnosu do narave, toliko bolj jih bo spremljalo tudi moralno vrednotenje. Tako bo ustvarjen tudi širši prostor za ugotavljanje avtonomne ekološke etike.

14 RELIGIJA (Tatjana Šček Prebil)

Beseda **religija** je latinskega izvora, verjetno izhaja iz izraza **religari** (povezati se), po mnenju nekaterih pa iz izrazov **reeligere** (ponovno izbrati) ali **relegere** (spoštljivo obravnavati).

Religija je vera v poosebljene sile ali moči, ki uravnavajo svet in človeka. Je donos do sveta, ki je povezan s temeljnimi življenjskimi potrebami in ima v različnih družbah in kulturah različen pomen.

Sestavine velike večine religij so:

- verska pripoved
- verske dogme
- versko ravnanje
- verska simbolika
- versko doživetje

Versko pripoved vsebuje vsaka religija. Nekatere jo poznajo v obliki svetih tekstov, kot je **Sveto pismo** v krščanstvu ali **Koran** v islamu, druge pa v obliki ustnega izročila, kot so **miti** pri ljudstvih brez pisave. Verske pripovedi vsebujejo simbolno, pogosto tudi mitološko razlago nastanka in razvoja stvarnosti. **Verske dogme** so na poseben način formulirane verske resnice, ki so obvezujoče za vse člane religijske skupnosti - primer za to je apostolska veroizpoved v krščanstvu. Za sistematizacijo takih **dogem**, njihovo predstavitev in razlago skrbi **teologija**. Prizadeva si, da jih približa ljudem danega časa in okolja. Mora jih prikazati v povezavi s spremenjeno sliko sveta, novim znanjem, novim načinom življenja. Pogosto so se teologi oprli na filozofsko misel, ki je bila njim in vernikom kategorialno in smiselno najbližja (prvi krščanski teologi so se oprli na grško filozofsko tradicijo - Avguštin na Platona, T. Akvinski na Aristotela).

Versko ravnanje (obredi) je v širšem smislu skladno z verskimi normami ravnanje ljudi pri vsakdanjih opravilih (pozdravljanje, moralna pravila v medčloveških odnosih), v ožjem smislu pa poznamo ravnanje, ki šele z versko vsebino dobijo svoj smisel (maša, krščanski krst, obhajilo).

Versko ravnanje naj bi bilo na različne načine usmerjeno k odnosu z nadnaravno stvarnostjo. Obredi in ravnanje naj bi tak odnos vzpostavljali (npr. krst, s katerim postane človek član Cerkve in tako "mističnega Kristusovega telesa" ter deležen odrešenja, ki ga prinaša Kristus), ga izražali ali zgolj pripravljali človeka nanj (razni obredi očiščevanja pri starih religijah, spoved v krščanski religiji, askeza in moralno ravnanje, ki dela človeka vrednega oziroma nevrednega božje milosti ...).

Obrede pogosto izvajajo na posvečenih mestih (v cerkvah, templjih, na obrednih zemljiščih ...).

Verska simbolika je bistvena sestavina svetih obredov. Vse religije poznajo "**svete reči**". Sveto se pojavlja v različnih manifestacijah - lahko je kraj, predmet (kruh in vino pri krščanski maši ...), žival, oseba; sveto je določeno časovno obdobje (verski prazniki), sveti so verski obredi (maša, krst, birma ...), poznamo sveta besedila (Sveto pismo, Koran ...) ...

Sveto se pojavlja kot nekaj izjemnega, nevsakdanjega, kar pri ljudeh vzbuja občutke spoštovanja in strahu.

Versko doživetje je v bistvu doživetje svetega, srečanje s stvarnostjo, ki je skrivnostna, presega človekovo moč in je na poseben način obrnjena k človeku.

Vsi elementi so tesno povezani med seboj in vplivajo drug na drugega. Prve štiri je mogoče objektivneje opisovati, analizirati in raziskovati, medtem ko je versko doživetje tipična subjektivna stran religije, ki je ni mogoče analizirati z znanstvenimi dejstvi.

14. 1 Magija in religija

Z odnosom med religijo in magijo so se ukvarjali različni avtorji. V ospredje so običajno postavljali dvoje vprašanj:

1. Kakšne so razlike in katere so skupne lastnosti magije in religije?
2. Ali lahko v razvojnem smislu obravnavamo magijo kot neko vrsto predhodnice religije?

Tako religija kot magija skušata z obredi vplivati na dogodke v objektivno spoznavnem svetu, čeprav je religija pogosto bližje stališču, da človek ne more vplivati na nadnaravno, da je torej nadnaravna stvarnost zanj neobvladljiva.

Religije se med seboj bistveno ločijo tudi v tem, kakšen delež magičnega mišljenja in delovanja vsebujejo. Stare skupnostne religije ga vsebujejo več kot univerzalne religije, kitajske in indijske religije več kot islam in krščanstvo.

Razlike med magijo in religijo so bolj jasne. Religiozni človek poskuša z molitvijo pridobiti naklonjenost neke višje sile, medtem ko magik trdi, da imajo njegova dejanja (obredi in rituali) nadnaravno moč - to je značilno predvsem za tako imenovano naravno magijo (magija naturalis).

Drugo vprašanje je povezano z različnimi evolucionjskimi teorijami religije, ki zelo pogosto, predvsem na osnovi antropoloških raziskav med starimi plemeni, ugotavljajo, da je magija primarna in da se je šele kasneje razvila religija in v obliki magične religioznosti ohranila v sebi elemente magije.

14. 2 Vrste religijskih organizacij

Religija ne obstaja zunaj družbene skupnosti. Njeno delovanje se lahko prekriva z realnimi družbenimi skupnostmi (družina, pleme, ljudstvo, narod ...), ali pa gre za posebne religiozne skupnosti s posebnim tipom organizacije. Pogosta je delitev na univerzalne in narodne oz. lokalne religije.

Teorija razlikuje naslednje tipe religijskih organizacij:

- CERKEV
- DENOMINACIJA
- SEKTA
- KULT

Cerkev je zelo velika in močno organizirana religijska skupnost. Znotraj cerkve je oblikovana stalna in profesionalizirana skupina verske duhovščine (kler). Razširjena je med večino prebivalstva določene družbene skupnosti. Članstvo je določeno z rojstvom.

Cerkev je hierarhično in birokratsko organizirana. Najbolj tipična cerkev, pri kateri najdemo vse našteté značilnosti, je RIMSKOKATOLIŠKA CERKEV.

Denominacija je po svojem načinu organiziranosti na nižjem nivoju od cerkve. Bistveni značilnosti, ki denominacijo ločita od cerkve, sta večji poudarek individualne religijske aktivnosti članov in demokratična kontrola religijskih funkcionarjev.

Denominacija je oblika organizacije, ki je najbolj razširjena v ZDA - metodisti, baptisti ...

Sekta je nastala z odcepitvijo od cerkve. Zaradi tega je običajno v sporu s prevladujočo cerkvijo, ker člani sekte menijo, da je njihova vera edina "prava". Članstvo je prostovoljno, medsebojna povezanost in solidarnost članov pa je izredno velika. Pogosto so sekte v konfliktu z državo in njenimi normami - to velja predvsem za reformatorske in aktivne sekte. Kot primere sekt lahko navedemo Jehovine priče, kvekerje, rastafarjance ...

Kult je najnižja in običajno maloštevilna oblika organizacije brez institucionalizacije skupinskih norm. Članstvo je prostovoljno in ni formalizirano. Člani kulta pogosto ohranjajo stike s formalno obliko verske organizacije. Kult ni v konfliktu s prevladujočo obliko religijske organizacije v družbeni skupnosti, v kateri deluje. Med tipične primere kultov lahko štejemo spiritualiste, privržence transcendentalne meditacije ...

14. 3 Tipi religij

Religija je zelo kompleksen družbeni pojav, ki vedno obstaja v konkretnem fizičnem in socialnem okolju in določenem času. Nekateri sociologi delijo religije glede na stopnjo razvitosti (kulturne in primitivne religije), drugi glede na razširjenost (univerzalne - svetovne in lokalne oz. nacionalne - etnične religije), tretji glede na stopnjo organiziranosti (malo organizirane in strogo organizirane religije). Našteli bi še lahko celo vrsto tipov religij (misijonarske - nemisijonarske, politeistične - monoteistične), vendar nobena izmed teorij ni univerzalna, vsaka ima kakšno pomanjkljivost. Prikazali bomo zelo enostavno in zelo pregledno tipologijo ameriškega sociologa Reeca McGeeja, ki loči:

- ENOSTAVNI SUPERNATURALIZEM
- ANIMIZEM
- TEIZEM
- SISTEM ABSTRAKTHNIH IDEALOV

Enostavni supernaturalizem srečamo najpogosteje v manjših predindustrijskih družbah. Ljudje vidijo v naravnih pojavih in predmetih neko nevidno silo ("mana"), ki pozitivno ali negativno vpliva na njihovo življenje. Mana nima konkretnih značilnosti,

je brezoblična in različna od duhov in božanstev. Ljudje poskušajo pridobiti naklonjenost mane z različnimi rituali.

Animizem je verovanje v duhove in druga nadnaravna bitja. Ljudje verjamejo, da duhovi prebivajo v živalih, rastlinah, skalah, zvezdah, včasih tudi v ljudeh. Posebna oblika animizma je **totemizem**, katerega bistvo je vera v sorodstvo med člani določenega plemena in njihovim totemom. Običajno je totem kakšna žival, ki skupino varuje nesreč, ker v njem, po mnenju pripadnikov skupine, prebivajo duhovi umrlih prednikov. Za totemizem je značilen tudi **tabu** - to je prepoved ubijanja in uživanja totema.

Ljudje verujejo, da imajo duhovi podobne lastnosti kot ljudje, zato ljudje v odnosu do njih uporabljajo enaka sredstva in odnose kot med seboj (darila, kazni, ljubezen, sovraštvo, podkupovanje ...).

Teizem je verovanje v boga ali več bogov. **Politeizem** je vera v več bogov, **monoteizem** pa v enega samega.

Kot primere politeizma lahko navedemo staro slovansko religijo, egipčansko religijo, staro grško religijo, rimsko religijo, danes pa najpogosteje omenjajo hinduizem. O grški politeistični religiji zremo največ iz grške mitologije. Grški bogovi so tesno povezani z ljudmi, z njimi so celo v krvnem sorodstvu, še vedno živijo na zemlji (Zeus na Olimpu, Apolon v Delfih ...). Ti bogovi so živeli v takšnih medosebnih odnosih kot ljudje. V starih tradicionalnih mitologijah še ni bila docela izoblikovana abstraktna podoba boga, kot je to značilno za monoteistične religije.

Primeri monoteističnih religij so židovska religija, islam in krščanstvo. Zanje je značilno verovanje v enega samega boga, vse so visoko institucionalizirane in organizirane, poznajo profesionalne verske voditelje in vse imajo izhodišče v svetih knjigah. Islam in krščanstvo sta dve najbolj razširjeni svetovni univerzalni religiji.

Sistem abstraktnih idealov je skupni imenovalec za t. i. etične religije. Zanje je značilna usmerjenost, da bi dosegli moralno in duhovno čistost človeka. Takšne religije so **taoizem, konfucionizem in budizem**. Budizem je usmerjen k odrešitvi z odrekanjem in utrjevanjem samodiscipline s pomočjo meditacije. Konfucionizem teži k notranji skladnosti med človekom in naravo, posebej poudarja spoštovanje prednikov. Taoizem poudarja meditacijo in nenasilje kot pot do višjega duhovnega bogastva.

14. 4 Družbene funkcije religije

Religija vpliva na delovanje družbe na dva načina: posredno s svojim vplivom na ravnanje posameznika, neposredno pa s svojim vplivom na delovanje celotne družbe. V sociološki literaturi se najpogosteje pojavljajo naslednje funkcije:

- INTEGRACIJSKA FUNKCIJA
- SOCIALNO-KONTROLNA FUNKCIJA
- KOMPENZACIJSKA FUNKCIJA

Integracijska funkcija religije je v ospredju funkcionalističnega pogleda. Religija naj bi povezovalno vlogo opravljala zato, ker ima enoten sistem vrednot in enoten pogled na delovanje družbe, s čimer lahko poveže različne socialne skupine in kategorije v globalni družbi. Religija ima povezovalno funkcijo na ravni manjših družbenih skupin in izrazito tradicionalnih družbah, vprašanje pa je, če je še vedno univerzalna integracijska sila v družbi.

Socialno-kontrolna ali etična funkcija religije je tesno povezana z integracijsko. Socialna kontrola s strani religije je zelo močna, ko imajo temeljne družbene vrednote in moralne norme svoj izvor v religijski tradiciji in doktrini. Močan faktor socialne kontrole so institucionalno visoko razvite religije, kot sta krščanstvo in islam. Tudi to funkcijo postavlja v ospredje funkcionalizem.

Kompensacijsko funkcijo zagovarja marksistična teorija, ki poudarja, da religija s predstavami o onstranskem življenju nudi dopolnilo in nadomestek za tostransko neenakost.

Hkrati pa opravlja tudi legitimacijsko funkcijo, saj je imela glavno vlogo pri opravičevanju fevdalnih razlik med ljudmi.

Danes težko rečemo, katera od družbenih funkcij religije je pomembnejša, vendar ima religija kljub spremembam še vedno močan vpliv na delovanje družbe.

14. 5 Sekularizacija

V zadnjih dveh stoletjih je prišlo do cele vrste sprememb, ki so vplivale na vlogo religije v družbi. Proces, v katerem posvetni način življenja prevladuje pred religijskim, imenujemo sekularizacija. Ta proces je posledica prehoda iz tradicionalne v moderno družbo in je zaznamovan predvsem s hitrim uveljavljanjem znanosti in

tehnike, z urbanizacijo, laizacijo države in javnega življenja. V takšnih razmerah se je bistveno zmanjšala vloga religijskih institucij, minimalizirala se je legitimacijska in tudi integracijska funkcija religije. Tej pojavni obliki sekularizacije pogosto pravimo **laizacija** družbe.

Sekularizacija pomeni tudi bistvene spremembe za samo religijo. Najprej je to proces odtujevanja od cerkve (obiskovanje verskih obredov, opravljanje določenih verskih dolžnosti ...), ki je tudi praktičen dokaz, da cerkev izgublja vpliv na mišljenje in delovanje ljudi.

Na drugi strani pa je nastajanje novih kultov, sekt in cele vrste duhovnih gibanj prav tako neke vrste posledica sekularizacije.

15 ETNIJA (Tatjana Šček Prebil)

15.1 Družbeni pomen narodov v sodobnem svetu

Ali moderna doba pomeni konec narodov? Zmotili so se tisti preroki, ki so napovedovali, da bo narodov konec, da se bodo majhni narodi in narodnosti utopili v velikih narodih in bodo začeli nastajati nekakšni nadnarodi. Družbeni pomen narodov je v sodobnem svetu vse večji. V resnici lahko vidimo, da so narodi kot velike družbene skupine zelo trdoživi, zato jih lahko prištevamo k močno zakoreninjenim družbenim pojavom. Govorimo o pravi renesansi narodov in drugih etničnih skupin, ki se ne omejuje samo na tako imenovane države v razvoju v Aziji in Afriki, temveč se z njo srečujeta tudi visoko razviti kapitalistični svet in nekdanje socialistične države. Pogled v zgodovino nas lahko pouči, v katero smer se razvija človeštvo zadnjih dvesto let. Ob koncu 18. stoletja je Evropa zajemala komajda deset narodov, organiziranih v državah: Portugalska, Španija, Francija, Anglija, Nizozemska, Švica, Danska, Švedska, Rusija in Prusija. Italija je bila v tem času še geografski pojem. Nemčija je bila razdeljena še na različne kneževine. Avstrija in Turčija pa sta bili imperija in ne naroda. V istem obdobju so se Združene države Amerike šele oblikovale v narod. Južna Amerika je združevala le kolonije. Prav tako so se na afriških in azijskih tleh razraščali, z izjemo Japonske, imperiji in ne narodi. V našem stoletju pa je število narodov oziroma držav že nekajkrat večje. Ali je dobro ali slabo, da je človeštvo razdeljeno na tako veliko število najrazličnejših narodov? Po prepričanju mnogih naprednih družboslovcev je mozaik različnih narodov in etničnih

skupin ena izmed glavnih ovir za prizadevanje velikih sil, da bi se dokončno uveljavila bodisi imperializem bodisi hegemonizem.

Danes močno narašča znanstvenoraziskovalno zanimanje za usodo naroda in drugih etničnih skupin. Družboslovci ugotavljajo, da je narod izredno sestavljen in spoznavno zapleten družbeni pojav, ki ga sodobni procesi še zdaleč ne odpravljajo. Narod in narodnost bosta tudi v 21. stoletju igrala pomembno vlogo.

15. 2 Nastanek in razvoj naroda

Prve znane etnične skupine so se pojavile v obliki rodovnih in plemenskih združevanj. **Rod** temelji na krvnem ali vsaj domnevnem krvnem sorodstvu, njegovi pripadniki govorijo isti jezik, imajo sorodna izročila in materialno kulturo. V rodu kot sklenjeni ekonomski, kulturni in politični organizaciji se uravnava naravna in družbena delitev dela. Vendar rodovna zgradba izgublja pomen s čedalje bolj ustaljenim bivanjem na nekem določenem ozemlju. **Pleme** sestavlja večje število rodov in temelji na sorodstvenih vezeh. Potomci skupnih prednikov govorijo praviloma isti jezik in si lastijo isto materialno in duhovno kulturo. Še danes živi v Sudanu npr. preko 600 različnih plemen in 15 plemenskih zvez, ki govorijo preko 264 različnih jezikov in narečij.

Razpadanje plemenske ureditve v Evropi se je časovno ujemalo z razpadanjem praskupnosti, torej z nastankom prve razredne družbe in države. Združevanje zdaj ne temelji več na krvnem sorodstvu, temveč na načelu ozemlja. V času razpada praskupnosti se začne intenzivno stapljanje pripadnikov plemen v enotnejše ljudstvo. **Ljudstvo** je že taka skupnost ljudi, ki je naseljena na nekem določenem ozemlju, ki jo povezuje skupni jezik, pri čemer so pripadniki plemena po njegovem razpadu še obdržali jezikovne korene prvotnega plemenskega jezika. Čedalje bolj razvito delo je potemtakem ključ za razumevanje procesa preobrazbe posameznih človeških skupnosti v fevdalna ljudstva in pozneje **narode**.

Nastanek naroda se je ujel z razmahom prvih kapitalističnih procesov v fevdalizmu, zlasti z razvojem trgovine in denarnega prometa, ki sta sprožila širše notranje ekonomsko povezovanje ljudstev in razbijanje lokalnih ekonomskih in političnih meja. Ozke lokalne meje so na podlagi prvih kapitalističnih procesov in odnosov začeli podirati **jezik, skupna kultura in druga skupna etnična obeležja**, ki tako postanejo

zunANJI okviri za širše ekonomsko povezovanje. Ta novi družbeni okvir je širša ljudska skupnost, in sicer **narod** oziroma **nacija**.

Zadosti enoten jezik, t. j. knjižni jezik, se je pojavil kot posledica živahne blagovne menjave. Porodilo ga je kapitalistično blagovno in denarno gospodarstvo, ki se je lahko povežalo le z združitvijo drobnih in izoliranih gospodarskih področij v velika skupna tržišča. Intenzivnejše in bistveno bolj množično občevanje ljudi na tržiščih, torej predvsem proizvajalcev in kupcev blaga, je pripeljalo do skupnega sporazumevanja s pomočjo **skupnega jezika**. Fevdalizem je tako s svojim ekonomskim in političnim partikularizmom kot tudi s svojo lastno (omejeno) ideologijo zaviral proces nastajanja narodov, posledično tudi uveljavljanje kapitalističnih družbenih odnosov.

Vzporedno s takšnimi družbenoekonomskimi in političnimi procesi se je razvijal tudi sam **pojEM naroda**. V sodobnem pomenu so ga začele uporabljati na začetku 14. stoletja skupine tujih trgovcev, srednjeveške univerze in veliki sveti rimskokatoliške cerkve, v kateri so se pripadniki delili na "**nacije**" glede na kraj svojega bivališča, rojstva ali kraja, ki so ga zastopali. Pravzaprav so se že same meje cerkvenih pokrajin pokrivalo z jezikovnimi mejami, kamor je cerkev tudi kadrirala duhovništvo, ki je znalo govoriti tamkajšnji jezik. Predvsem v Franciji in na ozemlju Nemčije je pojem naroda v 18. stoletju začel polagoma izgubljati svoj prvotni pomen (pripadnosti glede na rojstvo ali prebivališče), začel je dobivati politični pomen. Narod oz. nacija postanejo zdaj samo tisti, ki vladajo, npr. v Franciji "kralj in plemstvo", na Madžarskem pa nekoliko pozneje "baroni, veliki cerkveni dostojanstveniki in plemstvo".

Šele vzporedno z vzponom mladega meščanskega razreda se je začel širiti pomen naroda v tem smislu, da je poleg vladajočih plasti vključeval še vse večji in širši del ljudstva. Narod je bil zdaj vsaj v formalnem pogledu več kot samo kralj in aristokracija. Francoska revolucija je zaslužna, da je razumevanje naroda razširila z novo in širšo družbeno vsebino.

Narod postane zdaj nosilec suverenosti, **ta je zdaj prenesena na vse ljudi**. Z idejo suverenosti ljudstva oz. naroda so francoski revolucionarji pred dobrimi dvesto leti postavili temelje nacionalni državi. Francoska revolucija ja prav tako zaslužna, da je vzpostavila zvezo **med državo kot politično tvorbo in narodom kot kulturno**

tvorbo. Nova družbeno zgodovinska praksa se je uveljavila v slovarjih francoske akademije, kjer je že najti bolj izpopolnjene definicije **naroda**, ki tokrat zajema **vse prebivalstvo iste države, ki živi pod istim zakonom in govori isti jezik.**

15. 3 Etnična skupina narod, nacija - značilnosti

Etnična skupina: pripisan položaj, pluralni karakter, identiteta, organiziranost.

Narod: pripisan položaj, pluralni karakter, identiteta, organiziranost, **družbena moč** (pravice, avtonomija).

Nacija: pripisan položaj, pluralni karakter, identiteta, organiziranost, družbena moč, **suverenost, neodvisnost** (Državotvoren narod, ki razpolaga z neko neodvisnostjo.).

15. 4 Nastanek samostojne Slovenije

Izhajajoč iz pravice slovenskega naroda do samoodločbe, iz načel mednarodnega prava, iz Ustave SFRJ in Ustave Republike Slovenije so se prebivalci Republike Slovenije na plebiscitu 23. decembra 1990 z absolutno večino odločili, da si za prihodnje življenje oblikujejo samostojno in neodvisno državo Republiko Slovenijo, ki ne bo več združena v SFRJ.

Skladno s to odločitvijo je Skupščina Republike Slovenije 25. junija 1991 na sejah vseh zborov in ob soglasju predloga vseh parlamentarnih strank in poslanskih skupin sprejela ustavni akt o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije. Uresničil se je sen stoterih rodov. Po tisoč letih nemškega gospostva in po 73 letih življenja v Jugoslaviji je nastala nova neodvisna in samostojna evropska država - Republika Slovenija.

15. 5 Sprejetje slovenske ustave

Tik pred prvo obletnico plebiscita, na katerem se je velika večina prebivalcev Slovenije odločila za samostojnost in neodvisnost, so poslanci slovenskega parlamenta sprejeli novo ustavo (23. decembra 1991). To je prva ustava samostojne Slovenije.

15. 6 Mednarodno priznanje Slovenije

Leta 1992 smo v slovenski zunanji politiki zabeležili vsaj dva zgodovinska datuma: 15. januar - dan, ko nas je mednarodno priznala Evropska skupnost in več drugih

evropskih držav, 22. maj - dan sprejetja Slovenije v Organizacijo združenih narodov. Dve težko pričakovani potrditvi slovenske samostojnosti sta Sloveniji in njenim državljanom na široko odprli vrata v svet.

Medtem ko je leto 1991 minilo v znamenju boja za mednarodno priznanje, je bil moto leta 1992 vključevanje v evropsko družino narodov. Najprej nam je odprla vrata Evropska konferenca o varnosti in sodelovanju (KVSE), k sodelovanju nas je povabil Svet Evrope, katerega člani smo postali maja 1993. Toda najvišji cilj Slovenije je bil Evropska skupnost kot najpomembnejši politični in gospodarski partner.

15. 7 Slovenija v mednarodnih organizacijah

Vseh mednarodnih vladnih organizacij je približno štiristo, medtem ko je nevladnih približno desetkrat več. Slovenija se je doslej včlanila v več kot trideset mednarodnih organizacij občega pomena, še vedno je v postopku za sprejem v GATT (splošni sporazum o carinah in trgovini), medtem ko je bila že sprejeta v tri pomembne mednarodne finančne institucije: IMF (Mednarodni denarni sklad), IBRD (Svetovna banka za obnovo in razvoj) in IFC (Mednarodna finančna korporacija). Slovenijo zanima tudi sodelovanje z najrazvitejšimi državami v okviru OECD (Organizacije za sodelovanje in razvoj), ki v okviru posebnega programa PIT državam nove demokracije ponuja strokovno pomoč pri uvajanju tržnega gospodarstva. Od regionalnih organizacij je kajpada najbolj zanimiva Evropska skupnost. 14. maja 1993 je postala Slovenija članica Sveta Evrope. V Evropskem združenju za svobodno trgovino (Efta) smo tako imenovani kooperacijski partner. 18. julija 1992 smo bili sprejeti v subregionalno Srednjeevropsko pobudo (bivšo Pentagonalo). Hkrati smo še vedno v združbi regij, delovni skupnosti Alpe-Jadran.

Za majhno in novo državo v mednarodni skupnosti so večstranski stiki pomembno sredstvo za uveljavljanje mednarodne identitete. Hkrati pomenijo vrsto vsebinskih delovnih in finančnih obveznosti. S članstvom v Mednarodni organizaciji dela (ILO) bomo precej zaposleni, saj smo tako prevzeli sklop mednarodne delavske zakonodaje. Gre za 77 konvencij in ne le, da je treba domačo delavsko zakonodajo prilagoditi mednarodnim standardom, o izpolnjevanju teh konvencij moramo vsako leto poročati ILO.

Čim večjo varnost si države skušajo zagotoviti tudi z vključevanjem v mednarodne organizacije. Vse države, tudi nevtralne, so članice številnih mednarodnih

organizacij, mnogim je skupen eden izmed ciljev: ohranjanje mednarodnega miru in varnosti. Z vidika zagotavljanja varnosti Slovenije lahko kot ključne mednarodne organizacije obravnavamo Organizacijo združenih narodov, Organizacijo za varnost in sodelovanje v Evropi, Evropsko unijo in NATO.

Slovenija je del evropske družine postala **1. maja 2004**. Za pristop Slovenije k EU se je na referendumu odločilo 86, 64 odstotkov Slovencev.

Slovenski proces približevanja Evropski uniji se je začel leta 1993, ko sta Evropska unija in Slovenija sklenili sporazum o sodelovanju. Za članstvo v EU je Slovenija zaprosila leta 1996. Leta 1997 je Evropska komisija izrazila pozitivno mnenje o Sloveniji kot kandidatki za članstvo v Evropski uniji. Pogajanja Slovenije za pristop k EU so se začela leta 1998 in zaključila leta 2002. Pristopna pogodba med Slovenijo in Evropsko unijo je bila podpisana aprila 2003 v Atenah.

S pristopom je **pravni red EU** postal **del slovenske zakonodaje** in **evropske zadeve notranje zadeve Slovenije** in **njenih prebivalcev**. Za Slovenijo je ključno, da svoje interese jasno in učinkovito zastopa na nadinstitucionalni ravni, da svoja stališča zastopa enotno in koordinirano.

S pristopom k EU ima **Slovenija svoje predstavnike v vseh institucijah Unije** in **sodeluje pri vseh odločitvah**, ki jih institucije sprejemajo. Slovenija je kot članica Evropske unije sodelovala pri **pogajanjih o naslednji finančni perspektivi**, slovenskim državljanom je omogočen dostop **do trga delovne sile v ostalih državah članicah, izobraževanja, enostavnejšega potovanja po Evropi, evropskih sredstev ...**

VPRAŠANJA ZA PONAVLJANJE IN UTRJEVANJE

1. Opredelitev sociologije (predmet proučevanja, nastanek).
2. Sociologija in druge družbene vede.
3. Obča sociologija in posebne vrste sociologije (predmet proučevanja).
4. Pojasnitev faz raziskovalnega dela.
5. Pojasnitev naslednjih pojmov: vzorec, populacija, naključni vzorec, strukturirani vzorec.
6. Pojasnitev načel znanstvenega dognanja.
7. Metode sociološkega raziskovanja – prednosti in slabosti posameznih metod.
8. Opredelitev družbe.
9. Glavne vrste medosebnih odnosov.
10. Opredelitev človeka.
11. Opredelitev kulture.
12. Opredelitev kulture nekega naroda.
13. Pojasnitev pojmov: subkultura in kontrakultura.
14. Opredelitev umetnosti.
15. Opredelitev vrednot, področij obstajanja.
16. Opredelitev morale.
17. Sestavine moralnega dejanja.
18. Moralna ocena.
19. Opredelitev moralnih norm.
20. Opredelitev znanosti.
21. Pojasnitev pojma socializacija.
22. Pojasnitev različnih vrst socializacije.
23. Opredelitev primerov nesocializiranih otrok.
24. Opredelitev socializacije s stališča posameznika.
25. Opredelitev družbene vloge, moje vloge.
26. Pojasnitev družbenih vlog, ali se vežejo na mesta, ki so prirojena ali pridobljena.
27. Opredelitev družbenih vlog v naši kulturi, vloge matere, vloge očeta.
28. Pojasnitev spreminjanja družbenega statusa posameznika v življenju.
29. Opredelitev pripadnosti družbenim skupinam, primarnim in sekundarnim.
30. Definicija odklonskega in konformnega vedenja.

31. Pojasnitev treh argumentov, s katerimi je pogojena družbena odklonskost.
32. Opis poteka formalnega nadzora.
33. Opis poteka neformalnega nadzora.
34. Formalna in neformalna oblika kontrole.
35. Vrste družbene mobilnosti.
36. Opredelitev rasne in etnične skupine.
37. Opredelitev rasizma.
38. Opredelitev spola in spolne vloge.
39. Opredelitev imigracije, migracije in emigracije.
40. Vzroki migracij.
41. Vrste migracij.
42. Pojasnitev različne oblike stratifikacije v zgodovini.
43. Pojasnitev razlike med vertikalnimi in horizontalnimi družbenimi sloji.
44. Opredelitev določnic družbene slojevitosti.
45. Opredelitev družine.
46. Vrste pravil sklepanja zakonske zveze.
47. Pojasnitev funkcije družine.
48. Opredelitev delitve vlog v družini.
49. Opredelitev strukture družine.
50. Opredelitev sprememb v jedrni družini.
51. Opredelitev religije in njenega vpliva na sodobnega človeka.
52. Vrste največjih svetovnih religij.
53. Opredelitev sestavine velike večine religij.
54. Opredelitev družbene funkcije religije.
55. Pojasnitev pojma politika.
56. Opredelitev nastanka države.
57. Pojasnitev dvojne vloge države.
58. Opredelitev elementov države.
59. Opredelitev značilnosti demokracije.
60. Opredelitev značilnosti diktature.
61. Opredelitev tipičnih oblik državne oblasti.
62. Opredelitev značilnosti parlamentarne demokracije v Sloveniji.
63. Opredelitev politične socializacije.
64. Opredelitev skupine pritiska.

65. Opredelitev razlike med federacijo in konfederacijo.
66. Pojasnitev še drugih oblik državne ureditve.
67. Opredelitev pojma potreba in vrst potreb.
68. Opredelitev pojma dobrina in vrst dobrin.
69. Pojasnitev proizvodnih elementov.
70. Opredelitev pojma produktivnost dela in njene odvisnosti.
71. Pojasnitev oblike delitve dela.
72. Opredelitev faz družbene reprodukcije.
73. Vrste temeljnih ekonomskih vprašanj.
74. Pojasnitev oblike družbene organizacije produkcije.
75. Opredelitev pojma blago in vrednosti blaga.
76. Pojasnitev razlike med konkretnim in abstraktnim delom.
77. Pojasnitev zakona vrednosti.

LITERATURA

- Barle-Lakota, A. ...(et.al.),2007: UVOD v sociologijo. Učbenik za sociologijo v gimnazijskem izobraževanju, DZS, Ljubljana.
- Barle-Lakota, A. ...(et.al.), 1995: SOCIOLOGIJA: gradivo za srednje šole, Zavod Republike Slovenije za šolstvo, Ljubljana.
- Barle, A., Novak Fajfar, B., Pluško, A., Počkar, M., Popit, T., 1998: Uvod v sociologijo, DZS, Ljubljana.
- Društvo za združene narode za R Slovenijo, 1991: Pouk o človekovih pravicah, Ljubljana.
- 1979: Družboslovje, Leksikon, CZ, Ljubljana.
- Enciklopedija Slovenije
- Goričar, J.,1980: Temelji obče sociologije, DZS, Ljubljana.
- Haralambos, M., Heald, R.,1989: Uvod v sociologijo, Globus, Zagreb.
- Haralambos, M., Holborn, M., 1999: Sociologija. Teme in pogledi, DZS, Ljubljana.
- http://ec.europa.eu/slovenija/slovenija_in_eu/slovenija_clanica_eu/index_sl.htm
- <http://nato.gov.si/slo/slovenija-nato/nacionalna-varnost/mednarodne-organizacije/>
- Jambrek, P., 1979:: Uvod v sociologijo II. Oblike združevanja in kulture, DDU, Ljubljana.
- Jambrek, P., 1992: Uvod v sociologijo, DZS, Ljubljana.
- Kerševan, M., 1975: Religija kot družbeni pojav, MK, Ljubljana.
- Kirn, A., 1988: Znanost v družbeno-vrednostnem svetu, DE, Ljubljana.
- Kovač, B.,Glas, M.,1990: Politična ekonomija tržne družbe, Opcija, Ljubljana.
- Kronika XX. stoletja, 1993: MK, Ljubljana.
- 1986: Morala in etika, Leksikon, CZ, Ljubljana.
- Musek, J.,1995: Ljubezen, družina, vrednote, Educy, Ljubljana.
- 1994:Sociologija – gradivo za srednje šole, Ljubljana.
- Šček Prebil, T.,1998: Sociologija, D2, Ilirska Bistrica.
- Teorija in praksa: Časopis za kritiko znanosti.

Zakon o gospodarskih družbah s komentarjem, 1993: GV, Ljubljana.

Zakon o gospodarskih družbah, Uradni list RS, št. 65/2009, 14. 8. 2009